

**T.C.
HASAN KALYONCU ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI**

**BİTLİS TARİHİ KENT MERKEZİ İÇİN SÜRDÜRÜLEBİLİR
KORUMA-GELİŞTİRME ÖNERİLERİ**

TUĞÇE POLAT

YÜKSEK LİSANS TEZİ

GAZİANTEP - 2023

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ DOKTORA TEZ KABUL VE ONAY FORMU

Mimarlık Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı öğrencisi **Tuğçe POLAT** tarafından hazırlanan “**Bitlis Tarihi Kent Merkezi için Sürdürülebilir Koruma-Geliştirme Önerileri**” başlıklı tez, **02/08/2023** tarihinde yapılan savunma sınavı sonucu **başarılı** bulunarak jürimiz tarafından **Yüksek Lisans Tezi** olarak kabul edilmiştir.

<u>Görevi</u>	<u>Unvanı, Adı ve Soyadı</u>	<u>Kurumu/Üniversitesi</u>	<u>İmzası:</u>
Tez Danışmanı	Prof.Dr.M.Serhat YENİCE	Hasan Kalyoncu Üniversitesi	
/ Jüri Başkanı	Doç.Dr.Esra YALDIZ	Necmettin Erbakan Üniversitesi	
Jüri Üyesi	Dr.Öğr.Üyesi Özge BOZGEYİK	Hasan Kalyoncu Üniversitesi	

Bu tez Enstitü Yönetim Kurulunca belirlenen yukarıdaki jüri üyeleri tarafından uygun görülmüş ve Enstitü Yönetim Kurulu kararı ile onaylanmıştır.

Prof. Dr. M.Serhat YENİCE
Enstitü Müdürü

TEZ BİLDİRİMİ

Bu tezdeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edildiğini ve tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını bildiririm.

DECLARATION PAGE

I hereby declare that all information in this document has been obtained and presented in accordance with academic rules and ethical conduct. I also declare that, as required by these rules and conduct, I have fully cited and referenced all material and results that are not original to this work.

İmza

Tuğçe POLAT

15/08/2023

HASAN KALYONCU ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

**BİTLİS TARİHİ KENT MERKEZİ İÇİN SÜRDÜRÜLEBİLİR KORUMA-
GELİŞTİRME ÖNERİLERİ**

Tuğçe POLAT

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Prof.Dr.M.Serhat YENİCE

ÖZET

Tarihi kent merkezleri, içerisinde bulundurduğu tarihi, somut ve somut olmayan kültür mirası ile kent imgesini oluşturan en önemli mekânlardır. Asırlar boyu birçok medeniyete ev sahipliği yapmış zengin bir tarihsel geçmişe sahip olan Bitlis Tarihi Kenti, bulunduğu konum ile de bölgenin en önemli yerleşim alanlarından biri olma özelliğine sahiptir. Nitekim 1950 yıllarından sonra yaşanan aşırı nüfus artışı, kırsaldan kentsel göç, hızlı kentleşme ve uygulanamayan imar kararları tarihi kent merkezlerinin asıl dokusunu yitirmesine sebep olmuştur. Uygulanamayan imar kararları ve müdahale edilmeyen düzensiz şehirleşme hareketleri bölgenin tarihsel kimliğinin sürdürülebilirliğini olumsuz yönde etkilemiştir. Bölgede koruma çalışmalarının sürdürülebilirliği için fiziksel çevrenin yanında ekolojik, sosyo kültürel, mekânsal, ekonomik ve yönetsel yapıyı da koruyan bütüncül yaklaşımla yerel kimliği oluşturan özelliklerin potansiyele dönüşmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Günümüzde sosyal ve ekonomik yapıdaki değişimle birlikte tarihi kent merkezlerinin birçok eski cazibesini kaybetmiştir. Geleneksel ticaret bölgelerinin yerini yeni alışveriş merkezlerinin alması, tarihi kent merkezlerindeki bazı yapıların imalat hane, depolama gibi asıl işlevlerinin dışında kullanılmaması kullanıcı eğilimini değiştirmekte yerini yeni fonksiyonların getirdiği yeni bir sosyal tabakaya bırakmaktadır. Bu yeni işlevler tarihi yapılarda ve kent merkezinin dokusu genelinde kültürel, tarihsel, ekonomik ve fiziksel anlamda süreklilik arz eden bir doku oluşumunun önüne geçmektedir. Yaşanan bu süreçler yaşamsal faaliyetlerini devam ettiren asıl mülk sahiplerinin bölgeyi terk etmesi/boşaltması ve eski yaşamsal faaliyetlerinin devam etmemesinden kaynaklı kent merkezlerinin tahribine, niteliksiz kentsel mekânlara dönüşmesine neden olmuştur.

Bu çalışmanın amacı; Bitlis kenti tarihi merkezi bağlamında kent merkezini korumak ve yeniden canlandırmak için, sürdürülebilir koruma-geliştirme stratejilerinin geliştirilmesidir. Araştırmanın yöntemi üç aşamadan meydana gelmektedir. İlk olarak; çalışma alanı ile ilgili kuramsal temeller belirlenmiş, sürdürülebilirlik, koruma-geliştirme ve yeniden canlandırma konuları için gerekli tanımlamalar yapılmış, ulusal-uluslararası yayınlar ve örnekler incelenerek alana ve yönetime ilişkin literatür taraması oluşturulmuştur. Çalışmanın ikinci aşaması alana yönelik saha tespitlerine dayanmaktadır. Bu aşamada, alan ile ilgili fiziksel ve sosyo-mekânsal analiz çözümleri sunulmuştur.

Yapılan analitik haritalamalar ve sosyo-mekânsal analizlerden ortaya çıkan bütüncül veriler ile SWOT çözümlemeleri ve bütünleşik değerlendirme matrisi oluşturularak çalışma alanı ile ilgili sürdürülebilirlik bağlamında fiziksel, sosyal, yasal-yönetmelik sorun ve potansiyeller ortaya konmuştur. Çalışmanın son aşamasında, sürdürülebilir koruma ilkeleri ve yapılan analizler ışığında alandaki tarihi yapıların korunması ve tarihi dokunun sürdürülebilirliği için çevresel, sosyo-kültürel, ekonomik ve yönetimsel ihtiyaçlara yönelik öneriler sunulmuştur. Araştırma sonuçlarının, Bitlis tarihi kent merkezinin korunması ve özgün karakterinin gelecek nesillere aktarılmasına katkı koyacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bitlis, Tarihi Kent Merkezi, Koruma-Geliştirme, Kültürel Miras, Sürdürülebilirlik

**HASAN KALYONCU UNIVERSITY
GRADUATE EDUCATION INSTITUTE
DEPARTMENT of ARCHITECTURE**

**SUSTAINABLE CONSERVATION-DEVELOPMENT PROPOSALS FOR
BİTLİS HISTORICAL CITY CENTRE**

Tuğçe POLAT

MASTER THESIS

**Advisor
Prof. Dr. M.Serhat YENİCE**

ABSTRACT

Historical city centres are the most important places that form the image of the city with their historical, tangible and intangible cultural heritage. Bitlis Historical City, which has a rich historical past that has hosted many civilisations for centuries, has the feature of being one of the most important settlement areas of the region with its location. As a matter of fact, excessive population growth, rural-urban migration, rapid urbanisation and unimplemented zoning decisions experienced after 1950s have caused the historical city centres to lose their original texture. Unimplemented zoning decisions and unregulated urbanisation movements have negatively affected the sustainability of the historical identity of the region. For the sustainability of conservation works in the region, there is a need to transform the features that make up the local identity into potential with a holistic approach that protects the ecological, socio-cultural, spatial, economic and administrative structure as well as the physical environment. Today, with the change in social and economic structure, many of the historical city centres have lost their old charm. The replacement of traditional trade districts by new shopping centres, the fact that some buildings in historical city centres are not used for other than their original functions such as manufacturing, storage, etc. changes the user tendency and leaves its place to a new social stratum brought by new functions. These new functions prevent the formation of a continuous cultural, historical, economic and physical texture in the historical buildings and the texture of the city centre. These processes have caused the destruction of the city centres and the transformation of the city centres into unqualified urban spaces due to the abandonment / evacuation of the original property owners who continue their vital activities and the continuation of the old vital activities.

The aim of this study is to develop sustainable conservation-development strategies to protect and revitalise the city centre in the context of the historical centre of Bitlis city. The method of the research consists of three stages. Firstly; the theoretical foundations related to the study area were determined, necessary definitions were made for sustainability, conservation-development and revitalisation issues, national-international publications and examples were examined and a literature review on the field and method was created. The second stage of the study is based on field determinations for the area. At this stage, physical and socio-spatial analyses of the area are presented. The physical, social, legal-administrative problems and potentials related to the study area in the context of sustainability were revealed by creating SWOT analyses and integrated evaluation matrix with the holistic data emerging from the analytical mapping and socio-spatial analyses. In the last stage of the study, in the light of the sustainable conservation principles and the analyses made, suggestions for environmental, socio-cultural, economic and administrative needs for the protection of the historical buildings in the area and the sustainability of the historical texture are presented. It is thought that the results of the research will contribute to the protection of Bitlis historical city centre and the transfer of its original character to future generations.

Keywords: Bitlis, Historical City Centre, Conservation-Development, Cultural Heritage, Sustainability

ÖNSÖZ

“Bitlis Tarihi Kent Merkezi için 'Sürdürülebilir Koruma-Geliştirme Önerileri” başlıklı tez çalışmam süresince bilgi ve tecrübelerini benimle paylaşan, beni yönlendiren, değerli hocam ve tez danışmanım Prof. Dr. M.Serhat YENİCE’ ye teşekkürlerimi sunarım.

Tüm hayatım boyunca fikirlerini benimsediğim, manevi desteğini her zaman yanımda hissettiğim babam Şehit Hayrullah POLAT ’a, her koşulda yanımda olan, aldığım kararları her zaman destekleyen, tüm hayatım boyunca beni cesaretlendiren annem Elif POLAT ’a, desteklerini hiçbir zaman eksik etmeyen tüm aileme ve değerli arkadaşlarıma teşekkürü borç bilirim.

Tuğçe POLAT
Gaziantep - 2023

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
ŞEKİLLER LİSTESİ	viii
ÇİZELGELER LİSTESİ	xi
1.GİRİŞ.....	1
1.1. Çalışmanın Amacı	1
1.2. Çalışmanın Konusu ve Kapsamı	2
1.3. Özgün Değer ve Katkı	3
2.KAVRAMSAL ÇERÇEVE: Tarihi Çevre, Koruma ve Sürdürülebilirlik.....	4
2.1. Tarihi Çevre Kavramı ve Tarihi Kentlerin Önemi	4
2.2. Sit Kavramı.....	4
2.3. Sürdürülebilirlik Kavramı ve Gelişim Süreci.....	5
2.3.1.Sürdürülebilir kentleşme	9
2.4. Kentsel Korumanın Amaçları ve Gelişim Süreci	12
2.4.1.Kentsel koruma ile ilgili uluslararası yasal düzenlemeler.....	12
2.4.2.Kentsel koruma ile ilgili ulusal yasal düzenlemeler.....	19
2.5. Sürdürülebilir Kentsel Korumanın Boyutları	28
2.5.1.Ekolojik boyut	29
2.5.2.Mekânsal boyut	29
2.5.3.Sosyo-kültürel boyut	30
2.5.4.Ekonomik boyut	30
2.5.5.Kurumsal boyut	30
3.MATERYAL VE YÖNTEM.....	31
3.1. Materyal.....	31
3.2. Yöntem	31
4.ARAŞTIRMA BULGULARI: BİTLİS TARİHİ KENT MERKEZİ.....	36
4.1. Araştırma Alanının Tanımı	36
4.1.1.Fiziksel yapı	36
4.1.2Kent Dokusunun Oluşum Süreci ve Mekânsal Gelişimi.....	40
4.1.3.İmar Hareketleri ve Planlama Süreci	43
4.1.4.Sit Alanları	49
4.5. Çalışma Alanı İle İlgili Fiziksel Analizler	78
4.2.1.Çevresel değer analizi	78
4.2.2.Ulaşım durumu	85
4.2.3.Doluluk boşluk	90
4.2.4.İşlevsel durum	92

4.2.5.Korunmuşluk durumu	94
4.6. Sosyo-Mekânsal Analizler	97
4.3.1.Sosyo - ekonomik analiz	97
4.7. Bütünleşik Sentez	111
4.4.1.SWOT Analizi.....	111
4.4.2.Bütünleşik değerlendirme ve sentez.....	113
4.4.3.Stratejik öncelikli planlama alanları ve odaklar	117
5.SONUÇ ve ÖNERİLER	122
5.1. Kavramsal Çerçeveye İlişkin Sonuç ve Öneriler	122
5.2. Sürdürülebilir Kentsel Korumaya İlişkin Sonuç ve Öneriler	122
5.2.1.Ekolojik Altyapının Geliştirilmesine İlişkin Sonuç ve Öneriler	122
5.2.2.Mekânsal Altyapının Geliştirilmesine İlişkin Sonuç ve Öneriler	124
5.2.3.Sosyo-kültürel Altyapının Geliştirilmesine İlişkin Sonuç ve Öneriler	125
5.2.4.Ekonomik Altyapının Geliştirilmesine İlişkin Sonuç ve Öneriler	126
5.2.5.Kurumsal Altyapının Geliştirilmesine İlişkin Sonuç ve Öneriler	126
KAYNAKÇA.....	129
EKLER.....	133

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 2.1. Sürdürülebilir Kalkınmanın Boyutları (Brundtland Raporu'ndan alınan verilere göre düzenlenmiştir).	7
Şekil 2.2. Hermann Jansen, Ankara İmâr Planı, (T.C. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu - Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı, 2021).	22
Şekil 2.3. Sürdürülebilir kentsel korumanın boyutları	29
Şekil 3.1 Yöntem şeması	33
Şekil 4.1. Bitlis'in Türkiye'deki ve komşu iller ile konumu	36
Şekil 4.2. 1650 Yılı Tarihi Kent Merkezi Tasviri (Arınç, 1995)	38
Şekil 4.3. Lynch Bitlis Haritası (H.F.B. Lynch, Armenia. Travels and Studies (London, 1901) vol.2)	38
Şekil 4.4. Bitlis şehri gravürü (Kaynak: H. A. Eprigian, Resimli Bölge Sözlüğü (Ermenice), 1. Bölüm, Venedik, St. Lazzaro, 1900)	39
Şekil 4.5. Bitlis tarihi kent merkezi (OĞUZ & AKSULU, 2016).	41
Şekil 4.6. Bitlis topoğrafya haritası ve uydu görüntüsü (Kenan Arınç arşivinden alınan topoğrafya haritası ve 2023 uydu görüntüleri kullanılarak hazırlanmıştır).	42
Şekil 4.7. Bitlis Sokak dokusu ve doğal ulaşım yolları (Tuğçe POLAT kişisel arşiv)	42
Şekil 4.8. Bitlis kale çevresi uydu görüntüsü üzerinde kent makraformu.....	43
Şekil 4.9. Bitlis kenti büyüme modeli	43
Şekil 4.10. Bitlis kent merkezi için planlamaya yönelik imar hareketleri	45
Şekil 4.11. Dere Islah Projesi 1.Dere bölgesi müdahale alanı(solda uydu görüntüsü Google Earth Pro) .	47
Şekil 4.12. Hatuniye köprüsü	47
Şekil 4.13. Dere üstü ıslah projesi alanı (1- Google Earth Pro uydu görüntüsü üzerinden müdahale bölgeleri işaretlenerek hazırlanmıştır)	48
Şekil 4.14. Bitlis kent merkezi için korumaya yönelik plan kararları	48
Şekil 4.15. Bitlis tarihi kent merkezi sit alanları	49
Şekil 4.16. Müştakbaba-Zeydan mahallesi sokak dokusu.....	50
Şekil 4.17. Tarihi kent merkezindeki anıtsal yapıların konum haritası (Arık, 1971).	50
Şekil 4.18. Matrakçı Nasuh'un Bitlis Kalesi minyatürü (Gelişkan, 2015).....	52
Şekil 4.19. Bitlis Kalesi ve Kale Hamamı vaziyet planı (Şen, 2021).....	52
Şekil 4.20. Kale Hamamı hava fotoğrafı (Şen, 2021).	53
Şekil 4.21. Günümüzde Bitlis Kalesi	53
Şekil 4.22. Bitlis Kalesi ve Kalealtı çarşısı	54
Şekil 4.23. Ulu Camii planı (Arık, 1971).....	55

Şekil 4.24. Bitlis Ulu Camii minaresi.....	56
Şekil 4.25. Ulu Camii kuzey cephesi	57
Şekil 4.26. Şerefiye Külliyesi zemin kat planı (Arık, 1971).	58
Şekil 4.27. Şerefiye Camii mukarnas detayı.....	58
Şekil 4.28. Şerefiye Külliyesi Medresesi sokak görünüşü ve ticari alanlar.....	59
Şekil 4.29. Şerefiye Külliyesi Türbesi (a- Çarşı görünüşü b) Güney cephesi kemerli giriş kapısı)	60
Şekil 4.30. Hazo Hanı giriş cephesi (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı , 2023).	61
Şekil 4.31. Sultaniye Camii ve Şeyh Garip Türbesi (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı , 2023).	62
Şekil 4.32. Alemdar Camii planı (Uluçam, 2002).	63
Şekil 4.33. Alemdar Camii (a- Portal Giriş Güney Cephesi b-niş çıkmalı mihrabın bulunduğu cephe)	63
Şekil 4.34. Kureyşi Camii (a-Zemin kat planı b-giriş cephesinden görünüş).....	64
Şekil 4.35. Han Hamamı (Nur Caddesi cephesi).....	65
Şekil 4.36. Gökmeydan Camii minaresi ve işleme detayı.....	66
Şekil 4.37. Gökmeydan Camii Planı (Arık, 1971).	67
Şekil 4.38. Gökmeydan Camii (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı , 2023).	67
Şekil 4.39. Vaziyet ve Medrese Planı (a-İhlasiye Medresesi ve Çevredeki anıtsal yapıların vaziyet planı b-İhlasiye Medresesi planı) (Arık, 1971).	68
Şekil 4.40. İhlasiye Medresesi (Gelişkan, 2015).	68
Şekil 4.41. Kızılmescid Planı (Arık, 1971).	69
Şekil 4.42. Kızılmescid Camii (Gelişkan, 2015).	70
Şekil 4.43. Kanlı Köprü (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı , 2023).	70
Şekil 4.44. Geleneksel kent dokusu ve parsel oluşumu (a-Müştabkaba Mahallesi b-İnönü Mahallesi).....	71
Şekil 4.45. Parsel-sokak ilişkisi (Oğuz & Aksulu, 2016)	72
Şekil 4.46. Kent merkezi sokak dokusu	72
Şekil 4.47. Sokak dokusu parsel ilişkileri ve tonozlu geçit.....	73
Şekil 4.48. Bitlis evleri basit plan tipolojisi.....	74
Şekil 4.49. Bitlis evleri cephe hareketleri	75
Şekil 4.50. İsa Kalkan Evi giriş kapısı ve kapı üzerindeki kitabesi.....	76
Şekil 4.51. Mimar Şehabettin Öztürk tarafından çizilen zemin kat planı (Sayan & Öztürk, 2001).	77
Şekil 4.52. Orta kat planı (Sayan & Öztürk, 2001).	78
Şekil 4.53. Bitlis Kalesi ve Kale altı çarşısı	79
Şekil 4.54. Müştakbaba- Zeydan mahallesi (1-Müştabkaba mahallesi 2022 halihazır haritası üzerinden düzenlenmiştir.2-Alemdar Camii ve Türbesi 3- Şerefiye Camii).....	80
Şekil 4.55. Dere üstü projesinde bulunan tarihi köprüler.....	81
Şekil 4.56. Kent gelişimi ve odak noktaları	82
Şekil 4.57. Çevresel Değer Analizi	84
Şekil 4.58. Bitlis İli Ulusal Ulaşım Bağlantı Haritası (DAKA, 2011).	85
Şekil 4.59. Bitlis İli Bölgesel Ulaşım Bağlantı Haritası (DAKA, 2011).	85

Şekil 4.60. Bitlis kent merkezi içimdeki 1. derece karayolu bağlantısı	86
Şekil 4.61. Bitlis kent merkezi kış ayları trafik durumu	87
Şekil 4.62 Tarihi kent merkezi minibüs durakları	87
Şekil 4.63. Ulaşım Analizi.....	89
Şekil 4.64. Dolu-Boş Analizi.....	91
Şekil 4.65. İşlevsel dağılım analiz grafiği	92
Şekil 4.66. İşlevsel durum analizi	93
Şekil 4.67. Korunmuşluk durumu analiz grafiği	94
Şekil 4.68. Korunmuşluk durumu analiz.....	96
Şekil 4.69. Katılımcıların Yaşadığı Mahalle Dağılımı.....	97
Şekil 4.70. Katılımcıların cinsiyet dağılımı.....	98
Şekil 4.71. Katılımcıların yaş dağılımı	98
Şekil 4.72. Eğitim düzeyi dağılımı	99
Şekil 4.73. Katılımcıların meslek grupları dağılımı	100
Şekil 4.74. Aylık gelir durumu	100
Şekil 4.75. Sosyal güvence durumu.....	101
Şekil 4.76. Konut kullanıcılarının Bitlis tarihi kent merkezinde yaşama süreleri	102
Şekil 4.77. Kullanıcıların mülkiyet durumu.....	103
Şekil 4.78. Konutlarda yaşam süresi dağılımı	103
Şekil 4.79. Ticari kullanıcıların dükkân kullanım süreleri	104
Şekil 4.80. Konut sahiplerinin yapı hakkındaki görüşleri.....	106
Şekil 4.81. a-Katılımcıların kurumsal durum bilinç dağılımı.....	107
Şekil 4.82. b-Katılımcıların kurumsal durum bilinç dağılımı.....	107
Şekil 4.83. Katılımcıların araç sahipliği dağılımı	108
Şekil 4.84. Kullanıcıların araba park sorunu dağılımı	108
Şekil 4.85. Kullanıcıların şehir içi ulaşım aracı kullanım durumu	109
Şekil 4.86 Ticari yapı kullanıcılarının şehir içi araç kullanım dağılımı.....	109
Şekil 4.87. Bütünleşik sentez.....	115
Şekil 4.88. Öncelikli planlama alanları ve odak noktaları.....	116
Şekil 4.89. ÖA1-Kalealtı bölgesi	117
Şekil 4.90. Kalealtı bölgesi kentsel donatılar ve ulaşım durumu.....	118
Şekil 4.91. Kızılmescid Caddesi no:69 pencerelerde muhdes doğrama ekleri.....	119
Şekil 4.92. ÖA3 Gökmeydan odak ve alt odaklar	119
Şekil 4.93. Gökmeydan 100. yıl parkı a-Giriş kapısı b- 100.yıl parkı içi	120
Şekil 4.94. ÖA4 bölgesi ticari kullanımdaki anıtsal yapılar	121
Şekil 4.95. ÖA4 Ticari aks a-sağlıklaştırma yapılmayan alan b-sağlıklaştırma yapılan bir sokak.....	121
Şekil 5.1. ÖA4 Şerefeye Camii çevresi ve Bitlis Çayı	123

ÇİZELGELER LİSTESİ

Çizelge 2.1 Avrupa Konseyi Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresi Kararları	10
Çizelge 2.2 Uluslararası yasal düzenlemelerin kronolojik sıralaması.....	17
Çizelge 2.3 Ulusal yasal düzenlemelerin kronolojik sıralaması	27
Çizelge 3.1 5 dereceli Likert ölçeğinin derecelendirmesi.....	34
Çizelge 3.2 Anket uygulanacak mahallelerdeki 18 yaş üzeri nüfus dağılımı(TUİK, 2022)	34
Çizelge 4.1 5 değerli Likert tipi soruların cevaplanma sayısı tablosu.....	110
Çizelge 4.2 SWOT çözümlemeleri.....	112
Çizelge 4.3 Bütünleşik değerlendirme matrisi.....	114

A n n e m ' e

1. GİRİŞ

1.1. Çalışmanın Amacı

Bitlis kenti, Van Gölü havzası ve Güneydoğu bölgesi arasında stratejik bir konumda bulunmasından dolayı, geçmişten bugüne Anadolu, Asya ve Avrupa arasında önemli bir geçiş bölgesi olmuştur. Urartular, Asurlular, Persler, Bizanslılar, Eyyubiler, Selçuklular, Moğollar, Akkoyunlular, Karakoyunlular, Safeviler ve Osmanlılar gibi birçok medeniyete ev sahipliği yapan Bitlis, bu dönemlere ait tarihsel ve kültürel değerlerin yoğun olarak bulunduğu bir dokuya sahiptir. Eski ticaret yollarının üzerinde bulunması Bitlis kentinin bazı topluluklar tarafından sürekli bir yerleşim yeri, kısa süreli konaklama merkezi ve ticari faaliyetlerin geliştirildiği bir bölge olarak kullanılmasına sebep olmuştur. Bu sebeple tarihi kent merkezinde Osmanlı ve Selçuklu dönemine ait külliye, medrese, camii, köprü gibi yapılara kentin geçmiş dönemlerde ticaret yolu olarak kullanılan bölgesinde de han ve konaklama yapıları yer almaktadır. Ayrıca kentin kendine özgü doğal eşiklerinde oluşmuş sivil mimari yapıları da bulunmaktadır. Kentin oldukça önemli bir merkez olmasına karşın gerek arkeolojik gerek bilimsel açıdan yeterli araştırmalar yapılmaması kentin yeterince tanınmamasına ve bilinçsiz kullanılmasına sebep olmuştur. Öte yandan kentin korunmasına dair birçok çalışma yapılmış fakat tamamlanmamış ya da yetersiz kalmıştır. Tarihsel ve mimari açıdan önemli olan yapılar zamanla bilinçsiz kullanımla beraber yerini çöküntü ve terk edilmiş alanlara bırakmıştır. Kullanımların yol açtığı fiziksel eskimeler ve farklı kullanıcı gruplarının ihtiyaçlarına göre yaptıkları işlev değişiklikleri Bitlis tarihi kent merkezinin bugün tarihi yapılarda ve kent merkezinin dokusu genelinde kültürel, tarihsel, ekonomik ve fiziksel anlamda süreklilik arz eden bir doku oluşumunun önüne geçmesine neden olmuştur. Yaşanan bu süreçler, yaşamsal faaliyetlerini devam ettiren asıl mülk sahiplerinin bölgeyi terk etmesi/boşaltması ve eski yaşamsal faaliyetlerinin devam etmemesinden kaynaklı, kent merkezinin tahrip olmasına, niteliksiz kentsel mekânlara dönüşmesine ve bozulma-kaybetme riskine doğrudan zemin hazırlamıştır.

Bu çalışmanın amacı; farklı dönemlere ait arkeolojik ve anıtsal yapıları, kendine özgü sivil mimari örnekleri, kültürel ve tarihsel değerleri barındıran Bitlis tarihi kent

merkezinin korunması ve özgün karakterinin gelecek nesillere aktarılmasına yönelik bütünleşik kentsel koruma geliştirme önerilerinin belirlenmesidir.

Çalışmanın sonucunda, Bitlis tarihi kent merkezinin iyileştirilmesi ve çöküntü haline dönüşen alanların yeniden kentsel hayatın bir parçası haline getirilmesine dönük koruma- geliştirme önerilerinin, kavram ve içeriğinin belirlenmiştir. Kentin yeniden canlandırılması ve kültürel sürdürülebilirliği sağlayacağı gibi kültürel mirası daha görünür kılarak kentin turizm olanaklarından alacağı payı artırılarak kent ekonomisinin gelişimine katkı sunacağı düşünülmektedir.

1.2. Çalışmanın Konusu ve Kapsamı

Bu araştırmanın konusunu nüfusu yaklaşık 70.000 olan Bitlis'in tarihi kent merkezi oluşturmaktadır. Bitlis, Doğu Anadolu bölgesinin Yukarı Fırat bölümünde, Bitlis çayı üzerine konumlanmış geçmişten bugüne Karadeniz-Van-Mezopotamya bölgelerini birbirine bağlayan önemli ulaşım güzergâhlarının geçiş bölgesi olarak stratejik bir konuma sahiptir. Şehrin içerisinden kuzey-güney yönünde geçen Bitlis çayı tarihi kent merkezini ayırıcı niteliktedir. Neolitik çağ boyunca bölgede önemli coğrafi olayların olması yerleşimin doğal oluşumlara göre şekil almasına neden olmuştur. Batı parçasının bütünü Bitlis sınırları içinde olan Van Gölünün buzul çağının sona ermesinden sonra sularının yükselmesi kentin yüzey alanının genişlemesine sebep olmuştur. Kentin tüm çeperlerinin arkeolojik izlerin saptanması, Nemrut ve Süphan gibi yakın tarihe kadar aktif olan volkanik dağlarının patlamalarının 1692 yılına kadar devam etmesi bölgede derin vadiler ve tepeler oluşturmuş, kentin bu doğal eşiklere göre konumlanmasını ve kente özgü bir panorama oluşmasını sağlamıştır. Nitekim kentin kuruluş yerinin seçilmesi ve Kale'nin büyük vadinin içinde bulunan tepeye inşa edilmesi tesadüf değildir. Bu yüzden tarihi kent merkezindeki yerleşim, kentin en önemli odak noktası olan Kale'nin etekleri boyunca gelişmiştir. Kentin geçmişten bugüne olan konumu, önemli ulaşım akslarının düğüm noktası niteliğinde olması, arkeolojik değerleri ve zengin kültürel mirası, kentin bütüncül bir yaklaşımla ele alınıp incelenmesi ve tasarlanmasının gerekli olduğunu ortaya çıkarmaktadır.

Bu araştırma, Bitlis tarihi kent merkezini koruma ve geliştirmenin farklı düzeylerde belirlenip sürdürülebilir ve bütünleşik bir yaklaşımla irdelenmesini kapsamaktadır. Bu kapsamda Kale bölgesini kapsayan arkeolojik ve kentsel sit alanları,

tarihi kent merkezi ve kültürel miras alanlarının yoğunlaştığı Gazibey, Zeydan, Müştakbaba, 8 Ağustos ve İnönü mahalleleri ele alınacaktır.

1.3. Özgün Değer ve Katkı

Bitlis tarihi kent merkezinin örneklem olarak seçildiği bu araştırmada, kent merkezleri için sürdürülebilir bütünleşik koruma-geliştirme stratejilerinin kent planlama ölçeğinden başlayarak bu ölçeği oluşturan altyapılara indirgenmesi gerektiğini esas alan bir yöntem izlenmektedir. Kültürel miras alanlarının korunması ve geliştirilmesine yönelik sürdürülebilir yaklaşımlar; temelde ekolojik, sosyo-kültürel ve ekonomik altyapıyı üzerine odaklanmaktadır. Ekolojik boyut, koruma ve geliştirme bağlamında alanın bulunduğu doğal yapıyı ve bu yapının yönetimini içermektedir. Sosyo-kültürel boyut ise sosyal ve kültürel çeşitliliğin devamlılığıdır. Bu kapsamda, sosyal bütünleşme, aidiyet duygularının pekiştirilmesi ve sürece dâhil olma konuları öne çıkmaktadır. Ekonomik boyut, kültürel mirasın korunmasına dönük kaynak yaratma, alandan elde edilen katma değerın koruma-geliştirme sürecine dâhil edilmesi gibi yaklaşımları ve modelleri içermektedir (Boccardi, 2006; Porter ve Ross, 2005). Ancak bu çalışma özelinde, tarihi kent merkezleri için mekânsal ve kurumsal altyapının da irdelenmesi ve başarılı bir koruma-yönetim yaklaşımı için bu ilkelerin bir bütün olarak ele alınması gerekmektedir. Mekânsal altyapı, tarihi veya güncel insan yapımı çevreyi kapsar. Kurumsal altyapı ise alan yönetimindeki koordinasyonun sağlanması ve kent strüktürünün korunmasında doğrudan etkilidir.

Araştırma kapsamında koruma-geliştirmeye yönelik, Bitlis tarihi kent merkezi için belirlenen simge, odak noktaları ve müdahale edilmesi gereken alanlar tespit edilerek güçlü yönler, zayıf yönler, fırsatlar ve tehditler eşliğinde çözümlemeler oluşturmak araştırmanın bir diğer özgün karakteridir. Bu çözümlemelere dayalı oluşturulacak olan stratejik plan doğrultusunda müdahale edilecek öncelikli alanlar belirlenerek tarihi kent merkezinin pozitif yönde yeniden dönüşümü, bu yönde oluşturulacak yeni dönüşümün ise; bölgenin yeniden canlandırılması, niteliksiz kentsel mekân algısının ortadan kalkması ve özgün karakterinin gelecek nesillere aktarılmasına katkı koyacağı düşünülmektedir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE: Tarihi Çevre, Koruma ve Sürdürülebilirlik

Çalışmanın bu bölümünde, koruma-geliştirme kavramının tarihi çevrede sürdürülebilirliğine ilişkin kuramsal çerçeve tanımlanmıştır. Bu tanımlamalarda öncelikle tarihi çevre kavramı ve tarihi kentlerin korunmasındaki önem konusuna değinilmiştir. Araştırılan bazı kaynaklara göre kentsel korumanın tanımsal ifadesi yapılmış ve korunması gereken değerlerle ilgili tarihsel gelişim süreci irdelenmiştir. Geçmişten bugüne korunma-geliştirme kavramı çerçevesinde yapılan uluslararası ve ulusal çalışmalar incelenmiş, bu çalışmaların gelişim aşamaları kronolojik sıralama ile analiz edilmiştir.

2.1. Tarihi Çevre Kavramı ve Tarihi Kentlerin Önemi

Çevre; bir odağa yönelik veya doğrudan ilişkili olgularla karşılıklı etkileşim içinde olan değişken, çok yönlü bir kurgudur. Bu kurgu, doğal ve yapılı çevrenin, biyolojik etmenlerin, kültürel, sosyal, ekonomik, sanatsal oluşumların tümünü, ya da bir bölümünü kapsar(İzgi, 1999).Tarihi çevre ise geçmişten günümüze yaşayan tüm canlıların bırakmış olduğu izleri taşır. Tarihi kentlerin korunması aynı zamanda tarihi çevrenin de korunmasını beraberinde getirmektedir. İnsanoğlu, yüzyıllar boyu yeni medeniyetler kurmuş, bu medeniyetlerin örf ve adetlerini, yaşam biçimlerini benimsemiş ve her kurduğu medeniyet ile birlikte o kente bir iz bırakmıştır. Bu izler, kentin tarihi birikimini, somut ve somut olmayan miras değerlerini oluşturmuştur.

Sanayi Devriminin başlaması ile birlikte, teknolojik gelişmeler hızlanmış, insanoğlu doğal çevreyi tükenmeyecek bir kaynak olarak kabul ederek hızla tahrip etmeye başlamıştır. Bu tahrip, doğal çevrede geri getirilmesi neredeyse imkânsız olan yok oluşlara neden olmuştur. 19.yy başlarında kentlere doğru artan göçler sonucunda meydana gelen hızlı nüfus artışı ve buna bağlı olarak oluşan çarpık kentleşme, zaten tahrip olmakta olan doğal çevrenin bilinçsiz kullanılmasına, çevrenin kirlenmesine ve o kenti oluşturan somut ve somut olmayan mirasın belleğine zarar vermeye başlamıştır.

2.2. Sit Kavramı

Sit kavramı, Ahunbay(2009) ‘a göre; korunması gerekli olan insan yapımı, doğal oluşum ya da ikisini birden içeren alanlar olarak tanımlanmaktadır. Hasol(2020)’ye göre ise sit kavramı; tarihsel değerleri içinde barındıran, yapılı ya da doğal taşınmaz kültür varlıklarını bütünüyle kapsayan ve bütünlüklü bir biçimde korunması gereken çevre parçası olarak tanımlanmaktadır. 1983 tarihli ve 18113 sayılı Resmi Gazete ’de yayınlanan, 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu’nda koruma ile ilgili yapılan tanımlamalarda sit kavramının tanımı; tarih boyunca çeşitli uygarlıkların günümüze taşıdığı bulundukları dönemin ekonomik, sosyal ve mimari kalıntıları ve tabiat varlıklarını içinde barındıran korunması gereken alanlar şeklinde tanımlanmıştır. UNESCO tarafından 1972 tarihinde Paris’te düzenlenen ‘‘Dünya Kültürel Ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme’’ de yapılan tanımlamaya göre sitler; kültürel, tarihsel, estetik ve etnolojik öğeler bakımından korunması gereken ve uluslararası değere sahip yapılı ya da doğal çevredeki arkeolojik değerleri kapsayan alanlar olarak vurgulanmıştır (Gürpınar, 2001).

Türkiye’de ilk kez 1983 yılı 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu’nda tanımlanan sit kavramı, günümüze kadarki yasal çerçevede özelliklerine göre; tarihi, kentsel ve arkeolojik sit olarak ayrılmıştır. Ahunbay(2009) ‘a göre ise sit kavramı; tarihi, arkeolojik, kırsal, kentsel ve karmaşık sit alanı olarak sınıflandırılmıştır. Yapılan bu sınıflandırmalara ve tanımlamalara göre;

Tarihi Sit: Ülkenin tarihi için önemli olan bölgeler ya da tarihi olayların o bölgenin içinde gerçekleştiği alanlardır (Resmi Gazete, 1999; Ahunbay, 2009).

Arkeolojik Sit: Geçmişten bugüne yaşamış olan uygarlıkların yaşadıkları dönemlerdeki sosyal, ekonomik, tarihi, kültürel ve mimari izlerini barındıran bölgelerdir(Resmi Gazete, 1983).

Kentsel Sit: Kentin fiziksel, sosyal, tarihi, mimari izlerini taşıyan sokakların ve kent donatılarının bir arada bulunduğu doku bütünlüğü bozulmamış alanlardır (Resmi Gazete, 1983).

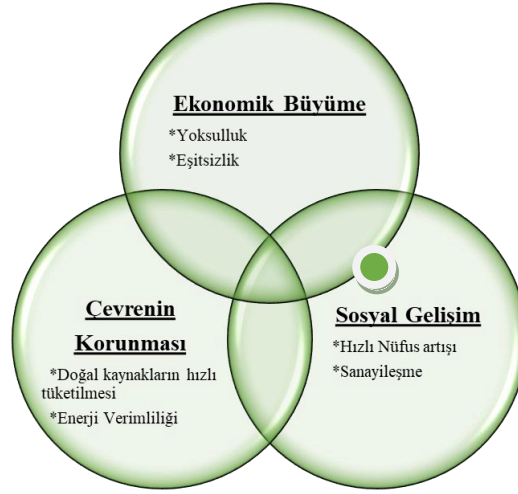
Kırsal Sit: Köy, kasaba, bağ gibi yerleşim yerlerinde yapım teknikleri ve yapı malzemeleri bakımından bir bütün oluşturan bölgelerdir (Ahunbay, 2009).

Karmaşık Sit: Tarihi, arkeolojik, kentsel ve kırsal sit özelliklerinden en az ikisini barındıran alanlardır(Ahunbay, 2009)

2.3. Sürdürülebilirlik Kavramı ve Gelişim Süreci

Sürdürülebilirliğin kökeni çok eski zamanlara dayanmakla birlikte teorik anlamdan kavrama ve multidisipliner parametrelere dönüşmesi uzun zaman almıştır. Sürdürülebilirlik kavramı hakkında düşünceler, Sürdürülebilirlik kavramı ilk olarak Dünya Doğayı Koruma Birliği (IUCN) tarafından 1982 yılında kabul edilen Dünya Doğa Şartı belgesinde yer almıştır. IUCN 'e göre sürdürülebilirlik; insanoğlunun yararlandığı atmosfer, ekosistem, kara ve deniz kaynaklarının sürdürülebilirliğinin diğer canlı türleri tehlikeye atmayacağı en uygun biçimde yapılması olarak tanımlanmaktadır. 1987 yılında Brundtland'da Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu'na (WCED) hazırlanan "Ortak Geleceğimiz" raporunun yayınlanması ile dünya gündeminde olgunlaşmaya başlamıştır. Bu rapor, sürdürülebilirlik kavramına ulusal ve uluslararası alanda yeni bir bakış açısı geliştirmiş ve sürdürülebilirlik kavramı hakkında yeni tanımlamalar yapılmasına katkı sağlamıştır. Ayrıca bu raporda ilk kez "sürdürülebilir kalkınma" hakkında tanımlamalar yapılmış ve sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı ile farklı perspektiflerin oluşmasına olanak sağlamıştır.

Ortak Geleceğimiz Brundtland Raporu (1987)'a göre sürdürülebilirlik kalkınma; "Bugünün ihtiyaçlarını, gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılama yeteneğinden ödün vermeden karşılamak" olarak tanımlanmıştır. Bu tanımlamaya bakarak sürdürülebilirlik kavramı ve sürdürülebilir kalkınma için "ihtiyaçların karşılanabilmesi" ve "gelecek nesillere aktarılabilmesi" ibareleri vurgulanmıştır (WCED, 1987). Brutland Raporu sürdürülebilir kalkınmayı üç ana başlık üzerinden ele almış ve sürdürülebilirliğin ekonomik, çevresel ve sosyal altyapı ile bütüncül bir şekilde değerlendirilmesi düşüncesini ortaya koymuştur (Şekil 2.1).

Şekil 2.1. Sürdürülebilir Kalkınmanın Boyutları (Brundtland Raporu'ndan alınan verilere göre düzenlenmiştir).

Sürdürülebilirlik kavramının ortaya çıkması ile birlikte ulusal ve uluslararası düzeyde bu kavram ile ilgili yapılan araştırmalar ve tanımlamalar hızla artmıştır. (Gladwin, Kennelly, & Krause, 1995)'e göre sürdürülebilirlik; mevcutta ve gelecekte o alanı kullanacak nesillerin sosyal, ekonomik, çevresel açıdan yaşam kalitesini arttıracak konuların belirlenmesi olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımlamaya göre sürdürülebilirliğin mevcut koşullardaki tarihsel izlerin, geleceğe dönük arayışla ve teknoloji ile bütünleşik olarak devam ettirilebilmesi gerekmektedir. Bir diğer tanımlamaya göre sürdürülebilirlik; ekonomi, çevre, sağlık gibi kavramların altyapısını oluşturan konuları tümüyle etkileyen multidisipliner bir konudur (Tepe Küçükoğlu, 2019). Sürdürülebilirlik konusunda yapılan bu tanımlamalara göre insanoğlunun oluşturduğu tarihi, kültürel, çevresel, ekonomik birikimleri ve bireylerin yaşamlarını devam ettirebilmesini sağlayan kaynakları bilinçli tüketmeleri ve gelişen teknolojiye göre tekrar üretebilmeleri sürdürülebilirliğin asıl konusudur.

Kavram, süreç içinde doğal ve yapılı çevrenin, doğal kaynakların ve insanların ihtiyaçlarının etkisi ile daha kapsamlı bir hale gelmiş ve sürdürülebilirlik kavramı bir kalkınma modeli halini almıştır. Bu kalkınma modeli kapsamında, sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir koruma kavramı adı altında ‘eko-kent’, ‘sürdürülebilir kent’ ‘yeşil kent’ kavramları ortaya çıkmıştır.

•Stockholm Konferansı (1972)

5-16 Haziran 1972 tarihinde Stockholm’de gerçekleştirilen Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Konferansı (Stockholm Konferansı) gerçekleştirilmiştir. Bu konferans, sosyo-kültürel, ekonomi düzeyleri farklı olan birçok ülke katılımı ile gerçekleşmiştir. 26 maddeden oluşan konferans “çevre” ve “sürdürülebilirlik” konularının küresel boyutta tartışıldığı ilk toplantı olma özelliğini taşımaktadır. Çevre kirliliği sorununun çözülmesi ve ekonomik kalkınmanın şimdi ve gelecek nesil için gerekliliği konusundaki sonuç raporu 1973 yılında yayınlamıştır.

•Ortak Geleceğimiz (1987)

“Sürdürülebilir kalkınma” kavramının ve ilkelerinin ilk kez ortaya çıktığı bu rapor, 1987 yılında Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu (WCED) tarafından Brundtland’da yayınlanmıştır. Bu rapora göre sürdürülebilir kalkınma; “gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarından ödün vermeksizin bugünün ihtiyaçlarını karşılayabilmesi” olarak tanımlanmıştır (WCED, 1987).

•Rio Dünya Zirvesi (1992)

Rio Zirvesi, 1972 yılında gerçekleştirilen Birleşmiş Milletler (BM) Stockholm Çevre Konferansı’nda alınan kararların uygulanması amacı ile oluşturulmuştur. Rio Zirvesine göre sürdürülebilirlik kavramının, ulusal ve uluslararası olacak şekilde yönetim, sivil toplum ve kurumlar tarafından desteklenen ortak katılım ile hayata geçirilmesini hedeflemiştir. Bu sebeple çevre sorunları, çölleşme, iklim sorunları gibi konuların yer aldığı 21 eylem planı hazırlanmıştır. Hazırlanan belgeye göre sivil toplum kuruluşları ve yerel yönetimin kalkınma hedeflerindeki rollerinin önemi ve sosyo-ekonomik, çevresel sorunların giderilmesinde bu yönetimlerin etkin rol almaları maddeleri yer almaktadır (Keleş & Yılmaz, 2004).

•Habitat II Zirvesi (1996)

1976 yılında yapılan kentlerde hızlı nüfus artışı ile ilgili kararların alındığı Vancouver (Habitat I) konferansından 20 yıl sonra 1996 yılında Türkiye’nin ev sahipliği ile İstanbul’da gerçekleşen Habitat II Zirvesi’nin temeli “yaşanabilir kent” konusuna dayanmaktadır. Habitat II Zirvesinde küreselleşen Dünya’da kentsel nüfusa göre yeterli konut alanının ve yaşanabilir ve sürdürülebilir çevre düzeninin oluşturulması için bir eylem planı hazırlanmış ve dünya liderlerince kabul edilmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2018).

•Johannesburg Dünya Zirvesi (2002)

Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi ya da Rio +10 olarak da bilinen Johannesburg Dünya Zirvesi, Dünya’da refahın eşit seviyede ve herkes için sağlanması gerektiği vurgulanmış ve katılımcı ülkeler tarafından geleceğe yönelik kalkınma hedeflerinin değerlendirildiği birer ulusal rapor hazırlanmıştır. Bu rapora göre çalışma altyapıları belirlenmiş, yönetim ve sivil toplum kuruluşlarının etkin rol oynadığı altı çalışma grubuna göre alınan kararlar doğrultusunda ‘‘Uygulama Planı’’ ve ‘‘Siyasi Bildiri’’ olmak üzere iki farklı belge ortaya çıkmıştır. Uygulama planı için 153 maddelik karar alınmış; temel olarak yoksulluk, ekonomik kalkınma, sürdürülebilirlik, doğal kaynakların korunması gibi önemli başlıklara değinilmiştir.

•Rio+20 (2012)

20-22 Haziran 2012 yılında Brezilya’nın Rio de Janeiro kentinde gerçekleştirilen konferansın asıl konusu ‘‘yeşil büyüme’’ kavramının ortak bir paydada tanımlanmasıdır. Yeşil büyüme kavramı adı altında iklim değişikliği, ekonomik krizleri aşma, düşük karbon emisyonlu kalkınma gibi konular tartışılmıştır. Bu konferansın sonuç raporu olarak ‘‘İstediğimiz Gelecek’’ (The Future We Want) başlıklı sonuç raporu hazırlanmış ve üye ülkelerce kabul edilmiştir.

•Quito (Kito) Habitat III Konferansı (2016)

Ekvatorun Başkenti Kito’da gerçekleştirilen konferans, sürdürülebilir kalkınmanın ve iklim değişikliği hedefleri görüşüldüğü üye ülkelerin sivil toplum kuruluşlarının ve yerel yönetimin katılımı ile gerçekleştirilmiştir. Konferansa göre, plansız kentleşme ve kentlere artan göçler nedeni ile kültürel miras öğelerinin tahrip olması, kültürel mirasın sürdürülebilir kılınmasını engellemektedir. Habitat III konferansının sonunda yayınlanan ‘‘Yeni Kentsel Gündem (NUA)’’ raporu ile kültürel mirasın sürdürülebilir kalkınmayı doğrudan etkileyeceği ve gerekli önlemlerin alınması hakkında konular yer almaktadır.

2.3.1. Sürdürülebilir kentleşme

Sanayi Devrimi’nin başlaması ile kırsaldan kentlere artan göçler, hızlı nüfus artışından kaynaklı kentlerin sıkışmasına neden olmuş, önlem alınamayan bölgeler plansız kentleşme ve doğal çevrenin bilinçsiz kullanımından etkilenmiştir. Dünya, özellikle 1900’lü yılların sonlarına doğru ekolojinin bozulması, kaynakların tükenmesi, çevre ve hava kirliliği gibi durumlarla karşı karşıya kalmıştır. Bu durum, kentsel mekânların ve kent kullanıcılarının, yapılı ve doğal çevredeki tüm etkileşimleri ve

varlığını bir bütün içinde koruyarak gelecek kuşaklara aktarması gerekliliğini beraberinde getirmiştir. Yapılan çalışmalar o dönem ‘‘sürdürülebilir kent’’ adı altında tanımlanmasa da bu tanımın altyapısını oluşturmuştur. Bu çerçevede 1990 yılında ‘‘Sürdürülebilir Kentler Programı (The Sustainable Cities Programme)’’ oluşturulmuştur. Sürdürülebilir Kent Programında yapılan tanımlamaya göre sürdürülebilir kent; Sosyal, ekonomik ve fiziksel boyut yönlerinden tamamlanmış kenttir. Sürdürülebilir kent, kaynakları sürdürülebilir bir verimlilikte kullanan, kenti tehdit eden çevresel sorunlara optimum düzeyde güvenliği sağlayabilen kentlerdir (Günerhan, 2012). Avrupa’da, 17-19 Mart 1992 yılında Fransa’nın Strazburg kentinde gerçekleşen Avrupa Konseyi Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresi toplantısında ‘‘Avrupa Kentsel Şartı’’ ve aynı toplantının 18 Mart oturumunda imzalanan ‘‘Avrupa Kentli Hakları Bildirgesi’’ sürdürülebilir kentler konusuna önemli tanımlamaların yapılmıştır. Bu kararlara göre kentin sürdürülebilirliği, kent kullanıcılarına sağlanan istihdam, sağlık, ekonomik kalkınma gibi hakları kabul edip ortak paydada buluşmalarına bağlıdır (TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi, 1996).

Çizelge 2.1 Avrupa Konseyi Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresi Kararları

Avrupa Kentli Hakları Bildirgesi		Avrupa Kentsel Şartı	
Güvenlik	Her türlü suçtan arındırılmış güvenli bir kent	Ulaşım	• Çeşitli ulaşım alternatifleri oluşturmak • Özel araç ile ulaşım talebini azaltmak • Sokakların kent kullanıcıları arası etkileşim için düzenlenmesi
Kirletilmemiş, Sağlıklı Bir Çevre	Hava, çevre, su ve gürültü kirliliği olmayan ve doğal kaynakları koruma altına olan çevre	Doğal Çevre	• Doğal kaynakların uygun ve doğru bir biçimde kullanılması • Çevre kirliliği konusunda önlemler ve yönetmelikler düzenlenmesi • Kent kullanıcılarına doğal çevre bilincinin gerekliliğinin belirtilmesi.
İstihdam	Kişilerin ekonomik özgürlüklerinin sağlanması ve yeterli istihdam alanlarının oluşturulması	Fiziki Çevre	• Kent merkezlerinin kentin tarihi yansıtan önemli simgelerden oluştuğunu benimseyerek korumak. • Kent mimarisinin ve imar planlamasının önemini vurgulamak. • Kentin mekân algısının düzenli bir biçimde oluşturulması ve konut dokusunun korunmasını sağlamak.
Konut	Planlaması ergonomik verilere uygun, mahremiyeti korunmuş güvenli yapılaşma sunulması, satın alınabilir olması.	Tarihi Kent Merkezi	• Tarihi kent merkezlerinde koruma ile ilgili yasal çerçevenin gerekliliği • Ekonomik kalkınmanın kentsel miras ile doğrudan etkisin konusunda bilincin artırılması.
Dolaşım	Araç yolu, yaya yolu, bisiklet yolu gibi	Herkes için	• Tüm kent kullanıcılarının sosyal ve

	ulaşım yollarının kullanımında sirkülasyonun sağlanabilmesi ve her türlü önlemin alınması	planlama tasarımı	kültürel faaliyetlerden eşit haklarda faydalanabilmesi • Ulaşım, özel ve kamuya açık alanların herkes tarafından erişime açık ve uygun olması. • Kent kullanıcılarının hassasiyeti ve bilincinin artırılması için politikalar düzenlenmesi.
Sağlık	Sağlıklı bir yaşam alanı sunulması ve aksi durumlarda gerekli müdahalelerin yapılması	Kültür	• Tüm kent sakinlerinin kültürel faaliyetlerden faydalanabilmesini sağlamak. • Kültürel faaliyetlerin kentin ekonomik ve sosyal boyuta katkısı • Kültürel turizmin faydaları hakkında bilinç sağlanması.
Kaliteli Bir Mimari ve Fiziksel Çevre	Tarihi yapıların aslına uygun yapılması ve yeni yapılaşma alanları ve günümüz mimarisi ile uyum içinde olmasını sağlayacak planlama yapılması.	Yönetim ve Planlama	• Kent halkının idari, yerel ve politik yapılarda belirleyici etkisinin önemi • Kent ile ilgili kararlar konunun uzmanları ile ilgili yapıp kentsel ve bölgesel planlamaya dayandırılmalı
Katılım	Kurum ve kuruluşlar arasındaki işbirliğinin ve yardımlaşmanın sağlanması		
Ekonomik Kalkınma	Kurum kuruluş ve yerel yönetimin kentin ekonomik kalkınmasına dolaylı ve doğrudan katkıda bulunması		
Sürdürülebilir Kalkınma	Kurum kuruluş ve yerel yönetimin ekonomik, sosyal ve çevresel kalkınma konularında etkin rol oynaması		
Doğal Zenginlikler ve Kaynaklar	Kentin doğal kaynaklarının yerel yönetimlerce korunması ve kent kullanıcılarına eşit haklarda doğrudan faydalı olacak hale getirilmesi.		
Kişisel Bütünlük	Kent kullanıcılarının, ekonomik, sosyal, kültürel ve ahlaki değerlerine yönelik refahın sağlanması ve korunması.		
Eşitlik	Yerel yönetimin tüm bu hakları din, dil, yaş, cinsiyet ayırmaksızın eşit bir şekilde koruması ve gözetmesi		

Sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir kent kavramları, gelişim süreci boyunca öncelikli olarak tekil konularda, gelişim aşamasında ise multidisipliner ve bütüncül yaklaşımlar ile ele alınmıştır. Özellikle 1990'ların sonlarına doğru yapılan çalışmalar artmış, kentlerde, kurum, kuruluş ve yerel yönetimin konu ile ilgili gerekli önlemleri alması konusunda bilinç oluşturulmuştur.

2.4. Kentsel Korumanın Amaçları ve Gelişim Süreci

Koruma kavramı; toplumun geçmişteki sosyal ve ekonomik koşullarını ve kültürel değerlerini yansıtır. Kentin fiziksel yapısının gelişim ve ihtiyaçlar nedeniyle yok olmasını engellemek, kentsel dokuyu günümüz ile bütünleştirmek, kültürel birikimleri topluma faydalı, ekonomik ve işlevsel koşullarla sağlıklılaştırmak şeklinde tanımlanmaktadır(Polat & Dostoğlu, 2007). Hasol, koruma kavramını; ‘‘Tarih ya da sanat değeri taşıyan korunması gereken yapıların veya kent parçalarının sürdürülebilmeleri için gerekli önlemleri alma ‘’ şeklinde tanımlamaktadır.(Hasol, 1995).Kentsel korumanın amacı, kent dokusunu oluşturan birçok ögenin fiziksel olarak sürekli değişim ihtiyacına cevap vermektir (Akkar, 2006). Kentsel Koruma; gelişimin önüne geçmeden, kenti oluşturan değerlerin yok olmaması için tarihsel belgelerin, sanat eserlerinin, geleneklerin, düşüncelerin güvence altına alınması için gereklidir (Tiryaki, 2014).

Kentsel ölçekte, korunması gerekli çevreler için koruma eylemi, önceden kurulmuş olan ve koruma sürecinin her aşamasında dikkate alınması gereken mevcut yapı stokunun, kent bütünündeki gelişme ve değişimlere sürekli olarak uyarlanması yönünde olmalıdır. Bu nedenle herhangi bir planlama sürecinin mevcut yapısal birikimi, hem kendi hayat döngüsü için hem de plan kapsamında, gelecekte olası yeni koşullar açısından önemsenmesi gerekmektedir. (ICOMOS, 2011)Bu tanımlamalara bakılarak tarihi kent merkezleri ve yakın çevresi, sahip olduğu fiziki çevre karakteri, anıtsal ve sivil mimarlık örnekleri, geleneksel yaşam biçimleri ile somut ve somut olmayan tüm kültür katmanlarını içinde barındırarak kültürel mirası oluşturur. Bu mirasın özgün karakteri ile birlikte korunması ve gelecek nesillere aktarılması, sürdürülebilir gelişme için önemli bir ölçüt olmasının yanı sıra toplumsal hafıza ve kentin tarihi belleğini anlamak açısından bütünleşik bir koruma planlaması ile gerçekleştirilmelidir.

2.4.1. Kentsel koruma ile ilgili uluslararası yasal düzenlemeler

Bu başlık altında koruma kavramı ile ilgili gelişim; 1950 yılı öncesi koruma ile ilgili ilk izlere rastlanan dönem,1950-1970 arası Sanayi Devriminin getirdiği koruma kavramının geliştiği dönemi oluşturmaktadır. 1970-1980 arası ‘‘tek yapı’’ anlayışından çevresel korumaya geçilen ilk dönem, 1980-1990 mimari miras ve kültürel miras

kavramlarının oluştuğu dönem ve 2000’li yıllardan günümüze kadar olan yakın dönem olarak ele alınmıştır.

Sanayi Devriminin getirdiği kentler arası göçler 18. Yüzyılın son çeyreğinden itibaren kentlerde yoğunlaşan hızlı nüfus artışına sebep olmuştur. Bu plansız nüfus artışı beraberinde çarpık yapılaşmanın oluşumuna ve plansız kentlerin meydana gelmesi çevre kalitesinin düşmesine neden olmuştur. Göçler, farklı kültür ve farklı fikiirlere sahip olan insanların da bir araya gelmesine olanak sağladığından özellikle anıtsal yapılarda üslup çatışmaları ve yapıların tamamlanma sürecinde farklı üsluplardan etkilenmelerine yol açmıştır. Avrupa’da, Viollet Le Duc (1814-1879) önderliğinde, yapıların tamamlanma süreci içindeki farklı mimari akımlardan etkilenererek yapılan ek yapıların yıkılması ve tek bir üsluba göre düzenlenmesi fikri, bu yapıların kültürel ve tarihi benliğini yitirmesine ve kimliğinin yok olmasına yol açmıştır. Oluşan bu durumun hem tarih hem de kültürel mirasın korunmasına aykırı olduğunu düşünen görüşlerin ortaya çıkmıştır. Bunun üzerine “üslup birliğine varma” akımı ve bu akıma karşı çıkan görüşlerin zıt düşünceleri, Camillo Boito (1836-1914) aslında günümüz koruma bilincinin de zeminini oluşturarak, yapının özgünlüğünün bozulmadan, tarihi izlerini yansıtmayı gerektiğini ve yapının geçmişten bugüne olan tüm mimari izlerin geleceğe aktarılması gerektiğini savunmuştur. Boito’nun bu düşünceleri ışığında, tekil yapı olarak ele alınan koruma bilincinin, Gustavo Giovanni (1873-1947) tarafından geliştirilip modernleştirmiş, bir eser hangi döneme ve devre ait olursa olsun korunmalıdır ve şehir planlarına ait olan yapılar tüm yerleşme ile ve çevre ile beraber düşünölmelidir fikrini savunmuştur.

Kentsel koruma alanında yapılan çalışmaların uluslararası platformdan ilk kez 1931 yılında ‘Uluslararası Müzeler Örgütü’ tarafından Atina’da toplanan ‘I. Uluslararası Tarihi Anıtların Korunması ile İlgili Mimar ve Teknisyenler Konferansı’nda ilk adımı atılmıştır. Bu konferans, korumanın amaçlarının betimlendiği bir konferans olmuştur ve koruma olgusu ile ilgili taslak bir sözleşme hazırlanmıştır. Bu sözleşme, kentsel koruma olgusunun günümüze aktarılmasında önemli bir yeri olan Atina Konferansı’nın yapılmasına zemin hazırlamıştır. Atina Konferansı ile katılımcı ulusların ve paydaşların eğitiminin önemi, anıtsal yapıların tekil yapı özelliğinden sıyrılıp çevresi ile birlikte korunmasının gerektiği fikri vurgulanmıştır. Ayrıca anıtsal yapıların bulunduğu çevredeki siluetin bozulmamasının ve manzara değeri taşıyan çevrelerin de korunması gerektiği savunulmuş ve bu kararlar sonucunda Atina Konferansı’nın sonuç bildirgesi olarak 1931 yılında Carta del Restauro Tüzüğü

düzenlenmiştir. Bu tüzük, Atina Konferansından oldukça etkilenmiş ve restorasyonu yapılan bir anıta ve yakın çevresine ilişkin maddeler içermiştir. Carta del Restauro Tüzüğü'nün uygulamalarla onaylanan 6. Maddesindeki temel kurallara göre anıtlara, yapımından itibaren geçirdikleri dönemlere kadar duyulan saygının anıtın bulunduğu çevreye karlı da duyulması, anıtın renginin, biçiminin, üslubunun bulunduğu çevreye aykırı olmaması ve anıtı öne çıkarmak adına değiştirilmemesi gerektiği vurgulanmıştır. 19.yüzyıldan itibaren koruma olgusu "tekil anıt" niteliğinden "anıt olarak kent" olgusuna dönüşmüştür. II. Dünya Savaşı'nın başlaması ile kentler etkilenmiş, anıtlar ve korunması gereken alanlar çöküntü haline dönüşmüştür. Bu durum yapılan çalışmaları sekteye uğratmış fakat bir yandan da koruma bilincinin oluşmasına katkı sağlamıştır. II. Dünya Savaşı'nın etkilerine karşı Lahey'de UNESCO aracılığıyla düzenlenen Silahlı Çatışmalar Halinde Kültür Varlıklarının Korunmasına Dair Sözleşme imzalanmış, taraflarca, ortak kültür varlıkları için ortak önlemler alınmasının gerekli olduğu ve Avrupa'nın ortak kültür varlıklarının tarafların ulusal paylarının sürekliliği açısından önemi konu alınmıştır(UNESCO , 1954). Savaşın etkilerinin ardından yeniden yapılanma sürecine girilmiş,kültürel mirasın konusu kent ölçeğinde korumaya dönüşmüştür.Bu gelişmelerin üzerine uluslararası bir belge niteliği de taşıyan Venedik Tüzüğü(1964) imzalanmıştır.Venedik Tüzüğü'nün ilk maddesinde tarihi anıt kavramı yeniden ele alınmıştır ve tarihi anıt kavramının sadece bir anıt olarak nitelendirilemeyeceği, o anıtın bulunduğu yer ve tanıklığını yapmış olduğu uygarlıkların,kültürlerin, geleneklerinin de içinde barındırıldığı büyük yada o yörede anlam kazanmış basit sanat eserlerinin de kapsamın içinde olması gerektiği vurgulanmıştır.Tüzüğe göre anıtların sadece bir sanat eseri olmadığı,bulunduğu yerin tarihine tanıklık eden bir belge olarak nitelendirilmesi gerektiği asıl amaç olarak belirlenmiştir(ICOMOS, 1964).

1970 sonrası dönemlerde koruma yaklaşımı daha çok ekonomik boyuta göre şekil almış ve bu yaklaşım koruma olgusuna yeni bir boyut kazandırmıştır.

Bu bilinç,anıtlara ve anıtların bulunduğu mekanlara sadece kültürel bir miras olarak bakmanın yanısıra mekanın yeniden canlandırılmasına ve işlevsellik algısının oluşmasına katkıda bulunmuştur. Bu konu 70'li yılların başında düzenlenen Split konferansında ele alınmış ve koruma olgusuna kazandırılan ekonomik boyut algısının yerel yönetimler tarafından desteklenmesi, mimari değerlerin korunmasında işbirliği içinde olmaları gerektiği konusunu içeren sonuç metni olarak yayınlanan "Tarihi Yerleşmeler Hakkında Split Bildirgesi"nin temel amacı olmuştur. Koruma alanında

yapılan bildiriler, taraf devletlerin koruma bilincinin artmasına, Avrupa'nın ortak kültür mirasının sürdürülebilmesi için gerekli önlemlerin alınmasına ve yerel yönetimin doğrudan katılımına katkıda bulunmuştur. 1972 yılında Paris'te UNESCO Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü Genel Konferansı on yedinci oturumunda düzenlenen Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunmasına dair sözleşme uluslararası kapsamda kültür mirası kavramının konu edilmesini sağlamıştır. Bu sözleşmeye göre kültür mirası olarak değerlendirilecek değerlerin belirlenmesi, kültürel ve doğal mirasa konu olabilecek değerlerin ölçütlerinin uzman temsilciler tarafından denetlenmesi ve Dünya kültür mirası listesi düzenlenmesi gerektiği ortaya konulmuştur. Bu kapsamda Dünya kültür mirasının korunması için bir komite oluşturulması, komiteye bağlı taraf devletlerin halkı bilinçlendirmek adına eğitim, tanıtma programları düzenlemesi evrensel değerlerin korunması adına komitenin kontrolü dâhilinde "Dünya Mirası Fonu" adı altında bir Fon kurulması sağlanmıştır (UNESCO, 1972). 1975 yılı Avrupa konseyi tarafından "Avrupa Mimari Miras Yılı" olarak ilan edilmiştir. Avrupa Mimari Miras Yılı, Avrupa'da taraf devletlerin sosyal, ekonomik ve kültürel etkileşimlerinin artmasını sağlamış ve bu durum "ortak miras" kavramının oluşmasına katkı sağlamıştır. Bu etkileşimin üzerine taraf ülkelerin katılımı ile Avrupa Mimari Miras Tüzüğü oluşturulmuş ve bu tüzük "Amsterdam Bildirgesi" olarak da bilinmektedir.

1980'li yıllarda da koruma olgusunda "mimari miras" değerleri üzerinde durulmuş ve 1975 yılı Avrupa Mimari Miras Tüzüğü'nün geliştirilmesiyle Granada 'da 1985 yılında Avrupa Mimari Mirasının Korunması Sözleşmesi imzalanmıştır. Bu sözleşme Türkiye'de 1989 yılında kabul edilmiş ve Türkiye için de önemli bir anlaşma niteliği taşımaktadır. Dönemin ulusal anlamdaki önemli anlaşmalarından sayılan Avrupa Mimari Mirasının Korunması Sözleşmesi'nde tarihi eser olarak adlandırılan anıtsal yapılara kültür varlığı olarak yeni bir tanımlama getirilmiştir. Bu sözleşme, 22 Temmuz 1989 da Türkiye'de resmi gazetede yayınlanmıştır (Resmi Gazete, 1989).

Granada sözleşmesinde temelleri atılan doğal ve kültürel mirasın korunması ve bu konuda halkın bilinçlendirilmesi ile ilgili alınan kararların üzerine 1987 yılında 1964 Venedik Tüzüğü'nü tamamlamak üzere "Tarihi Kentlerin ve Kentsel Alanların Korunması Tüzüğü"nin hazırlanması gerekli görünmüştür ve Washington'da ICOMOS tarafından hazırlanan tüzük Washington Tüzüğü olarak kabul edilmiştir. Bu tüzük, küçük ya da büyük farketmeksizin doğal veya yapılı tüm kentsel alanları kapsamaktadır. Sözleşmenin macı, kamusal ya da özel yaşam alanlarının arasında uyum sağlamak ve insanlığın, kentin ve tarihin belleğini oluşturan tüm kentsel alanların

korunması gerektiği bir takım kararların alındığı önemli bir tüzüktür. Bu tüzük özelinde, korumanın yeni işlev kazandırma ve restorasyon ilkelerinin yanı sıra, kalıntıların ve arkeolojik değerlerin de korunması için multidisipliner bir yaklaşım izlemek gerektiği konuları dikkate alınmıştır (ICOMOS, 1987).

1990’lardan günümüze kadar koruma anlayışı geçmiş yıllardaki tüm koruma çalışmalarını belleğine almış ve bu anlayış ekonomik, sosyal, kültürel, yönetsel konuları içinde barındıran bütünsel bir koruma anlayışına evrilmiştir. 1990 yılında İsviçre’nin Lozan kentinden ICOMOS’un uzman komitesi ‘International Committee on Archaeological Heritage Management’ (ICAHM) tarafından düzenlenen ‘Charter for the Protection and Management of the Archaeological Heritage’ (Arkeolojik Mirasın Korunması ve Yönetimi Tüzüğü) arkeolojik mirasın bir bölümünün mimari yapıtlardan oluştuğunu ve bu yapıtların mimari miras kapsamına girdiğini savunmaktadır. Arkeolojik miras, o yörenin gelenek ve göreneklerinin büyük bir parçasını oluşturur ve anıtların yaşatılabilmesi için halkın katılımının ve kültürel grupların desteğinin öneminden bahsetmektedir. Bu tüzüğe göre, arkeoloji mirasa tek yönlü olarak bakılmasının doğru olmayacağı, arkeolojik mirasın bütününe çok yönlü disiplinlerce işlenmesi ve bütünsel koruma politikaları ile ele alınması gerektiği vurgulanmıştır. 1992 yılında Valetta’da (Malta) Avrupa Konseyi tarafından Convention for the Protection of the Archaeological Heritage of Europe (Avrupa Arkeolojik Mirasının Korunmasına İlişkin Sözleşme) sözleşmesi imzalanmıştır. Bu sözleşmeye göre, arkeolojik mirasın korunmasının en üst düzeyde sağlanabilmesi için arkeologlar ve şehir ve bölge plancılarının işbirliği içinde olması ve arkeolojik miras ile ilgili bir envanter hazırlanması gerektiği kararlaştırılmıştır. Bu sayede arkeolojik miras ve arkeolojik mirasın bir parçası olan mimari miras belge niteliğinde kabul edilebilecek ve ulusal mirasın korunması politikası için temel yasal standartlar geliştirilebileceği düşünülmüştür (COUNCIL OF EUROPE, 2000).

2000’li yılların başına gelindiğinde UNESCO Kültürel İfadelerin Çeşitliliği İhtisas Komitesi tarafından 2 Kasım 2001 de Kültürel Çeşitlilik Evrensel Bildirgesi yayınlanmıştır. Bu bildirmede kültürel çeşitliliğin insanlık için son derece gerekli olduğu, bu çeşitliliğin ortak mirası oluşturduğu ve korunmasının son derece önemli olduğu konu alınmıştır. Bu bildirmede, insanlık yararına olması, korunması ve devam ettirilmesi gereken egemenlik, insan haklarına saygı, sürdürülebilir kalkınma gibi birçok ilke belirlenmiş ve kültürün ve ortak mirasın korunmasının gerekliliği bu ilkelere dayandırılarak açıklanmıştır (UNESCO, 2001). Ortak kültür mirasının korunması

gerektiği ile ilgili alınan genel kararlardan sonra kültürel mirasın korunması ile ilgili farkındalık ve korunması gereken mirasın boyutları üzerine “somut ve somut olmayan kültürel miras” tanımı ortaya konulmuştur. Bunun üzerine UNESCO tarafından Paris’te 17 Ekim 2003 yılında 2003 yılı Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi kabul edilmiştir. Bu sözleşme ile kültürel miras konusuna “Somut olmayan kültürel miras (SOKÜM)” tanımı eklenmiş ve bu tanımın kapsadığı öğelerin belirlendiği bu sözleşme ülkemiz tarafından 2006 yılında kabul edilmiştir. (UNESCO, 2003). İlerleyen yıllarda, somut olmayan kültürel mirasın yanı sıra “kullanılabilir kültürel miras” alanlarının değerlendirildiği yeni gelişmeler ortaya çıkmıştır. Sanayileşmenin artması ve ileri teknolojinin kullanılabilmesi arkeolojik kalıntılara ulaşılabilirliği arttırmış ve o bölgenin sanayi kültürünü, teknolojik gelişmelerini ve bilimsel değerlere sahip arkeolojik kalıntılarını anlamaya yöneltmiştir. Bu durum “endüstriyel miras” kavramının oluşumuna zemin hazırlamıştır. 2011 yılında ICOMOS ve TICCIH ortak ilkelerini yayınladığı Endüstri Mirası Sitleri, Yapıları, Alanları ve Peyzajlarının korunması için “DUBLİN İlkeleri” kabul edilmiştir. Endüstriyel mirasın, kent planlama, mimarlık, arkeoloji gibi somut mirasların yanında, bu somut mirasın oluşumundaki tarihsel süreç, el sanatları, işçilik gibi “soyut olan mirası” da kapsayan bütünlük bir miras değeri olduğu ortaya konulmuştur (ICOMOS, 2011). Koruma kavramı, özellikle uluslararası boyut kazandıktan sonra, etkileşimden kaynaklanan Pazar alanlarının artması, küreselleşme ve kentsel alanların artması, tarihi kent merkezlerinde sıkışma ve plansız yerleşimlere sebep olmuş, bu alanlarda yeniden yapılandırma çalışmalarına ihtiyaç duyulmaya başlanmıştır. Yapılacak olan bu değişimler, bu zamana kadar düzenlenmiş olan uluslararası tüzükler ve sözleşmeler de dikkate alınarak, bütünlük, çevresel etmenler, somut ve somut olmayan kültürel miras değerleri de dikkate alınarak geliştirilmeye çalışılmıştır. 28 Kasım 2011’de Paris’te “Tarihi Kent ve Kentsel Alanların Korunması ve Yönetimi İle İlgili Valetta İlkeleri” adı altında tarihi kentsel alanlar ile ilgili yapılabilecek her türlü müdahale ile ilgili stratejiler belirlemek için kararlar alınmıştır. Bu ilkelerin temel amacı, tarihi kentlerin ve çevrelerinin somut ve somut olmayan tüm değerlerini korumak ve günümüz sosyal, kültürel ve ekonomik yaşamıyla bütünlüklerine yönelik kararlar alınarak kentin kültürel miras değerlerinin korunmasını ve kent kullanıcılarının “yaşam kalitesi”ni arttırmak için prensipler belirlemek olarak vurgulanmıştır (ICOMOS, 2011).

Çizelge 2.2 Uluslararası yasal düzenlemelerin kronolojik sıralaması

1950	17.YY Kentsel koruma kavramının gelişimi 18.YY Kentsel koruma kavramının kavramsallaşması 19.YY Koruma kavramının ölçek değiştirmesi 20.YY
1950 – 1970	● 1931 ATİNA KONFERANSI(ATİNA TÜZÜĞÜ) <i>Ulusların katılımı ile koruma yöntemlerinin amaçlarını, kapsamını ve hedeflerini belirleyen bir taslak sözleşme hazırlanmıştır. Bu belge aslında koruma alanındaki ilk tüzüğün ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.</i> ● 1954 LAHEY SÖZLEŞMESİ(UNESCO) <i>II. Dünya Savaşı sonrasında kentler büyük bir yıkıma uğramış ve bu yıkımın sonucunda anıt yapılarına sahip çıkmak ve ekonominin iyileşmesini sağlamak amacı ile UNESCO aracılığıyla Kültür Varlıklarının Korunmasına İlişkin Sözleşme imzalanmıştır.</i> ● 1964 Venedik Tüzüğü <i>Tarihi anıtların sadece bir mimari eser olarak değerlendirilmesi fikri yerine bulunduğu bölgenin tarihine ve kültürüne tanıklık eden yakın çevresi ile birlikte ele alınmasına dair alınan kararlara yer verilmiştir.</i> ● 1965 Viyana Tavsiye Kararları <i>Bu kararların oluşturulmasındaki temel amaç, Mülk sahiplerini bilinçlendirerek onarıma ihtiyaç duyulan yapıların çöküntü haline gelmesini önlemek, kullanılmayan yapıların hükümet ve yerel yönetim tarafından takip edilmesi yeni işlev kazandırılmasını için gerekli müdahalelerin yapılmasını sağlamasıdır.</i>
1970 -1980	● 1971 Split Konferansı <i>Konferansın sonucunda “Tarihi Yerleşmeler Hakkında Split Bildirgesi” yayınlanmıştır. Bildirinin ana başlıkları olarak mimari değerlerin korunması konusunda yerel yönetimin desteğinin önemi vurgulanmıştır.</i> ● 1972 Paris Sözleşmesi <i>UNESCO’nun düzenlediği bu sözleşmede kültür mirası kavramına ilk kez değinilmiştir. Kültürel mirasa nelerin dâhil olduğunun belirlendiği bu sözleşme sonrasında “Dünya Kültür Mirası” hazırlanmıştır. Kültürel miras, anıtlar, bina grupları ve sitler olarak gruplandırılmıştır.</i> ● 1975 Amsterdam Bildirgesi <i>Avrupa Konseyi bu yılı “Mimari Miras Yılı” olarak ilan etmiştir. Hazırlanan “Avrupa Mimari Miras Tüzüğü”nde anıt kavramı genişletilerek bölgesel planlama ve bütünsel koruma kavramı olarak irdelenmiştir.</i>
1980 -1990	● 1984 Avrupa Konseyi(Floransa) ● 1985 Avrupa Mimari Mirasının Korunması Sözleşmesi (Granada) ● 1987 Washington Kararları (ICOMOS) <i>1987 yılında Washington’da “Tarihi Kentlerin ve Kentsel Alanların Korunması Tüzüğü” olarak kabul edilen bu kararların alınmasının temel nedeni gelişim ve değişim gösteren kentlerin gelişirken, sosyal, ekonomik, kültürel boyutlarda kayıplara uğramasını vurgulamak olmuştur.</i>
1990 -2000	● 1990 ICOMOS Kararları (İsviçre /Lozan)

ICOMOS'un uzman komitesi tarafından İsviçre'nin Lozan kentinde hazırlanan 'International Committee on Archaeological Heritage Management' (ICAHM) 'Arkeolojik Mirasın Korunması ve Yönetimi Tüzüğü' arkeolojik miras yönetimi ve bu mirasın döküm haline getirilmesi için yönetim ile iş birliği sağlanması konularını esas almaktadır.

● 1992

Avrupa Konseyi Valetta Kararları

Kentsel arkeoloji ile ilgili kararların alındığı Arkeolojik Mirasın Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi imzalanmıştır.

● 2001

UNESCO Kültürel Çeşitlilik Evrensel Bildirgesi

Kültürel çeşitliliğin ve kültürel hakların, insanlığın ortak mirası olarak kabul edilmesi gerektiğinin konu alındığı bir genel konferans düzenlenmiştir.

● 2003

UNESCO Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi (Paris)

Somut olmayan kültürel miras kavramının geliştirildiği bu sözleşmede, somut olmayan mirasın kültürel mirasın bir parçası olduğu ve nesiller boyu aktarılması gerektiği konusu sözleşmenin temel prensibidir.

● 2011

ICOMOS-TICCIH Ortak İlkeleri

Endüstri Mirası Sitleri, Yapıları, Alanları ve Peyzajlarının Korunması İlkeleri (DUBLİN İlkeleri)

Endüstri Mirasının Korunması Uluslararası Komitesi (TICCIH) ve ICOMOS UN düzenlediği bu ilkelerin alınmasının temel amacı eski endüstriyel yapıların korunmasının ve endüstri mirasının, sitlerinin, yapılarının, peyzajlarının belgelenmesi ve değerlerinin anlaşılmasının önemidir.

● ICOMOS Tarihi Kentlerin ve Kentsel Alanların Korunması İle İlgili Valetta İlkeleri

Her tarihi kent ve kentsel alan için o kentin somut ve somut olmayan kültürel miraslarını göz önüne alarak bir 'yönetim planı' oluşturmak gerektiği konusu Valetta İlkelerinin ana temelini oluşturur.

2000 Sonrası

2.4.2. Kentsel koruma ile ilgili ulusal yasal düzenlemeler

Türkiye'de koruma-planlama kavramı ile ilgili yasal düzenlemelerin gelişimi incelendiğinde koruma olgusunun yasal ve yönetsel sürecinin Avrupa'ya göre daha yakın tarihlere dayanmaktadır. Bu çalışma kapsamında Türkiye'de yapılan yasal düzenlemeler; Tanzimat döneminde yapılan düzenlemeler(1850-1923), Cumhuriyet dönemi ve sonrası yapılan düzenlemeler(1923-2000), 2000 yılı ve sonrası yapılan düzenlemeler olarak 3 dönemde incelenecektir.

2.4.2.1. Tanzimat döneminde yapılan düzenlemeler(1850-1923)

Avrupa'da koruma düşüncesinin ilk izlerine 17.yy dan itibaren rastlanırken Türkiye'de bu düşünce ilk olarak 19.yüzyılın ortalarında eski eserleri koruma düşüncesi ile başlamıştır. Sanayi devriminden itibaren Avrupa da hızla gelişim gösteren koruma düşüncesi, 1840'lı yıllardan itibaren Osmanlıları da etkilemeye ve dönüştürmeye başlamıştır. Bunun üzerine 1869 Türkçesi ile "Eski Eserler Tüzüğü" diyebileceğimiz birinci Asar-ı Atika Nizamnamesi hazırlanmıştır. Bu tüzük ülkede, tarihi eserlerin

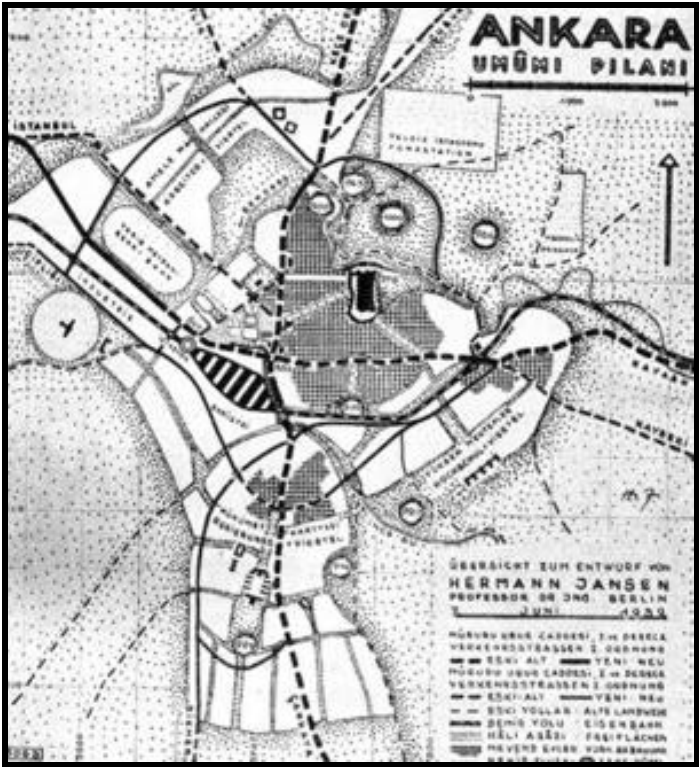
korunması açısından önemli bir yere sahiptir. Arkeolojik kazılar ve eski eserler hakkında bazı önemli maddeler içerdiği fakat eksikleri olduğu düşünülen Asar-ı Atika Nizamnamesine ek olarak 1874 yılında 36 maddelik ikinci Asar-ı Atika Nizamnamesi düzenlenmiştir. Düzenlenen ikinci tüzüğün eski eserlerin ve yapılan arkeolojik kazıların “”Hamdi Bey tarafından 1884 tarihli üçüncü Asar-ı Atika Nizamnamesi düzenlenmiştir. Bu tüzüğe göre, arkeolojik kazılar sonucunda bulunan eski eserlerin devlet malı olarak kabul edileceği ve yurtdışına çıkarılamayacağı esas alınmıştır. Yürürlüğe girdiği yılların ve daha ileri dönemlerin koruma konusundaki ihtiyaçlarına cevap verebilen Asar-ı Atika Nizamnamesi, maddelerine tekrar 1906 yılında birkaç düzenleme getirilmiştir. 67 yıl boyunca yürürlükte kalarak bu dönemin tek yasal koruma mevzuatı olarak bilinen Asar-ı Atika Nizamnamesi, bugün hala yürürlükte olan 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu’nun maddelerine temel oluşturmuştur.

Tanzimat Döneminde yapılan koruma çalışmalarında, 1923 yılı öncesi yapılan çalışmalar tekil ölçekte yapılmıştır. Uluslararası yasal düzenlemelerden etkilenilmiş olsa da Osmanlı’nın, kendi içerisinde yasal ve yönetsel olarak kentsel koruma kavramı ile ilgili henüz somut bir oluşuma girmedeği görülmektedir.

2.4.2.2.Cumhuriyet dönemi ve sonrası yapılan düzenlemeler(1923-2000)

1923 yılında Cumhuriyet’in kurulması, Türkiye’de koruma konusu üzerine önemli değişiklikler yapılmasında önemli rol oynamaktadır. Cumhuriyet’in kurulmasından 16 gün önce, 13 Ekim 1923’de Türkiye Büyük Millet Meclisi kararı ile Ankara’nın Türkiye’nin başkenti olarak kabul edilmesi, Başkent’in mekânsal planlama sürecini başlatmış ve bu planlama üzerine 1923-1933 yılları arasında önemli yasal ve yönetsel düzenlemelerin yapılmasına yönelik hareketler başlamıştır. Bu düzenlemelerin üzerine 1930 yılında 1580 sayılı Belediye Kanunu, 1593 sayılı “Umumi Hıfzıssıhha Kanunu” ve yine aynı yıl yayınlanan 2033 sayılı “Belediye Bankası Kuruluş Kanunu” kabul edilmiştir. 2033 sayılı kanun ile yapılı çevreye bütünsel yaklaşımla koruma uygulanması, eserlerin ve anıtların yoğun bulunduğu çevrelere özel bir kentsel planlama modeli geliştirilmesi konuları esas alınmıştır. Bu planlama modeline göre, önemli meydanlar ve içinde bulunduğu anıtsal binaların kamusal alan olarak kabul edildiği 1/500 ölçekli uygulama planları geliştirilmiştir. Yapılan kentsel planlamalara dayanarak 1936 yılında uygulama planlarının tek tip olmasına yönelik çıkarılan “Şehirlerin İmar

1930’lu yıllardan sonra hızla gelişen kentsel koruma yaklaşımı 20. yüzyılda uygulanmaya başlanılan Alman Mimar H. Jansen’in hazırladığı “Yeni Ankara İmar Planı” ile “Yeni Ankara” olarak adlandırılan yeni ve modern bir şehri gerçekleştirilmiştir(Şekil 2.2). Jansen’in planına göre kentte, önemli meydanlar, park alanları, peyzaj alanları, hastaneler ve spor tesisleri düzenlenmiş ve bu düzenlemelerle şehrin yüzüne önemli odak noktaları olarak taşınmıştır. Jansen’in, Ankara İmar Planı’nın en büyük ölçekli uygulama da Ankara Kalesi’ni şehrin merkezine konurken, şehrin dinamik bir görüntüsünün oluşmasını sağlamasıdır. Bu kararlar kalenin Ankara için ulusal simgelerinden sayılması ve çevresinden kolaylıkla algılanmasıyla desteklenmektedir.

Şekil 2.2. Hermann Jansen, Ankara İmâr Planı, (T.C. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu - Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı, 2021).

Ankara İmar planının uygulandığı dönemlerde dönemin denetleyici kurumları olarak, Bayındırlık Bakanlığına bağlı “Şehircilik Fen Heyeti” ve “Belediyeler İmar Heyeti” görev almaktadır. Yapılan kurumsal ve yönetsel düzenlemeler ile birlikte 1945 yılında “İller Bankası” kurularak her türlü altyapı ve teknik hizmetlerde belediyelere finansman olması kararlaştırılmıştır. Kurumsal ve ekonomik altyapıya dayanan çalışmalar yeterli gelmemiş, kentlerdeki dönüşüm sürecinin duraklamasına neden olmuştur. 1948 yılında çıkartılan 5237 sayılı “Belediye Gelirleri Kanunu” ile Belediyenin kentsel dönüşümde kullanılması için gelirlerinin arttırılmaya çalışılması sağlanmış fakat bu çalışma başarılı olmamıştır. Bu durum kentlerde “çarpık kentleşme” sorununun ortaya çıkmasına ve korunması gereken alanların tahribine yol açmıştır.

Hızlı kentleşme, kentsel korumaya ayrılan bütçenin kısıtlı olması ve çarpık yapılaşma sorunlarının kentlerde oluşturduğu önlemez tahribatın üzerine 2 Temmuz 1951 yılında 5805 sayılı “Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Teşkiline ve Vazifelerine Dair Kanun” yürürlüğe girmiştir. Bu kanun ile her türlü anıtsal yapının, tarihi eser niteliği taşıyan eserlerin ve taşınmaz kültür varlıklarının korunması, onarımı ve denetlenmesi için kapsamlı birtakım kararların alınması, bu kararların denetlenmesi ve izlenmesi, oluşacak aksaklıklar ve fikir çatışmalarında danışılacak bir bilim kurulunun oluşturulması ile yükümlü “Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu” (GEEAYK) kurulmasına karar verilmiştir. Bu kurumun kurulması ile birlikte ülkede, koruma kavramının yönetsel çerçevesinin ana hatları oluşmaya başlamış ve 1952 yılına gelindiğinde, yüksek mühendis, yüksek mimar, mühendis ve mimarları teşkilatı içinde toplayan tüzel kişiliğe sahip “Türk Mühendis ve Mimar Odalarının” kurulması için 6235 Sayılı Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği Kanunu yayımlanmıştır. Bu kanunun temel amacı, aynı meslek gruplarını tek bir çatı altında toplayarak mesleki faaliyetlerini ve ortak ihtiyaçlarını bu çatı altında karşılamaktır. Türk Mühendis ve Mimar Odalarında bulunan yüksek mühendis, yüksek mimar, mühendis ve mimarların meslek ile ilgili tüm mevzuatlara ve şartnamelere vakıf olup gerekli durumlarda ve meslekle ilgili tüm görüş ve düşüncelerini ilgililere bildirmeleri hususunda önemli kararların alındığı bu kanun, koruma kavramında sivil toplum kuruluşlarının kurulması ve söz sahibi olması konusunda önemli bir rol oynamaktadır (Resmi Gazete, 1954). 1950’li yıllarda devam eden hızlı nüfus artışı ve kent

merkezlerine yapılan yoğun göçler, kent merkezlerinin sıkışmasına neden olmuş, bu durum kent merkezlerindeki parselizasyon sitemine de belli sınırlamalar gelmesinin gerekliliğini ortaya koymuştur. Belediye sınırları içinde bulunan kamu kurum ve kuruluşları, anıtsal yapılar ve sivil yapılarının tümünü ilgilendiren 6785 sayılı “İmar Kanunu” 16 Temmuz 1956 yılında Resmi Gazete’de ilan edilmiştir. Bu kanuna göre, belediye sınırları içerisinde yapılacak tüm yapılar için ruhsat alınması gerekli kılınmış, belediye onayına göre yapılmayan ve onay alınmayan yapıların durdurulması kararı verilmiştir. Kanunun 25. Maddesinde parsel sınırları ile ilgili önemli kararlar alınmış ve komşu sınırlarına, karayolları ve demir yolları sınırına ve su kenarlarına yaklaşma uzaklıkları belirlenmiştir. Bu yönü ile 6785 sayılı İmar Kanunu, kentlerde yapı ve parsel özelinde oluşan uyumsuz ekleme/düzenlemelerine sınırlılık getirmiş ve kentsel korumanın imar, alt yapı ve üst yapı ile ilgili düzenlemelerine doğrudan etki edebilecek katkılar sağlamıştır (Resmi Gazete, 1956).

1960’lı yıllarda koruma, uluslararası boyutta yeni yaklaşımlar kazanırken Türkiye’de değişen yönetim ile birlikte yeni yasaların çıkması sonucu yönetsel boyutta önemli değişikliklere uğramıştır. Ülke yönetiminde yeni bir dönemi başlamasını takiben çıkarılan 1961 anayasası, devlet yapısının, koruma konusundaki rolünün önemini arttırmış, bu durum önemli kurumsal yapıların oluşmasına katkı sağlamıştır. 1961 Anayasasının 50. Maddesine göre, devletin tarihi ve kültürel değeri olan tüm eser ve anıtların korunmasını sağlaması anayasal hükme bağlanmıştır. Yasal ve yönetsel çerçevede değişimlerin devam ettiği bu dönemde, 15 Mayıs 1969’da İmar ve İskân Bakanlığı tarafından Resmi Gazetede 6785 sayılı İmar Kanununa dayanarak yayınlanan “İmar ve Yol İstikamet Planlarının Tanzim Tarzları ile Teknik Şartlarına ve bu İşleri Yapacak Uzmanlarda Aranacak Ehliyeteye dair Yönetmelik” ile kentsel planlama konusu genişletilmiştir. Bu yönetmeliğe göre planlanacak kentsel alanların, ilgili kurumlarca araştırılıp, görsel, çizim ve analiz-sentez paftaları ile hazırladıkları sonuç raporlarına göre düzenlenerek planlanmaya başlanması gerektiği ile ilgili alınan kararlar alınmıştır. Kentsel planlama kavramı ile ilgili önemli kararların alındığı bu yönetmeliğe göre tanımlanan ve sınırlanan alanlar, günümüz “kentsel sit” kavramının da başlangıcını oluşturmuştur (Resmi Gazete, 1969). Kentsel planlama üzerine yapılan bu değişiklikler. Türkiye’de koruma anlayışının “tekil yapı” ya da “anıtsal yapı” özelinde değerlendirilmesinin önüne geçmiştir. Bu durumu takiben, 1964 yılında yayınlanan Venedik Tüzüğü’nün mecliste kabulünün üzerine Türkiye’de koruma konusu boyut kazanmış, 1970 yılların başlarında, korunması gereken tekil yapılar bulundukları çevre

ile beraber değerlendirilerek, anıtsal yapıların tescil faaliyetlerine başlanmıştır. Korumanın bütüncül bir bakış açısını kazanması konusunda yasal olarak atılan ilk adım 1973 yılı 1710 sayılı “Eski Eserler Kanunu” olmuştur. Bu kanunun Türkiye’de yürürlüğe girmesi ile beraber “anıtsal tekil yapı” kavramı ölçek değiştirerek “anıtsal yapı ve çevresi” niteliği kazanmıştır. Eski eserlerin ve anıtların korunması yerini tarihi çevre koruma kavramına bırakması mevzuatlarda, doğal, arkeolojik ve kentsel sit alanlarının kapsam ve sınırlarının belirlenmesindeki gerekli tanımlamaların yapılmasına zemin hazırlamıştır. Yapılan bu çalışmalar sonucunda tarihi çevredeki kamuya ait olan ya da özel mülk parsel alanlarının belirlenmesi ve taşınmaz eserlerin tescillenmesi gerektiği ile ilgili kararlar alınması, 1951 yılında kurulan GEEAYK’un yetki ve sorumluluk alanını genişletmiştir. 1970 li yılların sonlarına doğru GEEAYK “sit kavramı” ile ilgili çok sayıda çalışmalar yapmış, sit alanı içindeki yapılaşmanın durdurulmasına yönelik tek tip geçici yönetmelikler hazırlamıştır. Sit alanı içinde hazırlanan projelerin onayı bu yönetmeliğe göre yapılarak sit alanının bağlı olduğu Belediye ve Kültür Bakanlığınca onaylanan projelere izin verilmiştir. Ulusal düzeyde yapılan bu çalışmalar, Venedik Tüzüğü’nün de etkisi ile birlikte uluslararası yapılan yasal düzenlemelere paralel ilerlemeye başlamıştır. Bunun üzerine Türkiye’de bulunan ortak tarihi ve kültürel mirası tanıtmak ve ülkede bulunan ortak kültür mirasın ulusal tanınmışlık düzeyini arttırmak ve ülkeye araştırma desteği sağlamak üzere hükümet dışı bir komite toplanmış ve bu komite 1965’te Varşova’da düzenlenen kurul toplantısında ICOMOS’un (International Council on Monuments and Sites) kurulmasına karar verilmiştir. ICOMOS, ülkenin koruma kavramı hakkındaki kararlarına paralel olarak ilerlemiş ve ülkenin uluslararası tanınırlığının artmasını destekleyen en önemli ulusal komitelerden biri olmuştur. Ülkede yapılan çalışmalar, uluslararası gelişmelerin, Türk kamuoyuna aktarılmasında ve tarihi çevre bilincinin oluşmasında önemli bir etken olmuştur. 1973 yılına gelindiğinde ortak mirasın belgelenmesi ve korunması için gerekli bütçenin sağlanması gibi çalışmaları amaçlayan 9 Bakanlık ve çok sayıda kuruluşun bulunduğu “Avrupa Konseyi Milli Komitesi” kurulmuştur. Bu yıllarda çalışmalarını sürdüren ICOMOS, Türkiye’de yasal olarak 1974 yılında yayınlanan yönetmelik ile yarı resmi olarak yasallaşmıştır ve Kültür Bakanlığı’na bağlanmıştır. 1975 yılı Avrupa konseyi tarafından “Avrupa Mimari Miras Yılı” olarak kabul edilmiş ve Türkiye’de bu yıl yapılan uluslararası çalışmalara katılmıştır. Miras yılını takiben TBMM kararları ile Atina, Venedik ve Amsterdam Sözleşmeleri yasallaşmıştır.

1970 yılının son çeyreğinde Türkiye, Avrupa ile etkileşimini arttırmış,1980’li yıllara gelindiğinde bu izler kurumsal ve yönetsel olarak etkisini devam ettirmiştir. Yeni bir anayasanın oluşturulması ülke için yeni bir başlangıç noktası olmuş, bu anayasada koruma ilgili olarak alınan tüm kararlar kamu yararına ve korumanın amacının ülkenin kültürünü korumak sayılabileceği yasalar oluşturulmuştur. Bu amaçla o zamanda yürürlükte olan 1710 sayılı Eski Eserler Kanunu tekrar değerlendirilmiş ve yetersiz bulunan bu kanun yerine önemli değişiklikler yapılan 2863 Sayılı “Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu” yayınlanmıştır. Bu mevzuata göre tarihi çevre ve anıt konusu kavramsallaştırılmış ve “kültür ve tabiat varlığı” kavramı tanımlanmıştır. Taşınır taşınmaz her türlü kültür ve tabiat varlığının korunması ve bu konu ile ilgili kurum ve kuruluşların yetki, görev ve sorumluluklarının belirlenmesi temel amaç olarak belirlenen bu kanunda alınan kararlar üzerine GEEAYK kaldırılmıştır. 2863 sayılı kanun ile GEEAYK ‘un tanımladığı imar alanları, iskân alanları, özel parseller ve sit alanları ile ilgili tanımlamalar genişletilerek kültür ve tabiat varlıklarının belirlenmesinde etkin olan yeni tanımlamalar yönetmeliğin 3/a maddesinde;

- Kültür Varlıkları
- Tabiat Varlıkları
- Sit Alanı
- Koruma ve Korunma Alanı
- Koruma amaçlı imar plânı
- Çevre düzenleme projesi
- Taşınır – taşınmaz tabiat varlıkları,

Tanımlamalarının yapılması, bu yönetmelik özelinde “Koruma Amaçlı İmar Planı” uygulamasının güncellenmesine katkı sağlamıştır. Bu kanın aslında, özel ve tüzel kişilerin, kamu kurum ve kuruluşlarının neyin nasıl korunacağı ile ilgili gerekli bilgi, görev ve sorumlulukların kavranmasında önemli bir yasal düzenleme olarak nitelendirilmektedir. 1983 yılında bu kanundaki “sit kavramı” 3386 sayılı Kanun ile Kentsel sit, tarihi sit, doğal sit ve arkeolojik sit” olarak genişletilerek yasalarımıza girmiştir.

2.4.2.3.2000 yılı sonrası yapılan düzenlemeler

2000 yılından sonra koruma alanında yapılan gelişmeler aslında günümüzde koruma kavramının ele alınış biçimini yansıtmaktadır. Türkiye’de koruma kavramının uluslararası norma ulaşması, 2863 Sayılı “Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma

Kanunu” ile  ekillenmi , 2004 yılında yeni düzenlemeler ile 5226 sayılı “Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile çeşitli Kanunlarda Deği liklik Yapılması Hakkında Kanun” ile uluslararası koruma modeline paralel olacak şekilde düzenlenmiştir. Bu kanun ile 2863 sayılı kanunda yapılan  ren yeri, koruma amaçlı imar planı,  evre düzenleme projesi gibi birçok tanımlamaya yeni eklemeler yapılmıştır. Yapılan eklemelerin doğrultusunda yapılan tanımlamada tam anlamını karşılamayan sınırlamalar getirilmiş ve bu sınırlamalar 5226 sayılı kanunda yerini yönetim planı, bağlantı noktası, eylem planı, öncelikli alanlar gibi yeni müdahale konularının belirlenmesi sağlamıştır. Yapılan bu yasal düzenleme kurumsal altyapı ve koruma konusundaki yasal sistem özelinde köklü deği likler yapılmasını gerektirmiştir. Kanuna göre Büyükşehir Belediyeleri, Valilikler, taşınır –taşınmaz kültür varlıkları ile ilgili tüm işlemleri ve uygulamaları yürütmek üzere, kent plancısı, mimar, arkeolog, mühendis gibi uzman meslek gruplarının bir arada çalışabileceği ve denetim uygulama görevlerini yapabileceği bürolar kurulmasını sağlamıştır. Bu meslek gruplarının bir arada denetim-uygulama i lerin yürütebileceği “Koruma ve Uygulama Denetim Büroları (KUDEB)” kurulmuş ve bu bürolar belediyeler ve uzman kişiler arasındaki etkileşimin kurulmasına katkıda bulunmuştur. Belediyelere verilen yetki ve sorumlulukları takiben 2005 yılında 5393 sayılı Belediye Kanunu  ıkarılmı tır. Bu kanunun temel amacı. Belediyelerin görev, yetki ve sorumluluklarının tanımlanması üzerinedir.

2010 yılından günümüze kadar olan dönemde kamusal alanda reformlar yapılmaya devam etmiştir.  evre ve  ehircilik Bakanlığı’nın, 2005 yılında yayınlanan 5393 sayılı Belediye Kanunu “Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Alanı” başlıklı 73. Maddesi için sunduğu deği lik  zerine Büyükşehir Belediyelerine verilen yetkiler arttırılmıştır. 2011 yılında yürürlüğe giren 648 sayılı Kanun Hükümünde Kararname ile “ evre ve  ehircilik Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri” yeniden tanımlanmış, bakanlık bünyesinde görevleri yine bakanlık tarafından belirlenecek olan “Tabiat Varlıklarını Koruma Müdürlüğü” oluşturulmuştur. Bu müdürlüklerin kurulmasındaki temel amaç olarak, tabiat varlıkları, doğal, tarihi, arkeolojik ve kentsel sit alanları ve korunması gereken diğer özel alanları  evre ve  ehircilik Bakanlığı onayı ile belirlemek şeklinde tanımlanmıştır. Ayrıca, büyük bir bölümü deprem kuşağında bulunan Türkiye’de özellikle 1999 Marmara depreminden sonra, depreme karşı dayanıksız yapıların  evre ve  ehircilik Bakanlığı tarafından tespitinin ve dönüşüm projelerinin yapılması kararı 648 sayılı KHK’da yer verilmiştir. Bu konu ile ilgili,

Türkiye’de, depremin yapıyı çevreye verdiği zararı önlemek ve tedbir almak amacıyla 2012 tarihinde 6306 sayılı ‘‘Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun’’ yürürlüğe girmiştir. Bu kanun ile başta deprem olmak üzere her türlü doğal afetten kaynaklanan korunması gerekli kültür ve tabiat varlıklarının da maruz kalabileceği tehditlerin önlenmesi hedeflenmiş ve yeni bir uygulama yönetmeliği yayımlanmıştır.

Çizelge 2.3 Ulusal yasal düzenlemelerin kronolojik sıralaması

Tanzimat Dönemi	1869	I.Asar-ı Atika Nizamnamesi	Eski eserlerin korunması kararları
	1874	II.Asar-ı Atika Nizamnamesi	
	1884	III..Asar-ı Atika Nizamnamesi	
	1906	Asar-ı Atika Nizamnamesi	
	Eski eserlerin kültür mirası sayılması konusunda kararlar alınan son Asar-ı Atika Nizamnamesidir.		
Tanzimat Dönemi ve Sonrası	1930	1580 sayılı Belediye Kanunu	Yapılı çevreye özel ilk planlama modeli önerileri belirlenmiştir.
		1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu	
		2033 sayılı Belediye Bankası Kuruluş Kanunu	
	1932	Ankara İmar Planı (Jansen Planı)	
	1936		

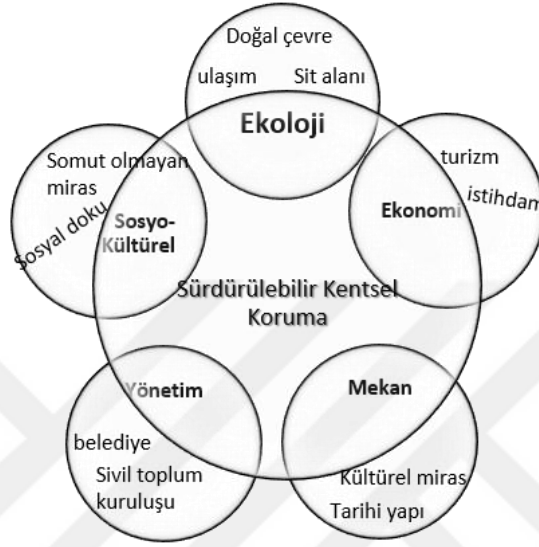

Sonuç olarak Türkiye’de kentsel koruma ile ilgili yapılan yasal düzenlemeler, 1980’li yıllara kadar “eski eser” ve “tekil anıt” ölçeğinde ilerlerken özellikle uluslararası sözleşmelere katıldıktan sonra kentsel koruma prensibi benimsenerek yasal-yönetmelik çerçevede birçok kararlar alınmıştır.

2.5. Sürdürülebilir Kentsel Korumanın Boyutları

Kültürel miras alanlarının korunması ve geliştirilmesine yönelik sürdürülebilir yaklaşımlar; temelde ekolojik, sosyo-kültürel ve ekonomik altyapıyı üzerine odaklanmaktadır. Ekolojik boyut, koruma ve geliştirme bağlamında alanın bulunduğu doğal yapıyı ve bu yapının yönetimini içermektedir. Sosyo-kültürel boyut ise sosyal ve kültürel çeşitliliğin devamlılığıdır. Bu kapsamda, sosyal bütünleşme, aidiyet duygularının pekiştirilmesi ve sürece dâhil olma konuları öne çıkmaktadır. Ekonomik boyut, kültürel mirasın korunmasına dönük kaynak yaratma, alandan elde edilen katma değer koruma-geliştirme sürecine dâhil edilmesi gibi yaklaşımları ve modelleri içermektedir (Boccardi, 2006; Porter ve Ross, 2005). Sürdürülebilir koruma ile ilgili

günümüzde yapılan bazı çalışmalarda bu altyapılara eklemelenen başka tanımlamalara da yer verildiği görülmektedir. Bu sebeple, kentsel belleği oluşturan kültürel mirasın yerel kimlik değerlerinin gelecek nesillere aktarılması, ekolojik, sosyo-kültürel, ekonomik altyapılar ile beraber mekânsal planlama, yönetsel-kurumsal sürdürülebilirlik içerikleri açısından da ele alınan bütünleşik stratejik planlama kararlarını içermelidir (Özcan, 2009).

Şekil 2.3. Sürdürülebilir kentsel korumanın boyutları

2.5.1. Ekolojik boyut

Tarihi kent merkezlerinde kentsel korumanın ekolojik olarak sürdürülebilir kılınmasında, doğal kaynakların ve ekolojik mirasın korunması ve yenilenmesi, ekolojik değerlerin öneminin ortaya çıkarılması gerekmektedir.

Kentler, hızlı ve plansız nüfus artışı nedeniyle düzensiz ve plansız yerleşimler halini almıştır. Bu durum zamanla kent ekosistemine ve ekolojik dengeye zarar vermiştir. Geçmişten bugüne yaşanan bu tahribat nedeniyle kentlerde ekolojik düzenin bozulmasının kent kalitesini düşürdüğü düşünülmüş ve bu düşünce “ kent ekolojisi” kavramı üzerine tartışılmasına zemin hazırlamış ve konu ile ilgili önlem alınmasının gerekliliğini ortaya koymuştur.

2.5.2. Mekânsal boyut

Hasol’a göre kentsel mekân; ‘Doğal ve yapılaşmış çevrenin oluşturduğu bir algı alanı, bir mimarlık ürünüdür’ (Hasol,2008). Kentler, kendine özgü tarihsel arka planı, topoğrafya gibi özelliklerden süregelen kentsel yerleşim planı ve toplumsal dinamiklerin oluşturduğu yerel kimlik değerlerine göre farklılık göstermektedir. Bu

nedenle tarihi kent merkezlerinde mekânsal planlamanın sürdürülebilir olabilmesi için mekânın özgün yere dönüştürülmesi ve kentsel bellek-imaj planlamasının o yörenin kentsel yaşamı ile bütünleştirilmesi gerekmektedir (Gospodini, 2004).

2.5.3. Sosyo-kültürel boyut

Bir kentin sosyo-kültürel boyutunu kent kullanıcıları ve yaşam boyunca etkileşimde oldukları aktörleri kapsar. Sosyo-kültürel sürdürülebilirlik, kişilerin yaşadıkları mekânın fiziksel sınırları içerisinde oluşturmak istedikleri yaşam kalitesi ve ulaşmak istedikleri hedefler doğrultusunda şekil almaktadır (Colantonio & Dixon, 2009). Tarihi kent merkezlerinde korumanın sosyo-kültürel boyutta sürdürülebilir kılınması yasal-yönetimsel aktörlere ve kent kullanıcılarının koruma bilincine bağlıdır.

2.5.4. Ekonomik boyut

Kentlerde koruma-geliştirme eyleminin gerçekleştirilebilmesi için gereken tüm altyapıların doğrudan veya dolaylı olarak bağlandığı konu ekonomik boyuttur. Ülkemizde geçmişten bugüne koruma konusunda yapılan çalışmalar yerel yönetimin ve bakanlıkların yaşadığı ekonomik sorunlardan kaynaklı süreklilik arz edememiştir. Bir kentin koruma boyutunun ekonomik sürdürülebilirliğinin gerçekleştirilebilmesi için nüfus artışı, büyüme hızı, istihdam, yoksulluk düzeyi ve gelir seviyelerinin tespit edildiği ve yerel yönetimlerce bu konularla ilgili çeşitli önlemlerin alındığı stratejik planların oluşturulması gerekmektedir.

2.5.5. Kurumsal boyut

Sürdürülebilir koruma-geliştirme çalışmalarında, koruma ile ilgili planlama, tasarım ve uygulama sürecinde her türlü yönetsel ve kurumsal (olası) sorunlara yönelik desteğin geliştirilmesi önemlidir. Bu nedenle yerel halkın etkin katılımının sağlanması ve bilgilendirilmesine öncelik tanınması, ilgili koruma kurulu ile etkileşim sağlayan yerel yönetim paydaşları ile sivil toplum örgütleri, girişim grupları ve üniversitelerden oluşan geniş kapsamlı ve bütünsel bir iletişim ağının oluşturulması gerekmektedir.

3. MATERYAL VE YÖNTEM

3.1. Materyal

Bu araştırmada; örneklem alanı olarak seçilen Bitlis tarihi kent merkezinde yapılan saha araştırmalarına dayalı tespitler, koruma-geliştirme özelinde kent merkezine ait geçmişten bugüne hazırlanmış tüm raporlar ve yapılmış tüm çalışmalar bu tezin materyalini oluşturmaktadır. Çıkarımlar ve yerinde yapılan gözlem (görsel analiz) tekniği ile elde edilen fotoğraf, kroki gibi alan tespit çalışmaları gravür ve haritalarla çakıştırılarak tarihi şehir dokusun tipolojisi içinde değerlendirilmiştir.

3.2. Yöntem

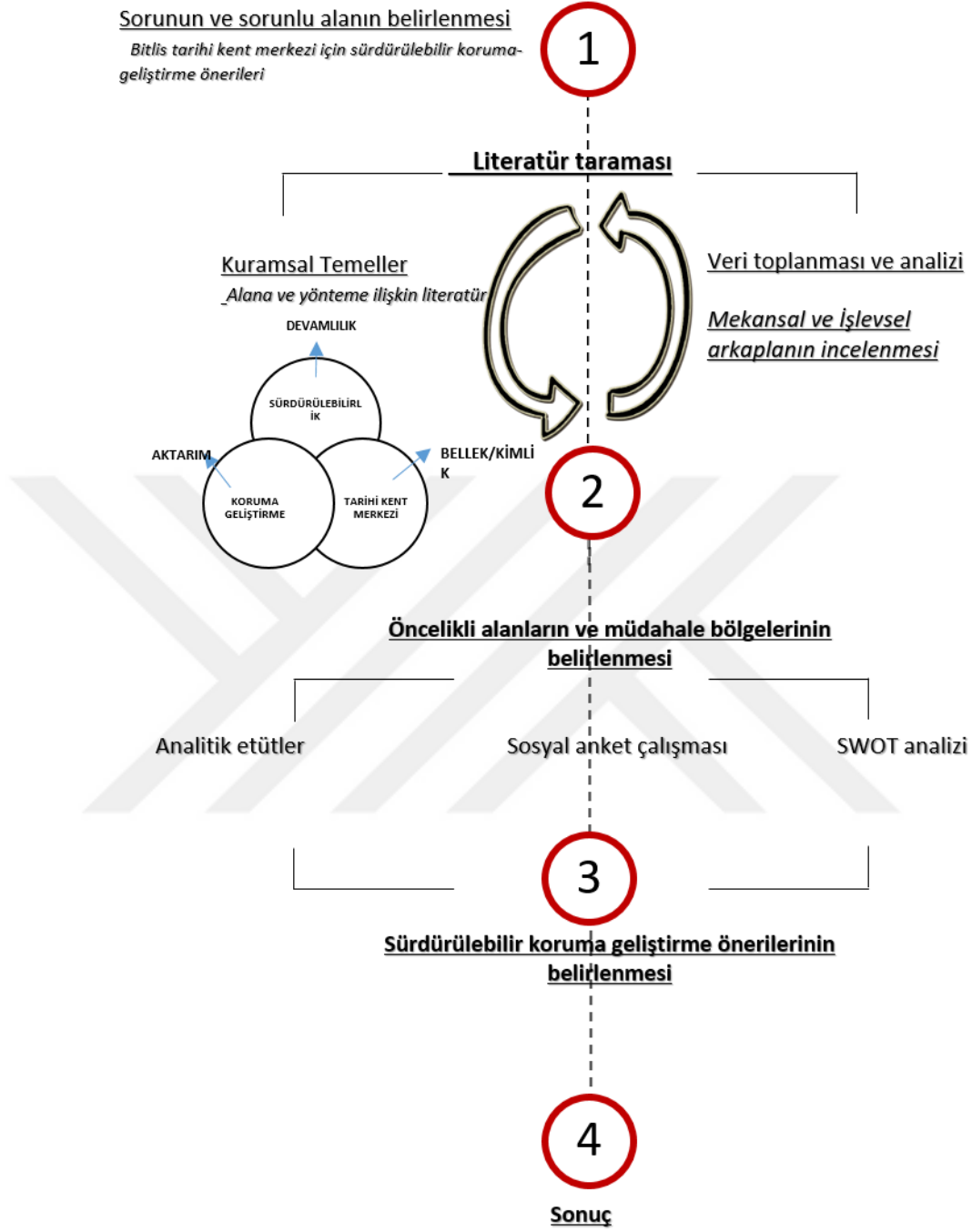
Araştırmanın yöntemi, konu ile ilgili literatür tarama ve yapılan alan tespit çalışmalarına dayalı bulguların tarihi kent merkezlerindeki sürdürülebilir koruma-geliştirmenin boyutlarının irdelenmesi üzerine oluşturulan sistemin örneklem olarak belirlenen Bitlis tarihi kent merkezinde sınanmasına dayanmaktadır. Bu temellere dayanarak araştırmanın yöntem kurgusu üç aşamadan meydana gelmiştir(şekil 3.1).

Birinci aşamada ilk olarak; çalışma hakkında genel bilgileri içeren problem tanımı, amacı, önemi ve çalışmanın sunduğu katkıdan bahsedilmektedir. Tezin kavramsal altyapısını oluşturan tarihi evre, koruma geliştirme ve sürdürülebilirlik konularının tanımlamaları yapılmış, bu tanımlamaları içeren ulusal ve uluslararası tezler, makaleler ve konuya ilişkin diğer bilimsel kaynaklar incelenmiştir. Geçmişten bugüne kentsel korumanın gelişimini içeren uluslararası ve ulusal yasal düzenlemeler kronolojik sıraya göre ele alınmıştır. Sürdürülebilirlik kavramının tarihsel evrimi incelenmiş ve sürdürülebilirliğin boyutları olan ekolojik, ekonomik, mekânsal, kurumsal ve sosyo-kültürel altyapı ile ilgili tanımlar yapılmıştır. Bu incelemeler doğrultusunda tarihi evre, koruma-geliştirme ve sürdürülebilirlik kavramları açıklanmış ve birbirleri arasındaki ilişki irdelenmiştir.

Tez çalışmasının ikinci aşaması, analitik etütlere dayalı analizler, sosyal analizler ve SWOT analizlerine dayanmaktadır. Bu kapsamda, fiziksel analiz olarak; işlev Analizi, kat adedi analizi, ulaşım durumu analizi, doluluk boşluk analizi yapılmıştır. Fiziksel analiz verileri aracılığıyla; tarihi kent merkezi, sit alanları ve

kültürel mirasın yoğunlaştığı Gazibey, Zeydan, Müştakbaba, Taş, Gökmeşdan, İnönü mahalleleri için odak noktaları ve olası müdahale bölgeleri belirlenmesine katkıda bulunacaktır. Sosyal analiz olarak; kent kullanıcıları ile anket çalışması yapılarak alanın sosyo-kültürel, ekonomik özellikleri, kullanıcıların tarihi doku- sit alanı hakkındaki düşünceleri ve koruma konusundaki bilinç düzeyleri tespit edilmiş, analitik etütler ve kullanıcıların anket kapsamında ölçülen bilinç düzeylerine dayalı bütünleşik SWOT çözümlmeleri yapılmıştır. SWOT analizi, Bitlis'in günümüz mekânsal ve işlevsel kullanım sorunlarının ekolojik, tarihi ve doğal değerlerine dönük fırsat ve tehditleri, potansiyeller ve gelişme olanakları açısından güçlü ve zayıf yönleri açısından değerlendirilmesidir. Bu değerlendirme, gelecekteki mekânsal ve işlevsel kullanım kararlarının ve teknik altyapı gereksinimlerinin kültürel miras üzerindeki etkilerinin belirlenmesi açısından önemli görölmektedir.

Çalışmanın üçüncü ve son aşaması sürdürülebilir koruma ve geliştirme önerilerinin geliştirilmesidir. Bu öneriler yine sürdürülebilir koruma geliştirmenin altyapısı olarak belirlenen beş temel başlıkta belirlenmiştir. Bunlardan birincisi ekoloji bağlamında koruma-geliştirme önerileridir. İkincisi, Bitlis tarihi kent merkezine dönük mekânsal ve işlevsel altyapının korunması-geliştirilmesine yöneliktir. Üçüncüsü sosyo-kültürel altyapının geliştirilmesine; dördüncüsü alternatif destek-kaynak arayışlarına dönük ekonomik altyapıya yönelik önerilerdir. Sonuncusu kurumsal altyapının geliştirilmesine dönük yönetim önerilerdir. Bu başlıklar, çalışma alanının sürdürülebilirlik bağlamında korunması ve geliştirilmesine dönük çözümler sunan bir yol haritası olarak görölmektedir.

Şekil 3.1Yöntem şeması

3.2.1. Sosyal Anket Formunun Hazırlanması

Çalışma kapsamında, kent kullanıcılarının sosyal-mekânsal durum ile ilgili bilinç düzeylerini belirlemek çalışmada belirlenen hedeflere ulaşabilmek için veri toplama yöntemi olarak anket tekniği kullanılmıştır.

Anket çalışmasının ilk bölümü, katılımcıların demografik özelliklerinin(cinsiyet, yaş, eğitim, meslek)belirlenmesine yönelik sorulardan oluşmaktadır. İkinci bölümde ise konut ve ticari kullanıcılarının yapı-çevre bilgileri, konut-yenileme bilgileri ile ilgili kriterler belirlenerek tarihi kent merkezinin sosyal ve mekânsal durumu hakkındaki genel görüşlerini ölçmek üzere hazırlanmış sorular yer almaktadır. Anket çalışmasının üçüncü ve son bölümünde ise 16 kriterden oluşan 5 dereceli Likert ölçeği kullanılmıştır (EK 1).

Çizelge 3.1 5 dereceli Likert ölçeğinin derecelendirmesi

Kesinlikle Katılıyorum	5
Katılıyorum	4
Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum	3
Katılmıyorum	2
Kesinlikle Katılmıyorum	1

Çalışma alanı için hazırlanan anket, tarihi kent merkezinde bulunan Gazibey, İnönü, Müştakbaba-Zeydan mahalleleri kentsel sit alanlarında uygulanmıştır. Çalışma alanının evreni olarak belirlenen bu alanlarda bulunan 18 yaş üzeri nüfus dağılımı verileri esas alınarak örneklem toplam nüfusun %20'si olacak şekilde hedeflenmiştir. (TUİK, 2022). %95 güvenilirlik düzeyi ve %5 hata payına göre gerekli örneklem boyutu 369 katılımcı olarak belirlenmiştir

Çizelge 3.2 Anket uygulanacak mahallelerdeki 18 yaş üzeri nüfus dağılımı(TUİK, 2022)

Satırlar		Sütunlar
		Belediye, Köy Ve Mahalle Nüfusları
		Ölçüm bazında
2022	Bitlis(Merkez/Bitlis Bel./Gazi Bey Mah.)-10748	1.766
	Bitlis(Merkez/Bitlis Bel./İnönü Mah.)-10751	1.644
	Bitlis(Merkez/Bitlis Bel./Müştabkaba Mah.)-10752	1.095
	Bitlis(Merkez/Bitlis Bel./Taş Mah.)-10756	3.361
	Bitlis(Merkez/Bitlis Bel./Zeydan Mah.)-10758	1.270

• Verilerin analizi

Çalışma alanında yapılacak olan analiz verilerinin istatistiksel analizleri “Statistical Package for the Social Sciences” (SPSS) 22.0 veri tabanı kullanılarak hazırlanmıştır.

Yapılan anket çalışmasının normal dağılım gösterip göstermediğı ile ilgili karşılaştırmanın yapılabilmesi için anket değışkenlerinin çarpıklık basıklık ve standart sapma değeri hesaplanarak incelenmiştir. Bu doğrultuda, Brown, (2006), Kline, (2011)'e göre çarpıklık ve basıklık değeri aralıklarının -3 ile +3 değeri arasında kabul edildiğı değeri aralıkları kabul edilmiştir **(EK 2)**.

4. ARAŞTIRMA BULGULARI: BİTLİS TARİHİ KENT MERKEZİ

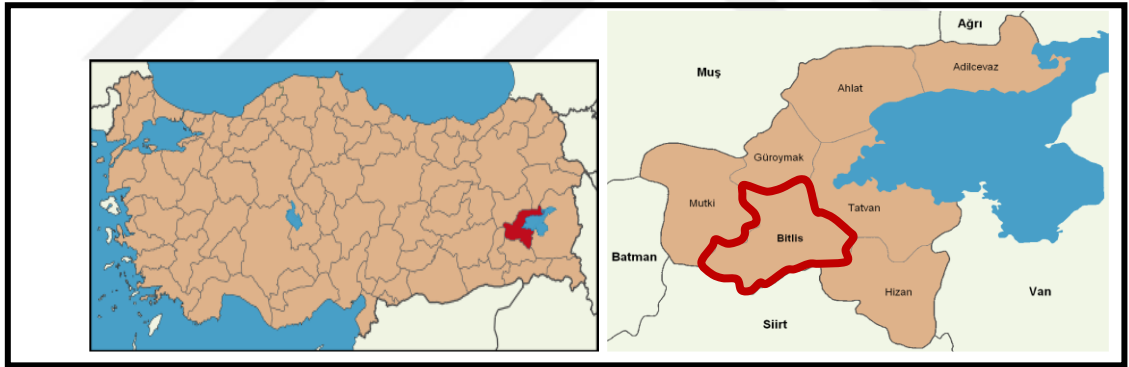
4.1. Araştırma Alanının Tanımı

4.1.1. Fiziksel yapı

4.1.1.1. Coğrafi durum

Türkiye'nin Doğu Anadolu bölgesinin Yukarı Fırat bölümünde, Van Gölü'nün kuzey kesiminde yer alan Bitlis, doğu-batı ulaşım ağını birbirine bağlayan önemli ticaret yollarının üzerinde bulunmaktadır.

Bitlis ili, mekânsal planlama sürecinde kentin doğu-batı doğrultusunda kalan Güneydoğu Toros dağlarının oluşturduğu bir vadi üzerinde, kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda akan Bitlis Çayı(deresi) etrafına konumlanmış, doğal eşikler nedeniyle ulaşım aksları boyunca doğrusal yapıda gelişim sağlamıştır. Aldığı göçler ile zamanla yine aynı doğrultuda topoğrafyaya uygun, doğal eşiklerin oluşturduğu vadilerde bulunan yamaçlara paralel olarak büyüme göstermiştir (Tuncel, 1992).

Şekil 4.1. Bitlis'in Türkiye'deki ve komşu iller ile konumu

4.1.1.2. Tarihsel gelişim

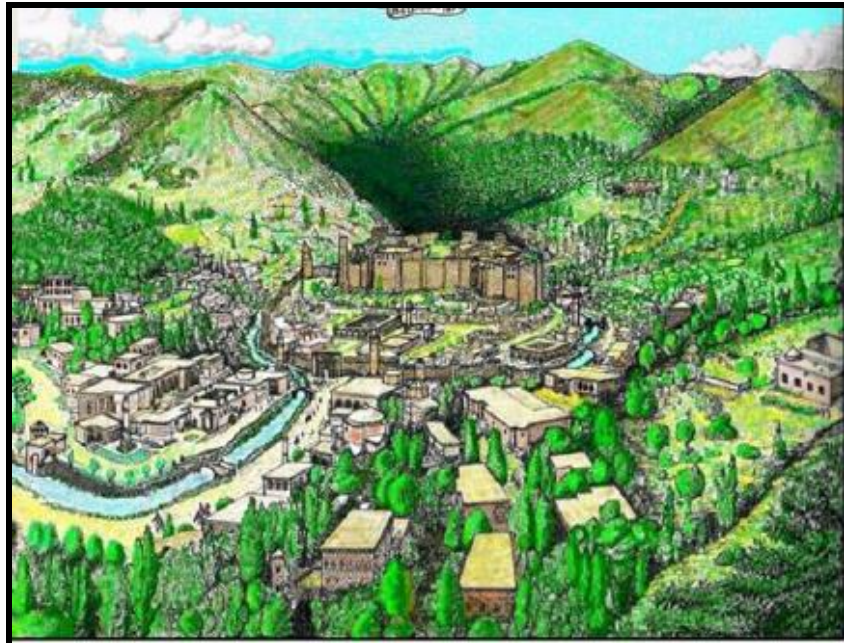
Bitlis, konum itibarıyla tarihöncesi dönemlerden bu yana coğrafyaları birbirine bağlayan bir özelliğe sahiptir. Etki bölgesi geniş olduğundan ulaşım, eğitim, ticaret gibi çok yönlü fonksiyonları gelişmiş bir yerleşim merkezidir (Arıncı, 1995).

Geçmişten günümüze Bitlis ilinin tarihsel gelişimi için yapılan arkeolojik çalışma sayısının oldukça yetersiz olması, ilin kuruluş ve gelişimi ile ilgili ayrıntılı bilgi edinilmesini kısıtlamaktadır. Bitlis tarihi kent merkezi ile ilgili ilk yazılı belge olma özelliğine sahip olan Asur yazılı kaynaklarına göre; Bitlis kenti, M.O. 714 yıllarında "Vaisis" adı ile bilinmektedir (Arık, 1971). Kent, tarihte ele geçirilmesi güç

bir kalenin etrafında kurulmaktadır (Memiş, 2003). Edinilen bu bilgi ile günümüz tarihi kent merkezi çakıştırıldığında Bitlis Kalesi'nin tarihi kent merkezinin oluşumunda kent çekirdeği görevi gördüğü görülmektedir. Kent merkezi Bitlis Kale eteklerinden başlayarak doğal eşikler sebebi ile bu çevrede genişleyerek büyümüştür.

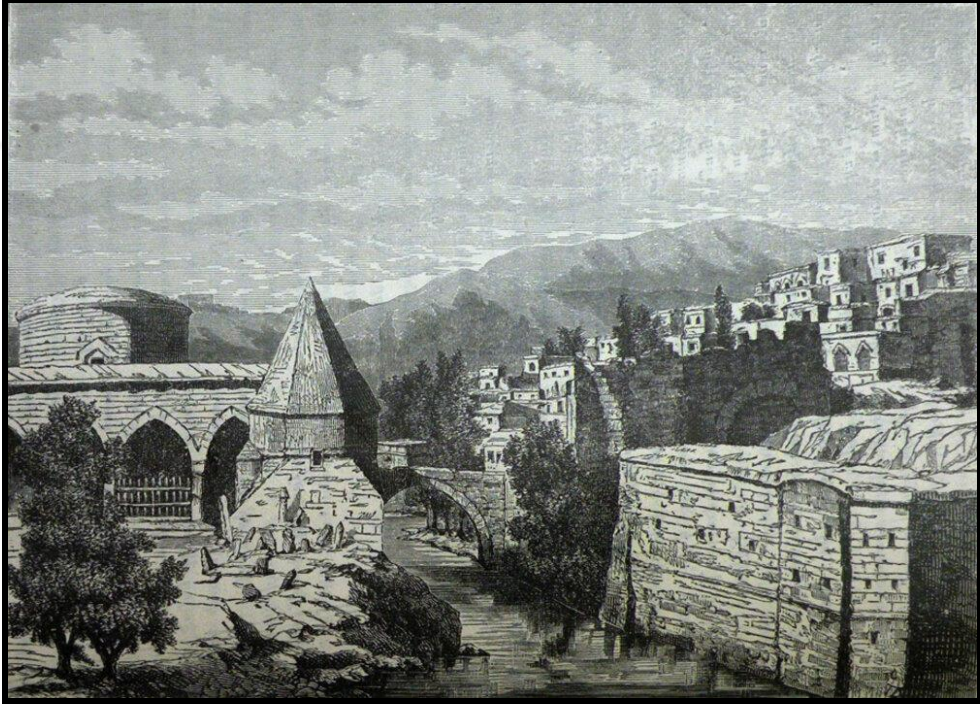
Tarihi kent merkezi stratejik konumu dolayısı ile birçok medeniyete ev sahipliği yapmış ve geçmişten bu yana birçok yıkım yaşamıştır. Ancak kent ile ilgili tarihi bilgiler, o döneme ait yazıların korunamaması ve bölge genelinde yeterince araştırma yapılmamasından dolayı uzun bir dönem bilinmemektedir.

1655 yılına gelindiğinde Bitlis'e komşu olan Van iline Osmanlı veziriazamı olarak tayin edilen Melek Ahmet Paşa'nın eşliğinde Bitlis'e giden Evliya Çelebi kent merkezi hakkında önemli bilgiler vermiştir. Evliya Çelebi, Seyahatnamesinde ; "Kentte bir iç kale bulunur ve kalenin içinde 300 adet ev bulunur. Kale etrafında ayrıca 5000 e yakın ev ve 17 ye yakın mahalle bulunur." şeklinde bahsetmektedir. Ayrıca kent merkezinde günümüzde kent merkezind önemli bir yere sahip olan Ulu Cami'yi kentin en eski camisi olarak nitelendirmektedir. Bir çok küçük cami ve medrese bulunduğunu belirtirken, arşı, pazar ve bedestenlerin kentin, kale içi ve aşağı kale bölgesi olarak konumlandırıldığını ifade etmektedir Evliya Çelebi çeşme ve köprülere oldukça detaylı olarak yer verirken on yedi adet dere üzerinde on bir adet kargir köprü ve bu derelerin ikiye ayırdığı çokça içlerinde bağ ve bahçe bulunan kat kat yanyana yükselen kargir evler olduğunu ifade etmektedir.Evliya Çelebi'nin gözlemleyip tasvir ettiğı bu kent yapısı geçmişten günümüze haritalanan tüm araştırmalarda da gözlemlenmektedir (Gelişkan, 2015).

Lynch'e göre Bitlis tarihi kent merkezinde Bitlis Deresi'nin sağı tarafında açık kapalı pazarları olduğunu ve kapalı pazarların tamamen kagir olduğunu betimlemektedir. Ayrıca tarihi kent merkezinde bir çok tarihi camii bulunduğunu ve bu camilerden Şerefiye Camii'sinin Arap mimarisini yansıttığını ifade etmektedir(Lynch, 1901).

Kent hakkında ulaşılabilen yazılı kaynaklara göre 19 yüzyılın sonlarına kadar ekonomi,turizm,ticaret gibi faaliyetleri yoğun olduğu bir dönem yaşarken 19. Yüzyılın sonlarına doğru ticari faaliyetler sebebiyle daha gelişmiş civar kentlere göç hareketlerinin hızlanmasında etkili olmuştur. Ayrıca bazı dönemlerde yaşanan olaylar ve savaşların verdiği tahribat nedeniyle kent nüfusu azalmaya başlamış, tahibat yaşanan tarihi yapıların onarımı yapılmamış ve kent çöküntü haline gelmiştir. Yaşanan bu olaylar kentteki ekonomik altyapıyı etkilemiş ve bu durum ekonomik nedenli göçlerin başlamasına neden olmuştur. Bu sebeple doğrudan ilişkili olarak kentte artan işsizlik, çöküntü alanların oluşması, çarpıklık gibi olumsuz koşullar Bitlis tarihi kent merkezinin koruma ve sürdürülebilirliğini etkilemiş ve kent belleğine zarar vermiştir.

Şekil 4.4. Bitlis şehri gravürü (Kaynak: H. A. Eprigian, Resimli Bölge Sözlüğü (Ermenice), 1. Bölüm, Venedik, St. Lazzaro, 1900)

Günümüzde kent merkezine bakıldığında geçmişten günümüze süregelen olaylar ve kademeli göçler sebebi ile tarihi dokuya ve kent belleğine gerekli önem verilmemiş,

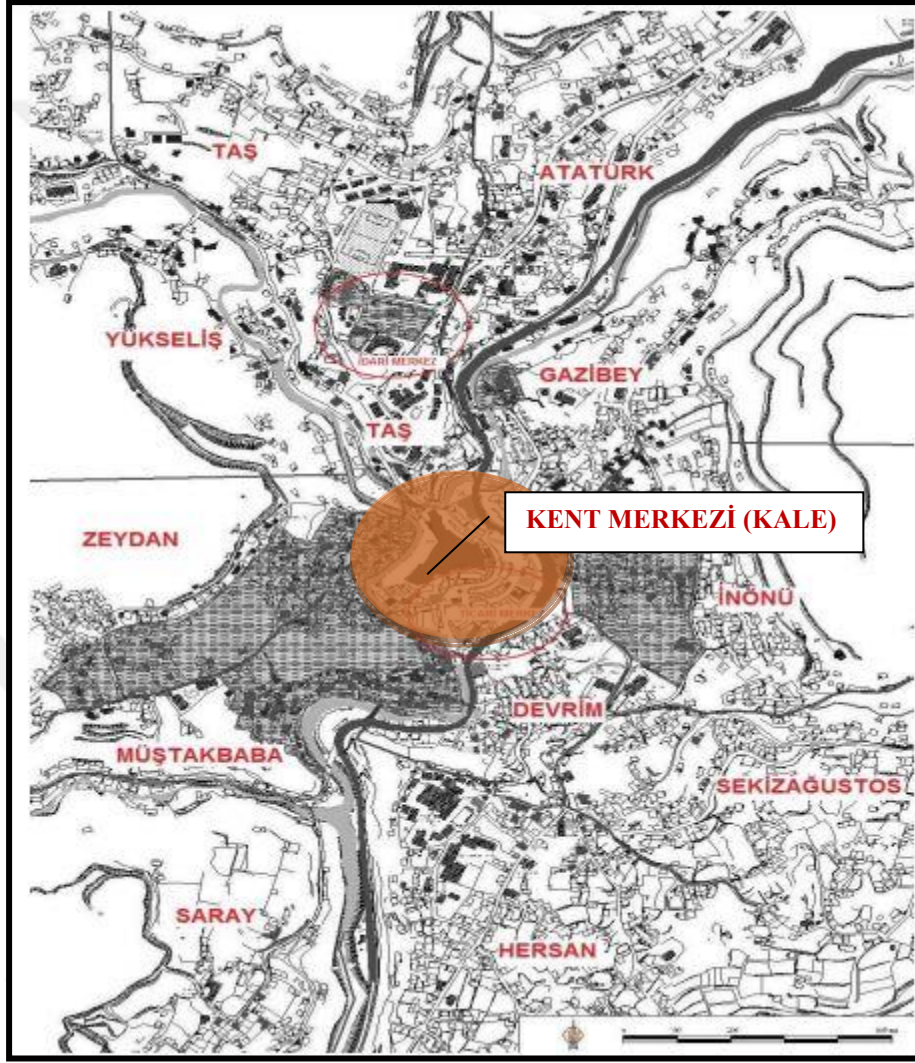
karma-çarpık bir şehir planlaması oluşmuştur. Terk edilen konutlar ve gerekli onarımı yapılamayan tarihi dokuların aslına uygun olarak günümüze taşınabilmesi güçleşmiştir.

4.1.2. Kent Dokusunun Oluşum Süreci ve Mekânsal Gelişimi

Bitlis, Urartular, Asurlular, Medler, Persler, Romalılar, Bizanslılar, Eyyubiler, Selçuklular, Moğollar, Akkoyunlular, Karakoyunlular, Safeviler ve Osmanlı-lar gibi birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Kenti kesen eski ticaret yolu kentin sürekli bir uğrak noktası olmasını bu nedenle de konaklama ve ticaret faaliyetlerinin yoğun olmasını sağlamıştır (Arınç, 1995). İpekyolu'nun önemli bir bölümünün kentin içinden geçmesi ve bu yol istikametinde sıralanan hanlardan birkaçının kentin içinde bulunması kenti ipek yolunun önemli konaklama noktalarından biri haline getirmiştir. Bu özellikleri nedeniyle birçok kültürden etkilenmiş ve farklı dönemlere ait tarihi ve anıtsal değerleri bir arada barındırmıştır.

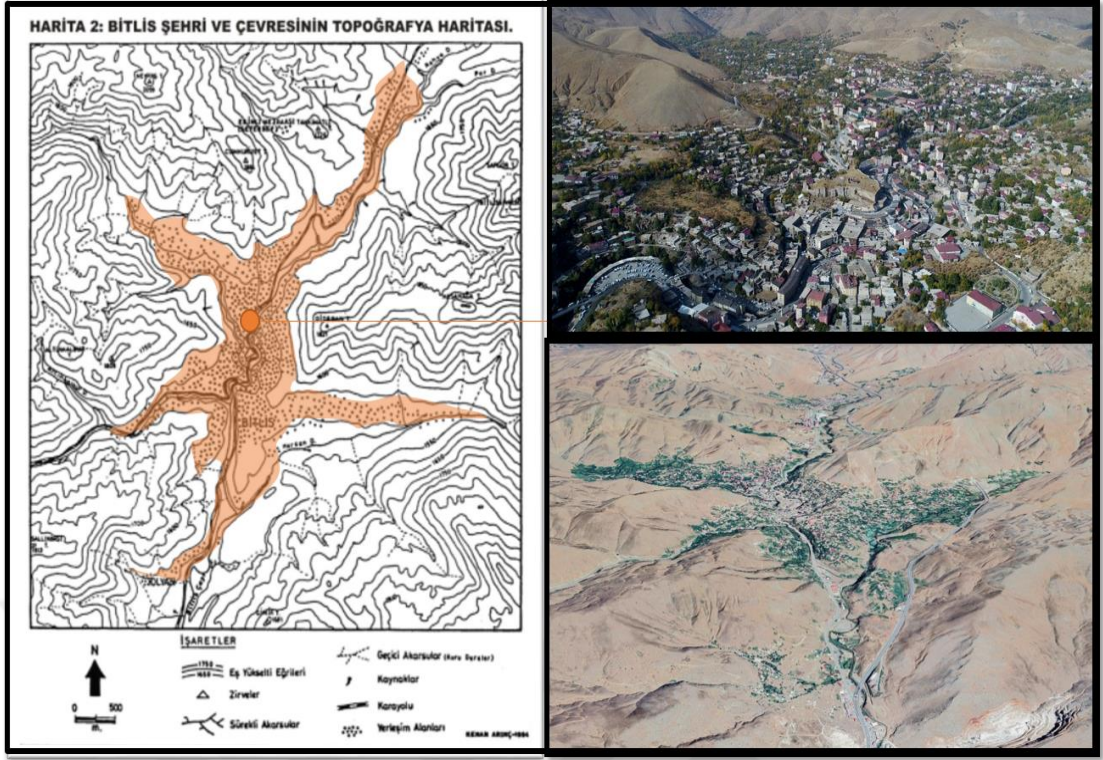
Kent, özellikle Selçuklu ve Osmanlı mimarisi özelliğini yansıtan bir tarihsel doku özelliği taşımaktadır. Kent merkezinde bulunan çeşmeler, medreseler, camiiler, köprüler ve kentin tarihi belleğini yaşatan sivil mimari örnekleri, doğal eğiğin getirmiş olduğu topoğrafyaya uyumlu biçimde organik bir tarihi doku oluşmasını sağlamıştır (Oğuz & Aksulu, 2016).

Bitlis kenti 1968 yılına kadar Taş, Zeydan, İnönü ve Hersan olmak üzere 4 mahalleden oluşmaktadır. Kentin içinden geçen ve kent için önemli bir sınırlayıcı olarak kabul edilen Bitlis Çayına bağlanan küçük dereler bu mahallelerin sınırlarının belirlenmesini sağlamıştır. 1970 yılında yapılan imar planı ile Bitlis deresi ıslah çalışmaları yapılmış ve sonucunda dere üstü kapatılarak imara açılması yönünde kararlar verilmiştir. Bu karar, tarihi kent merkezinin engebeli ve dar olmasından kaynaklanan alan yetersizliğinin giderilmesi için verilmiş bir karar olarak ortaya konulmuştur. 1970 sonrası alınan bu karar ile kent merkezi genişlemeye başlamış, korunması gereken anıtsal ve sivil yapıların tescil işlemi ile birlikte tanınmayan bazı bölgeler isimlendirilmiş ve sınırları belirlenerek mahalle haline getirilmiştir. Böylelikle tarihi kent merkezini oluşturan Taş, Zeydan, İnönü ve Hersan mahallelerine, Atatürk, Yükseliş, Sekizağustos, Saray ve Devrim mahalleleri de eklenmiştir.

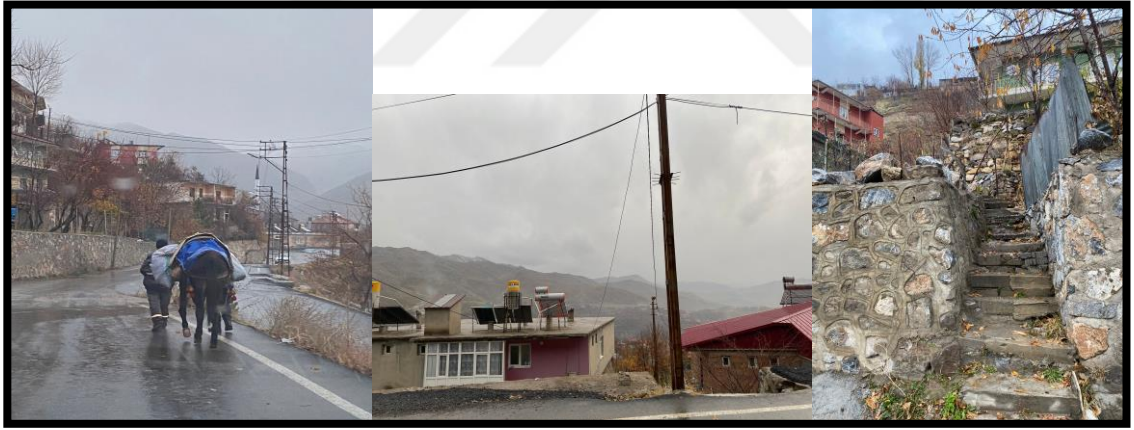

Şekil 4.5. Bitlis tarihi kent merkezi (OĞUZ & AKSULU, 2016).

Tarihi dokuda, eğim ve doğal eşiklerin oluşturduğu kademeli yerleşim alanları bölgeye özgü, fiziki şartlara ve iklim özelliklerine uygun bir konut alanı oluşmasına sebep olmuştur. Arazinin engebeli olması normal formlar yerine arsaya uyumlu konut planlaması yapılmasında etkili olmuştur. Dar ve kıvrımlı yollar nedeniyle konutlar yoldan yüksek duvarlarla ya da yol kotunun aşağısına yapılarak mahremiyet oluşturulmuştur. Kentin özellikle yüksek kesimlerine doğru ulaşım sorunu yaşanmakta ve belli bölgelerde ulaşım binek hayvanlarıyla ya da zamanla doğal olarak oluşan taş merdivenlerle sağlanmaktadır.

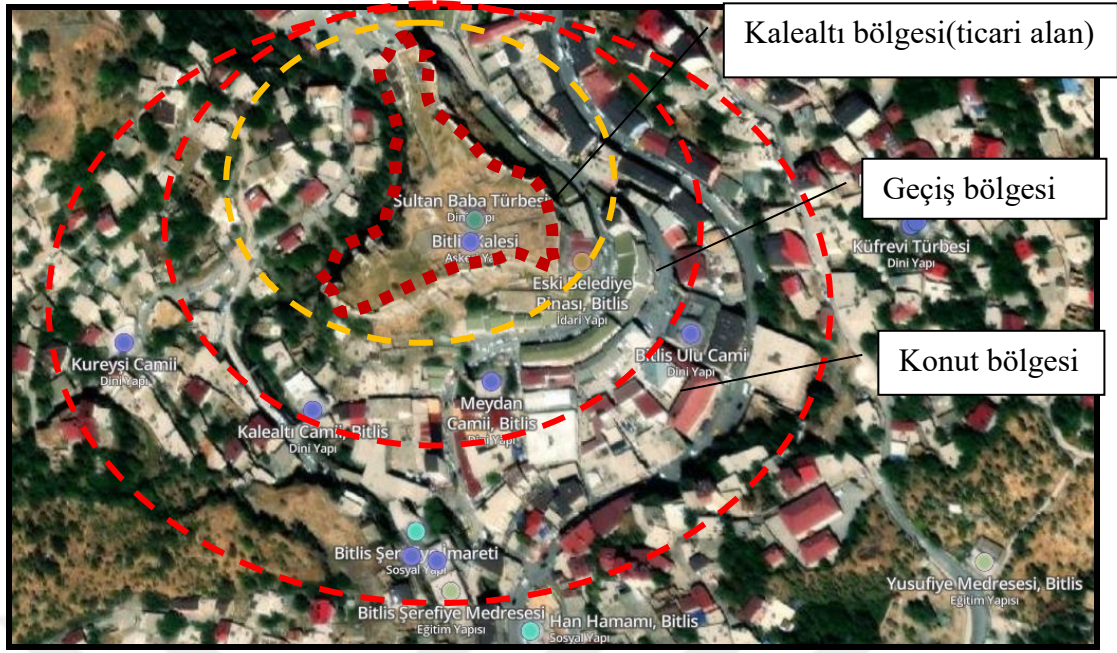

Şekil 4.6. Bitlis topoğrafya haritası ve uydu görüntüsü (Kenan Arınç arşivinden alınan topoğrafya haritası ve 2023 uydu görüntüleri kullanılarak hazırlanmıştır).

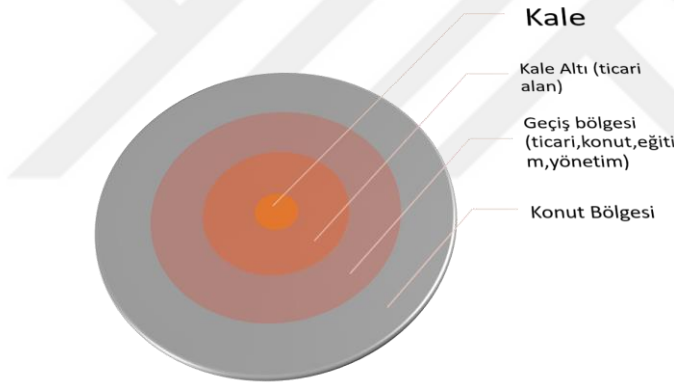

Şekil 4.7. Bitlis Sokak dokusu ve doğal ulaşım yolları (Tuğçe POLAT kişisel arşiv)

Tarihi kent merkezinin oluşumu genel olarak kentin merkezinde yükselen tarihi Bitlis Kalesi'nin eteklerinde bulunan ve kenti iki parçaya ayıran bir anayol ve derenin etrafından ticari alanlar ve yamaçlara doğru yükselen konut bölgesi şeklinde oluşmuştur. Şehrin ilk oluşum dönemlerinde 2-3 katlı taş evler şeklinde olan bu yapılaşma zamanla imara açılan müdahale edilmeyen bölgelerdeki çarpık kentleşme sonucu bozulmuş ve kentsel doku karma bir yapılaşmanın içinde sıkışmıştır.

Şekil 4.8. Bitlis kale çevresi uydu görüntüsü üzerinde kent makraformu

Şekil 4.9. Bitlis kenti büyüme modeli

4.1.3. İmar Hareketleri ve Planlama Süreci

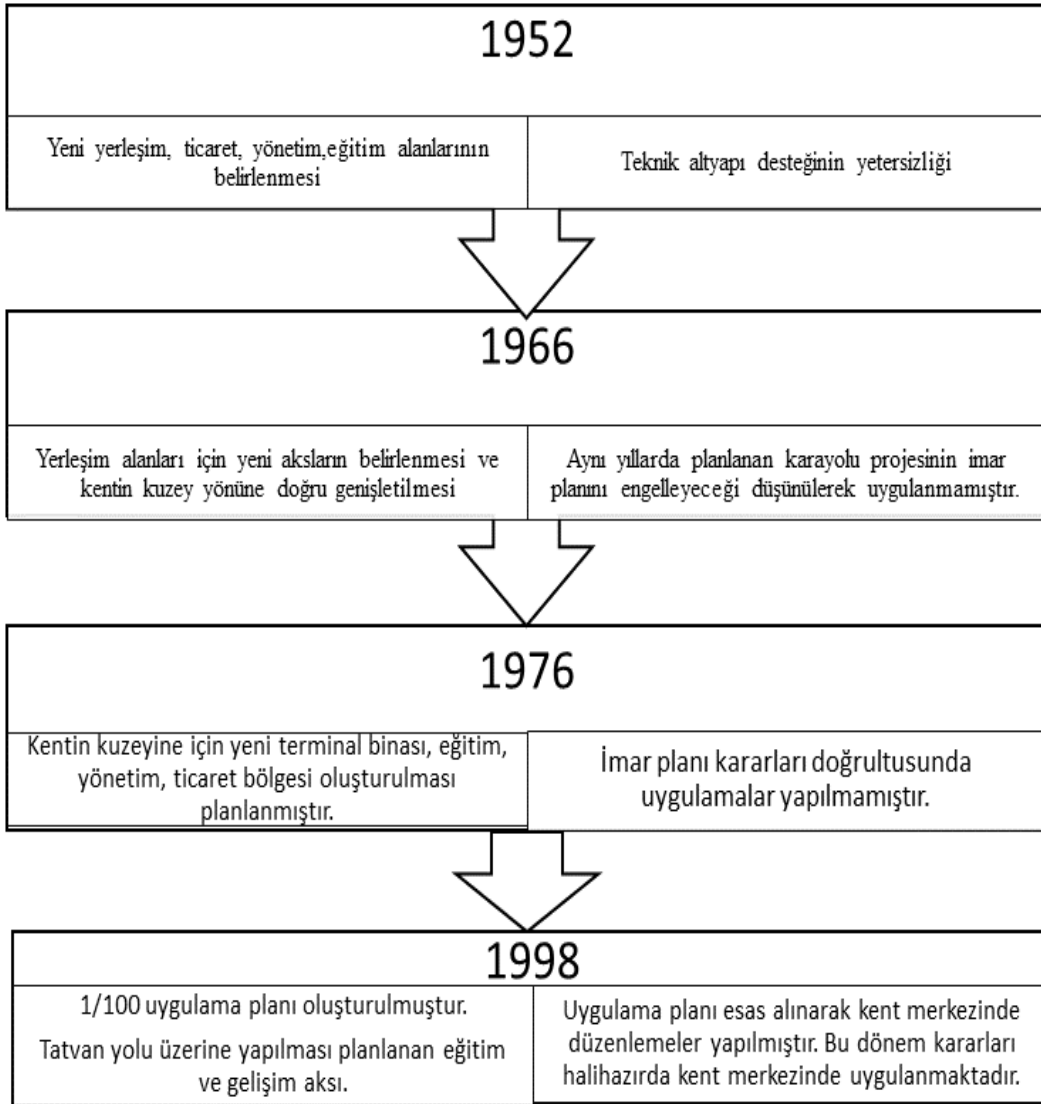
4.1.3.1. Planlamaya yönelik çalışmalar

I. Dünya savaşı sırasında işgale uğrayan kent savaştan oldukça etkilenmiş ve tahrip olmuştur. Savaşın etkilerini ancak Cumhuriyet döneminde iyileştirilebilmiş ve bir imar planı geliştirilmiştir. 1952 yılında yapılan bu imar planı çoğu bölgesi tahrip olan kentin eğitim, ticaret, konut ve yönetim alanları belirlenmesi ile ilgili kararlar alınmıştır. Alınan kararlar, tarihi kent merkezinin onarılmasının uzun sürmesi ve teknik altyapı ve desteğin yetersizliğinden dolayı uygulanamamıştır. Kent ile ilgili ikinci planlama yaklaşık 10 yıl sonra yapılması uygun görülmüştür. 1966 yılında ikinci bir imar planı düzenlemek için çalışmalara başlanmış, onarılması uzun süren tarihi kent merkezinin

kentin ilçesi olan Tatvan'ın bulunduğu aksa doğru kayması ve yönetim merkezinin bu aksta planlanması şeklinde karar alınmıştır. Aynı yıllarda kentin içinden geçmesi planlanan karayolu projesinin öne sürülmesi ve bu durumun şehir planlamasını etkileyecek olması düşünüldüğünden yeni bir imar planı oluşturulmasına karar verilmiştir. 1970'li yılların başında yeni bir imar planı hazırlanmaya başlamış ve 1976 yılında üçüncü bir imar planı oluşturulmuştur. Bu imar planına göre kent için yeni terminal binası, eğitim, yönetim, ticaret bölgesi oluşturulması planlanmıştır. Tarihi kent merkezinde bulunan Gazibey mahallesinde Yüksek Mimar Fahri Yetman tarafından yeni bir yerleşim önerilmiştir. 1952, 1966 imar planlarından farklı olarak tarihi kent merkezi genelinde yapılacak olan yapıların ayırık nizam ve 2 kat sınırında yapılması, korunması gereken ve anıtsal değer taşıyan yapıların tescil edilmesi gerektiği öne sürülmüştür. Bu konuda yapılan ilk koruma eylemi Gazibey Mahallesinde bulunan ve korunması öngörülen yapıların cephelerinin belirlenmesi olmuştur. Ayrıca yine Gazibey mahallesinde bulunan Şerefiye Camii tescillenmiş ve koruma altına alınmıştır (Oğuz & Aksulu, 2016).

1970 yılı imar planı uygulama sürecinde süreklilik sağlanamamış ve plana aykırı çalışmalar yapılmıştır. Bu tutum, kent içinde planlı alanların korunmasına ilişkin düzenli bir oluşumun önüne geçmiş ve kent merkezinin gelişimini etkilemiştir. 1988 yılında Şehir Plancısı Remzi Sönmez'in tarihi kent merkezi için 2010 yılına kadar kentin gelişim sürecini planlanmıştır. Remzi Sönmez, 1/1000 ölçekli uygulama planı ile kentin nüfusunun 2010 yılına kadar 70-80.000 arasında olacağı ve kentin genişleme hareketinin Bitlis kent merkezi ve Tatvan ilçesi arasında bulunan Rahva Düzlüğüne göre genişleyeceği öngörülerek planlamıştır. Kentin Güneydoğu bağlantı noktası olan Diyarbakır yolu bölgesini ise gelişmeye uygun ikinci derece sanayi bölgesi olarak planlayarak tarihi kent merkezinin tek bölgede toplanmasını önleyerek bölgelere ayrılmasını sağlamak amaçlanmıştır.

Planlamaya Yönelik Çalışmalar

Şekil 4.10. Bitlis kent merkezi için planlamaya yönelik imar hareketleri

4.1.3.2. Korumaya yönelik çalışmalar

Kent merkezinde imar hareketlerine 1950’li yıllarda başlanmasına karşın planların uygulanmaması kentin imar açısında gelişimini kısıtlamıştır. Buna karşın koruma amaçlı imar planları, kültür varlıklarını koruma tespit ve tescil çalışmalarına erken müdahale edilmiştir. 1976 yılında tescillenen Gazibey mahallesinde bulunan Şerefiye Camii’nin tescil işlemleri yapılmıştır. Kent merkezinde yer alan Hüsrevpaşa Hamamı, ‘Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Kurulu’ tarafından 1978 yılında, kent merkezinde bulunan yaklaşık 14 adet köprü ise yine aynı kurum tarafından 1980 yılında tescil edilmiş ve koruma altına alınmıştır. 21 Temmuz 1983 yılında yürürlüğe giren ‘‘Kültür Ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu’’na göre kentteki arkeolojik, tarihi,

doğal, mimarî, demografik, kültürel, sosyo-ekonomik, mülkiyet ve yapılaşma verilerini içeren alanların koruma amaçlı imar planlarının ve tescil işlerinin belirlenmesi üzere kentteki Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu görevlendirilmiştir. Yine aynı kanuna bağlı olarak 1989 yılında kentteki sit alanları belirlenmiş ve bu alanlarda yaklaşık 300 adet kültür varlığı tescil edilmiştir. Sit alanları ile ilgili yine aynı kurul tarafından 1990 yılında ‘‘sit alanları için geçici dönem yapılanma koşulları’’ belirlenmiştir Bu yapılaşma koşullarına göre sit alanlarında yapılaşmaya uygun görülen parseldeki yapı, bitişik parselinde anıtsal yapı olması halinde en fazla iki katlı, saçaksız düz çatı, cephesinin yöresel cephe hareketlerine uygun olması şartı konulmuştur. Kent merkezinde yapılan bu çalışmalar tam olarak uygulanamamıştır ve 2013 yılında Bitlis İl Özel İdaresi tarafından uygulamaları denetlemek üzere ‘‘Koruma Uygulama ve Denetim Bürosu’’(KUDEB) kurulmuştur. 2016 ve 2017 yıllarında Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi ve Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi öğretim üyelerinden oluşan komisyonlar kurulmuştur. 2016 yılında İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü ve Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi komisyonu tarafından yürütülen çalışmaların sonuç raporu olarak Yörede yoğun geçen kış şartları ve bu dönemde yörede çalışan taş ustalarının yetersiz olması sebebi ile korunacak yapıların yapım tekniğinin değiştirilmesi kararı alınmıştır. Bu karar koruma kurulu tarafından uygun görülmediği için uygulanamamıştır (Oğuz & Aksulu,2016).

Bitlis kenti için 2000’li yıllara kadar yapılan imar planlarının uygulanamaması ve kentin imar hareketlerinin kontrolünün yeterince sağlanamaması Kent merkezi olarak kabul edilen Kale Bölgesinin, korunması gereken- müdahale edilmesi gereken ve yeni yapılaşma bölgeler içinde sıkışmasına yol açmıştır. Ayrıca kent için önemli bir doğal oluşum olan Bitlis Deresi’nin kış aylarında debisinin artması sebebiyle dere yatağında bulunan plansız yapılaşma alanlarının ve bu alanlardan kaynaklı dere boyunca suyun doğal akışını etkileyen atıklar sebebiyle kent merkezini su taşkınları meydana gelmektedir. Bu sebeple 2019 yılında Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı tarafından yürütülen ‘‘Dere Üstü Islah Projesi’’ çalışmalarına başlanmıştır. Bu proje kapsamında 1. Müdahale bölgesi olarak belirlenen dere üstündeki yapıların risk teşkil ettiği ve acil yıkılması gerektiği kararlaştırılmıştır. 2019 yılında, risk teşkil ettiği düşünülen kent merkezinin en eski yapılarından biri olan otel yapısı yıkılmıştır.

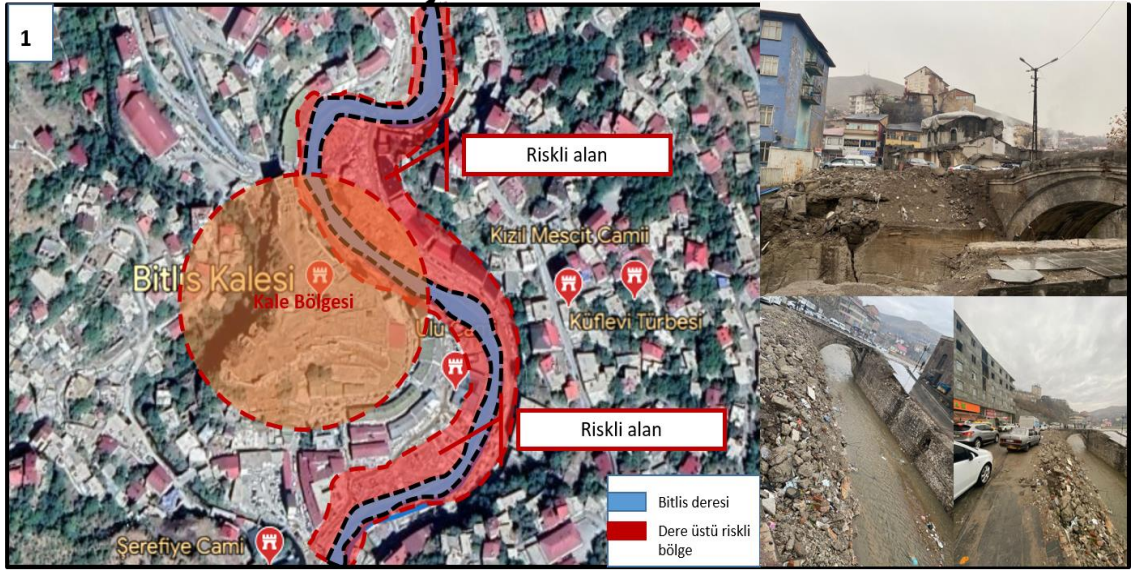

Şekil 4.11. Dere Islah Projesi 1.Dere bölgesi müdahale alanı(solda uydu görüntüsü Google Earth Pro)

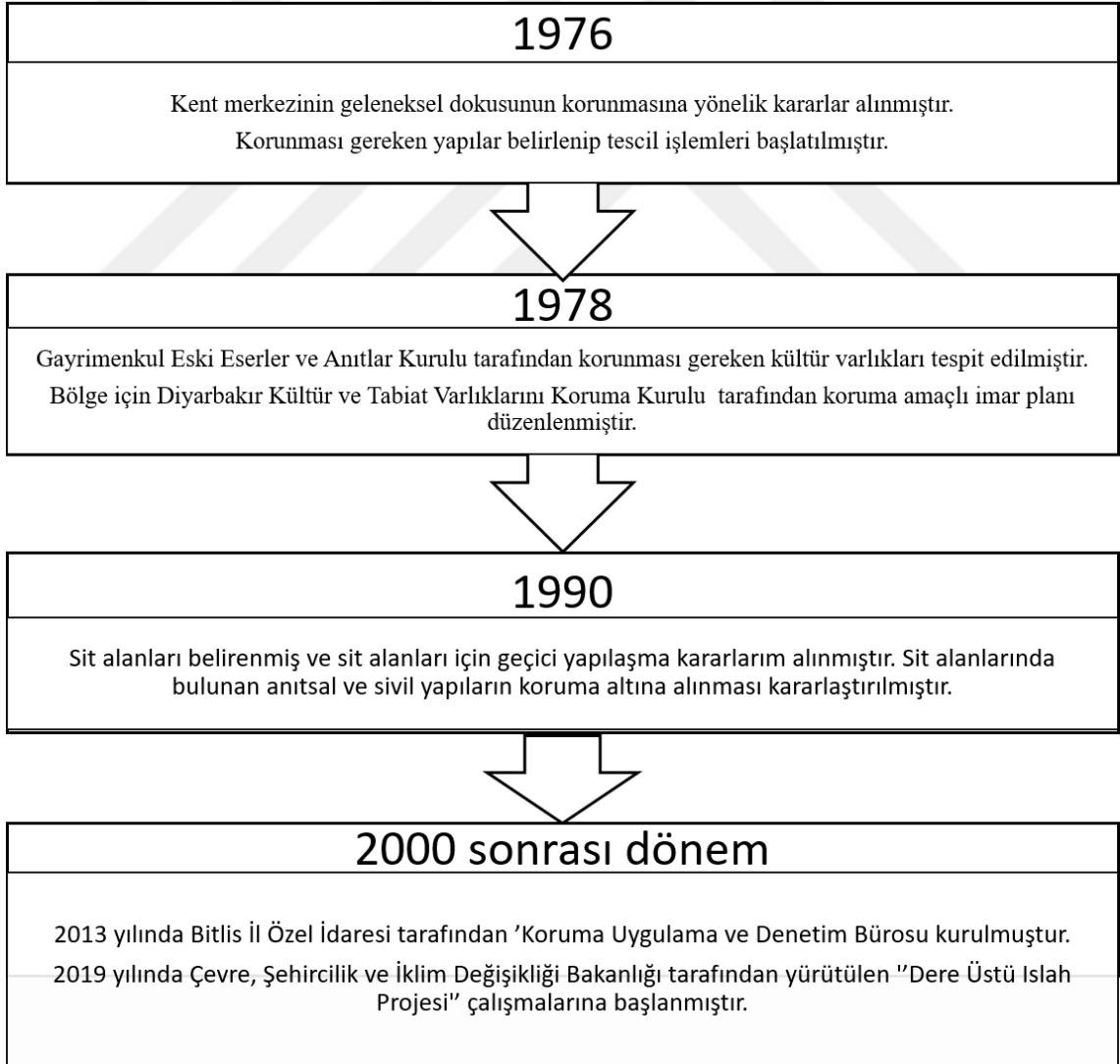
Islah projesi kapsamında yürütülen bu çalışma sonucunda ikinci müdahale bölgesi olarak belirlenen mahallelerdeki riskli binalar yıkılmış ve yıkım esnasında bulunan Hatuniye Köprüsü ve anıt değer taşıyan bir duvar kalıntısı tescillenerek koruma altına alınmıştır.

Şekil 4.12. Hatuniye köprüsü

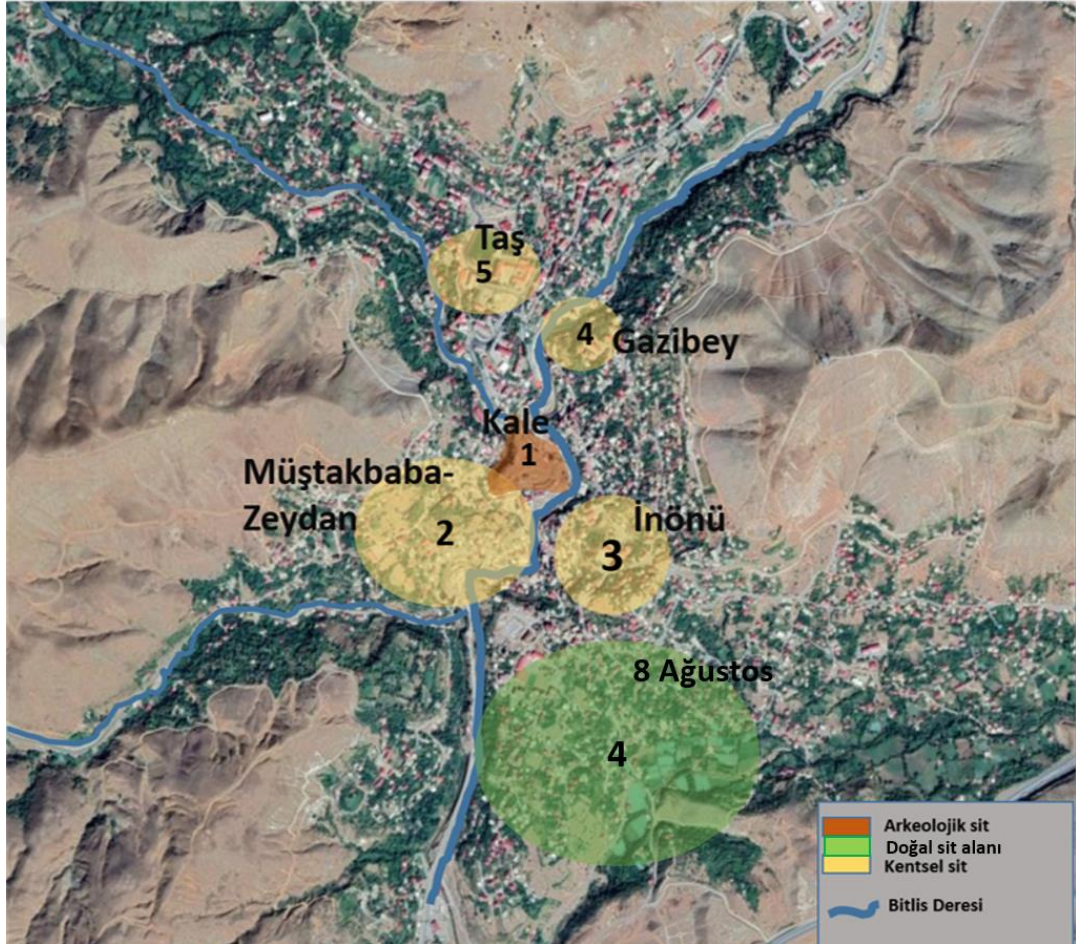
Şekil 4.13. Dere üstü ıslah projesi alanı (1- Google Earth Pro uydu görüntüsü üzerinden müdahale bölgeleri işaretlenerek hazırlanmıştır)

Şekil 4.14. Bitlis kent merkezi için korumaya yönelik plan kararları

4.1.4. Sit Alanları

Bitlis tarihi kent merkezi için 1989 yılında yapılan bu koruma amaçlı imar planı özelinde kent merkezinde 4 adet kentsel 1 adet doğal ve 1 adet arkeolojik olmak üzere 7 adet sit alanı belirlenmiştir (Şen, 2021).

Şekil 4.15. Bitlis tarihi kent merkezi sit alanları

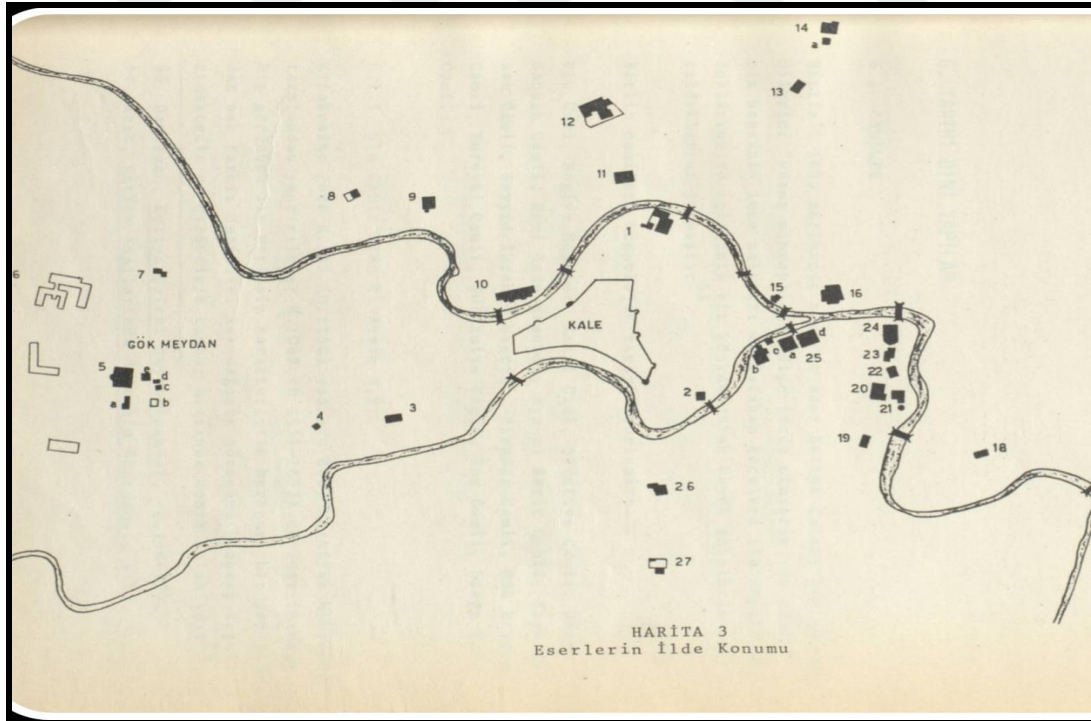
Tarihi kent merkezinde sit alanı olarak belirlenen bu bölgelerden arkeolojik sit alanı olan Bitlis kalesi bölgesi kent sirkülasyonunun en fazla olduğu bölgedir. Özellikle ticari alanların bu bölgede olması sebebi ile yeni yapılaşma alanları, iş merkezleri ve sosyo-kültürel alanların yoğun olduğu bu bölgede yapılaşma durumu kentin çekirdeği olarak tanımlanabilecek tarihi kalenin etrafında konumlanmıştır. Kentsel sit alanı olarak belirlenen Gazibey, İnönü, Müştakbaba, 8 Ağustos, Zeydan ve Taş mahalleleri korunması gereken kültür varlıklarının en yoğun bulunduğu bölgelerdir. Özellikle Müştakbaba ve Zeydan Mahallesi kentin geleneksel dokusunun oluşumunda önemi yere sahip olan taş evlerin en yoğun olarak bulunduğu mahallelerdir.

Şekil 4.16. Müştakbaba-Zeydan mahallesi sokak dokusu

4.1.4.1. Anıtsal yapılar

Bitlis tarihi kent merkezinde oluşan odak noktaları ve kentsel sirkülasyonun yoğun olduğu alanlar, kent merkezindeki anıtsal yapıların çevresinde bulunmaktadır. Kentin arkeolojik sit alanında yer alan Bitlis Kalesi bu odak noktalarının en başında gelirken, Gökmeşan camii, Kızıl Mescit, Ulu Camii gibi anıtsal yapılar da kent merkezine eklemlenen küçük noktalarını oluşturmaktadır.

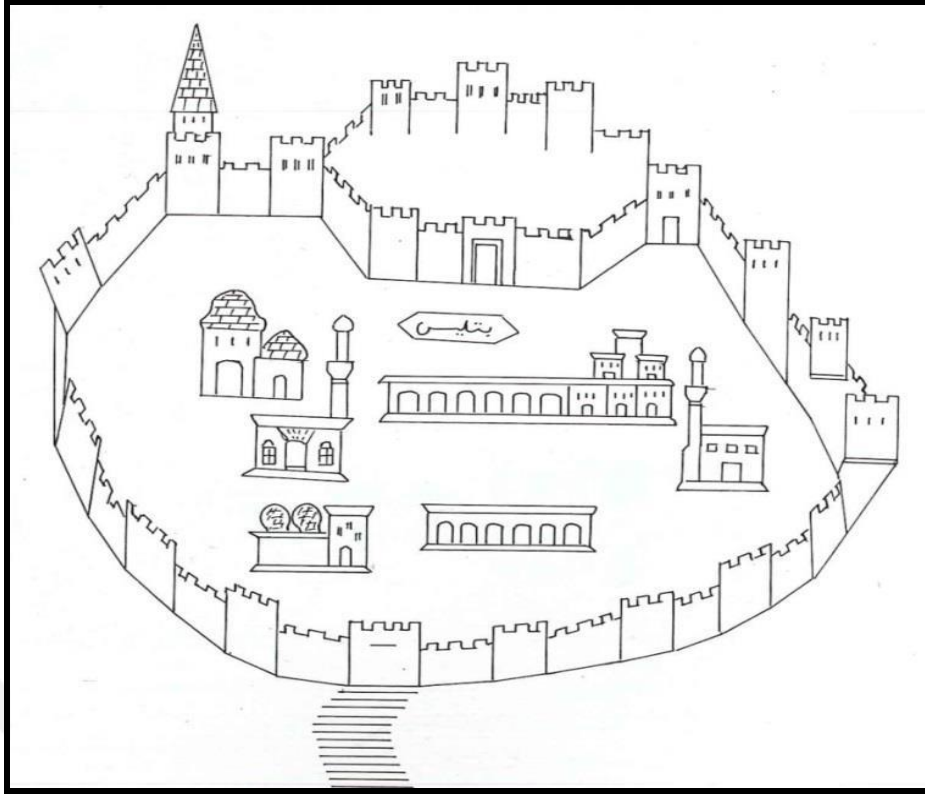

Şekil 4.17. Tarihi kent merkezindeki anıtsal yapıların konum haritası (Arık, 1971).

Bitlis Kalesi

Bitlis Kalesi'nin yapımının M.Ö.312 de Büyük İskender'in komutanlarından Badlis tarafından yapıldığı rivayet edilmektedir. Şerefhan Bitlisi'nin Şerefnamesi'nde Kösür ve Ribat nehirleri olarak belirttiğı Bitlis Deresi'nin kollarından iki derenin birleştigi yerde oldukça heybetli bir kaya bloğunun üzerine konumlandırılmıştır. Çevresi 2800 metre, yüksekliğı 56 metre ve genişliğı 7 metre olan kaya bloğun üzerinde bulunan bu kaleye sarp yolu üzerinden ulaşmak oldukça zor olup, kalenin kapısına ulaşmak için altı yüz adımlık mesafe almak gerektiğini belirtir. Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde, kale içinde 300 adet ev, 1 han ve 1 han sarayı, 1 hamam, 1 camii ve 1 minaresinin bulunduğı yazmaktadır. Bitlis Kalesi hakkındaki bazı rivayetlere ve Kale içindeki bu yapılar hakkında arkeolojik çalışmalar yapacak araştırma ekibinin kurulmaması Bitlis Kalesi hakkında yazılan bu tasvirlerin ve yapılan gravürlerin rivayet olarak kalmasına sebep olmuştur. 2019 Kale kazı çalışmalarından sonra bu eserlerden Han Hamamı'nın günümüze ulaştığı ortaya çıkmıştır (Çelebi, 2010).

Tarihi Bitlis Kalesi için geçmişten günümüze yapılan araştırmalar ve çalışmalar oldukça kısıtlıdır. Kale, kuruluşundan itibaren yeteri kadar korunamadığı için günümüze kadar ulaşabilmiş bir kale yapısından bahsedilememektedir. Şehrin kuruluşu ve Kale'nin konumu itibari ile günümüzde kentin çekirdeğı ve tarihi kent merkezinin en önemli odak noktası olarak yerini almıştır.

Şekil 4.18. Matrakçı Nasuh'un Bitlis Kalesi minyatürü (Gelişkan, 2015).

Şekil 4.19. Bitlis Kalesi ve Kale Hamamı vaziyet planı (Şen, 2021).

Şekil 4.20. Kale Hamamı hava fotoğrafı (Şen, 2021).

Şekil 4.21. Günümüzde Bitlis Kalesi

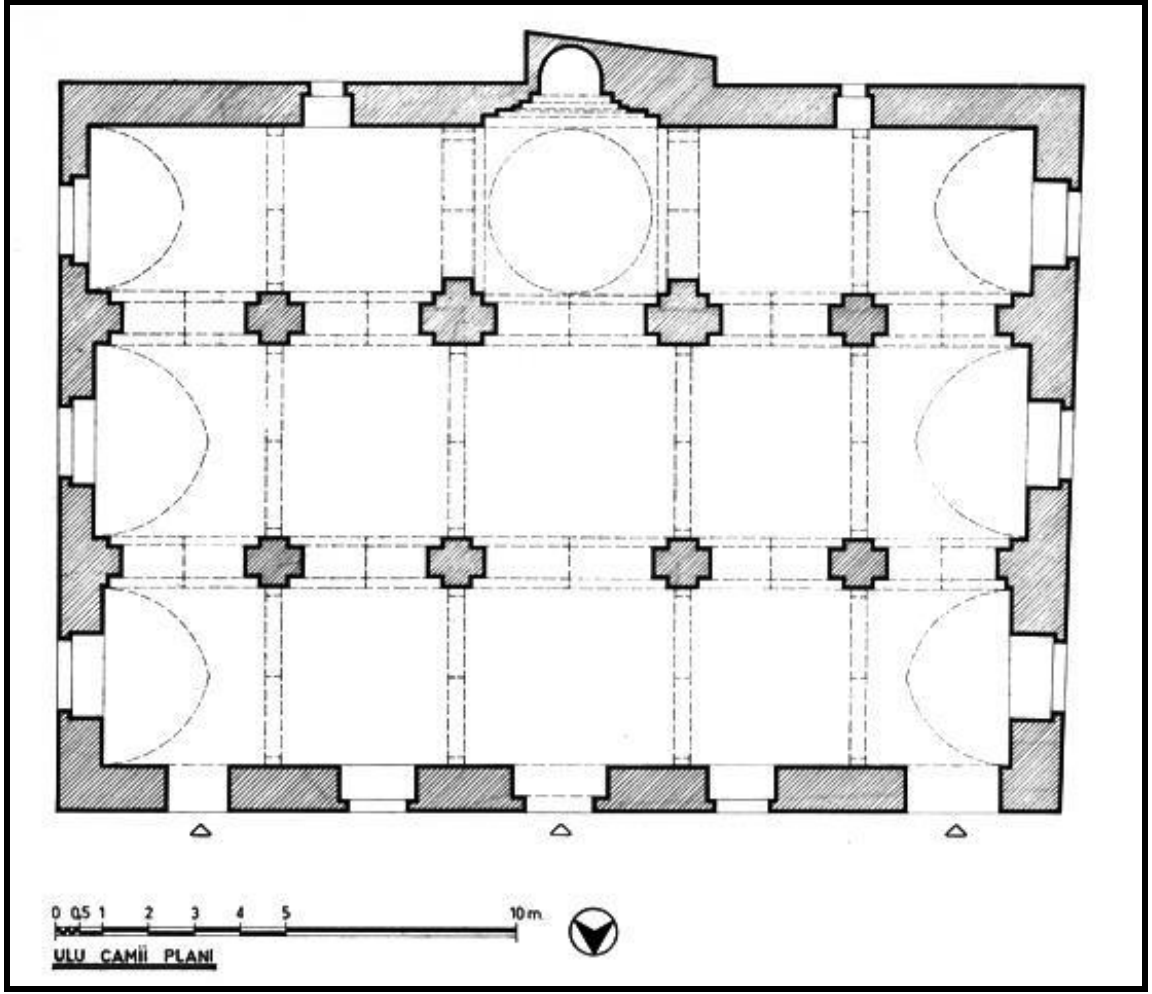

Şekil 4.22. Bitlis Kalesi ve Kalealtı çarşısı

Ulu Cami

29 pafta, 99 ada,13-14-16. parselde Bitlis'in kentsel sit alanlarından biri olan Zeydan Mahallesi Nurullah Eren Caddesi üzerinde yer alan Ulu Camii'nin yapım tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte kentin ve Anadolu'nun en eski yapılarından biri olduğu, camiinin orta giriş kapısındaki payede kufi kitabede bulunan tamir tarihine göre H.455/M.1150 tarihinden önce inşaa edildiği tahmin edilmektedir. Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Bitlis Ulu Camii'den bahsederken; Kalenin arkasındaki iki dağ arasında kalan Ayn-ı İskender suyunun üzerinde bulunur ve minaresi o kadar görkemlidir bu diyarda bu minarenin eşi benzeri yoktur. Bu da bu yapıyı ve Bitlis'i benzersiz kılar şeklinde ifade etmiştir (Şen, 2021).

Camii plan ve yapım tekniği olarak Bitlis kent merkezinde bulunan diğer camiilerden farklıdır. Dikdörtgen planlı ve çok sütunlu geniş açıklıklarla geçilmiş planlama sistemi Selçuklu mimarisi izlerini taşır. Ayrıca yapının avlusuz tek düze ilerleyen ve çok sayıda paye ile bölünerek planlanan iç mekan plan şemasının olması bu yapının en belirgin özellikleri arasındadır.

Şekil 4.23. Ulu Camii planı (Arık, 1971).

Cephe özelliklerine bakıldığında yine Selçuklu mimarisi özelliklerini taşıyan oldukça mütevazı ve işlemsiz bir cephe ile planlandığı görülmektedir. Bitlis'e özgü kesme taş malzeme ile inşa edilmiştir. Selçuklu mimarisinde görülen taç kapıların aksine Bitlis Ulu Camii'nde taç kapı bulunmamaktadır. Yapının ışık alması için doğu ve batı cephesinde üçer adet açıklık yer almaktadır.

Ulu Camii geçmişten günümüze birçok onarımdan geçmiştir. Camii kitabesine göre 898/1492 yılında kuzeybatı cephesine bir minare yapılmıştır. Bu minarenin üslup olarak camiden farklı olması da minarenin geç dönemde yapıldığını ortaya koymaktadır.

Şekil 4.24. Bitlis Ulu Camii minaresi

Kent merkezinde yaşanan savaşlar ve 1916-1917 yıllarında gerçekleşen işgaller sebebiyle yapı büyük tahribatlar almıştır. Bu dönem onarılması geciken yapı köhneleşmiş, 1960 yılında yıldırım düşmesi sonucu minaresinin bir kısmı yıkılmıştır. Bu döneme kadar gerekli onarımı yapılamayan Ulu Camii'nin iç mekânı da zarar gördüğünden 1985 yılında tamamen onarıma alınmış ve eskiden düz toprak dam olan çatısı günümüz kırma çatı sistemi ile kaplanmıştır. Geciken onarımlar ve aslına uygun yapılmayan restorasyonlar sebebi ile özellikle harim bölümü özgünlüğünü tamamen yitirmiştir (Gelişkan, 2015).

Şekil 4.25. Ulu Camii kuzey cephesi

Şerefiye Külliyesi Camii

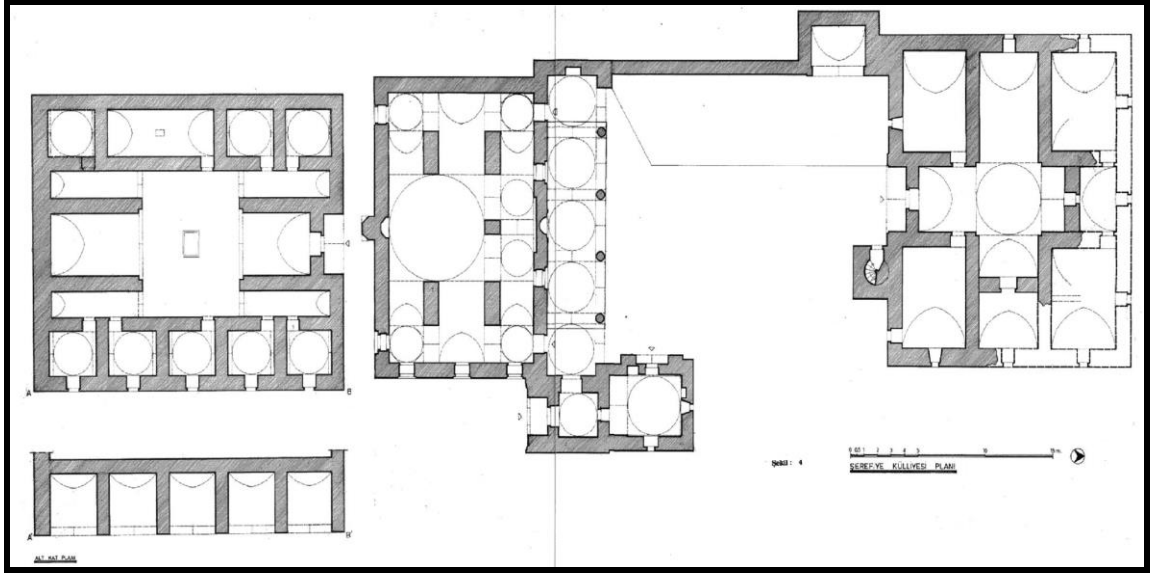
• Şerefiye külliyesi

29 pafta,103 ada, 67 parselde bulunan 256 envanter numaralı Şerefiye Külliyesi Camii, Müştakbaba kentsel sit alanında bulunmaktadır. Camii, imaret medrese ve türbeden oluşan külliyenin kitabesinde, H.935/ M.1529 yılında IV. Şeref Han tarafından yapıldığı yazmaktadır.

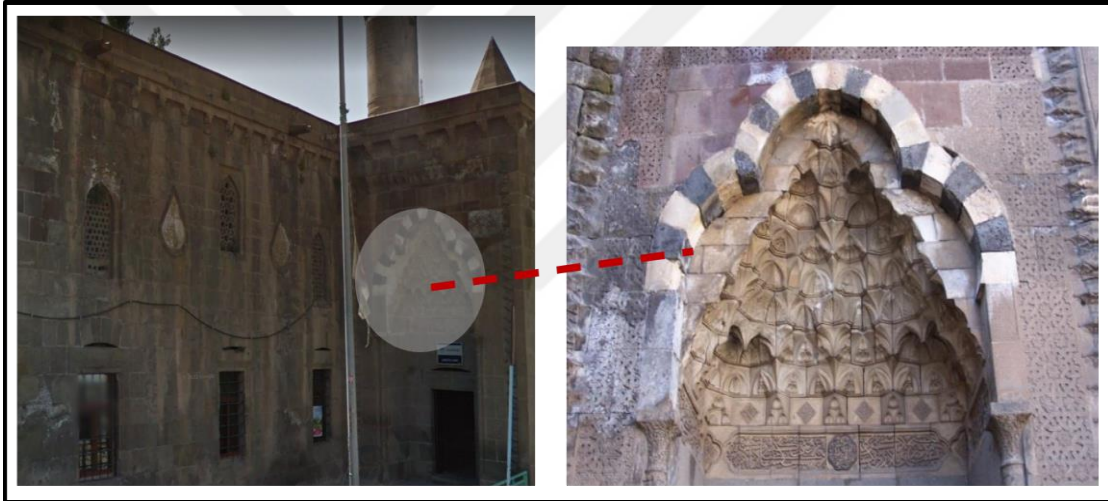
Külliye dikdörtgen yapıda, geniş cepheleri şehirden görünebilecek şekilde doğu-batı yönünde konumlandırılmıştır. 16.yy dönemi Osmanlı mimarisi özelliklerini taşıyan bu yapı, yapım yöntemi ve plan tipolojisi ve işçilik bakımından kent merkezinde işlemeli taç kapısı bulunan tek yapı olma özelliğindedir.

• Şerefiye camii

Şerefiye Külliyesi Camii avlulu planı ve dikkat çeken mihrap önü kubbesi ile dikkat çekmektedir. Mihrap çıkıntısının sağ ve solunda köşelere konumlandırılmış iki adet mukarnas bir nişin içine oturtulmuş pencere bulunmaktadır.

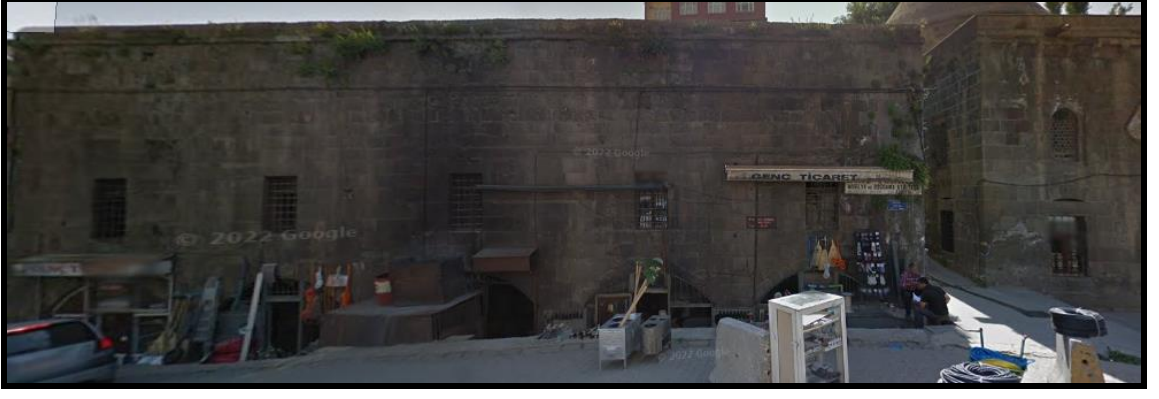
Şekil 4.26. Şerefiye Külliyesi zemin kat planı (Arık, 1971).

Şekil 4.27. Şerefiye Camii mukarnas detayı

• Şerefiye Medresesi

Camii ile arasında dar bir yol bulunan iki katlı medrese bölümünün çarşıya açılan cephesinin zemin katında günümüz kalealtı çarşısı demir ve doğrama dükkânlarının bulunmaktadır. Kare planlı Şerefiye Medresesi üst katının kullanılmaması ve alt katındaki ticarethanelerin bilinçsiz kullanımı nedeniyle bakımsız ve risk altındadır.

Şekil 4.28. Şerefiye Külliyesi Medresesi sokak görünüşü ve ticari alanlar

• İmarethane

Kitabesinde, Külliye'nin iç kısmında bulunan imarethanenin camii ile birlikte yapıldığı bulunmaktadır. Caminin kuzeyinde kare planlı kesme taş ile inşaa edilen imarethane, sade bir yapıdadır. Sivri kemerli bir nişe oturtulmuş basık kemerli bir kapısı bulunan imarethane, cami ile ortak avluda bulunur. Günümüzde kullanıma kapalı olduğundan yapının iç kısmına giriş bulunmamaktadır.

• Türbe

Sekizgen planlı kesme taştan inşaa edilen türbe 940/1553 yılında IV. Şerefhan için yapılmıştır. Sekizgen planın üzerine sekizgen kasnak ve piramidal külah ile örtülmüştür. Çarşıya bakan cephesi dere kenarında ve dere yamacına bitişik bir konumda aşağı kadar inerken, cami tarafına bakan cephesi cami ile aynı seviyede yapılmıştır. Türbenin giriş kısmı güney cephesindedir ve kemerli bir kapısı bulunmaktadır.

Şekil 4.29. Şerefiye Külliyesi Türbesi (a- Çarşı görünüşü b) Güney cephesi kemerli giriş kapısı)

Hatuniye (Hazo) Hanı

Hazo hanı olarakta bilinen Hatuniye Hanı Şerefiye Sokak Müştakbaba kentsel sit alanında 63 pafta 464 ada 20 parselde bulunmaktadır. Abbasilerden Sultan Evhadullah Hanın kızı Hamu Hatun tarafından 11. yüzyılda yaptırıldığı rivayet edilmektedir. Kitabesin göre H 1036/ M1627 tarihinde önder usta tarafından inşaa edilmiştir.

Dikdörtgen formda olan Han'ın doğu ve batı cepheleri ince kesme taş, diğer cepheler kalın kesme taştan yapılmıştır. Batı cephesinde yer alan giriş kapısı sivri kemerli bir nişin üzerine oturtulmuştur. Plan tipolojisinde ve cephede çok fazla açıklık bulunmamakla birlikte yapının ışık alabilmesi için güney ve batı cephelerinde küçük ve dar pencereler yer almaktadır. Sade bir yapım tekniği ile inşaa edilen Hazro Hanının çatısı toprak damla örtülmüştür. Kent kullanıcılarından edinilen bilgilere göre uzun süredir işlevsiz olan Han, günümüzde de kullanılmamaktadır.

Şekil 4.30. Hazo Hanı giriş cephesi (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı , 2023).

Sultaniye Camii ve Şeyh Garip Türbesi

Müştabkaba kentsel sit alanında Alemdar Köprüsüne yakın konumda 63 pafta 466 ada 1 parsel 218 envanter nolu Sultaniye camii, mihrabında bulunan kitabesine göre 1784, camii girişindeki kitabesine göre 1828 yılında inşaa edilmiştir.

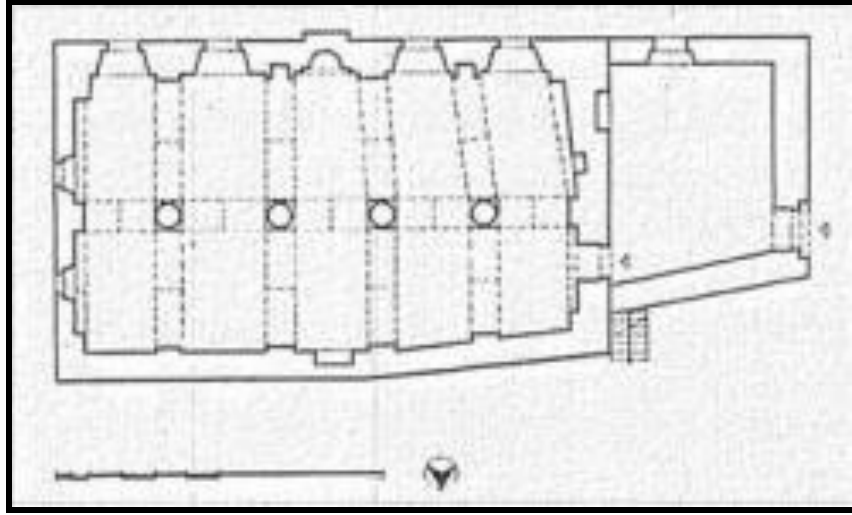
İki katlı L tipi plana sahip yapının ikinci katı camii olarak tasarlanmıştır. Kesme taştan yapılmış kalın kesme taştan inşaa edilmiştir. Cephelerinde kemerle birbirine bağlanmış pencere açıklıkları bulunmaktadır. Doğu cephesinde avlusu bulunmaktadır. İki katlı yapının alt katında Şeyh Garip Türbesi bulunmaktadır. Alt katı kent kullanıcıları, yerel ve yabancı turistler için inanç turizmi niteliğindeki üst katta bulunan camii günümüzde hala kullanılmaktadır.

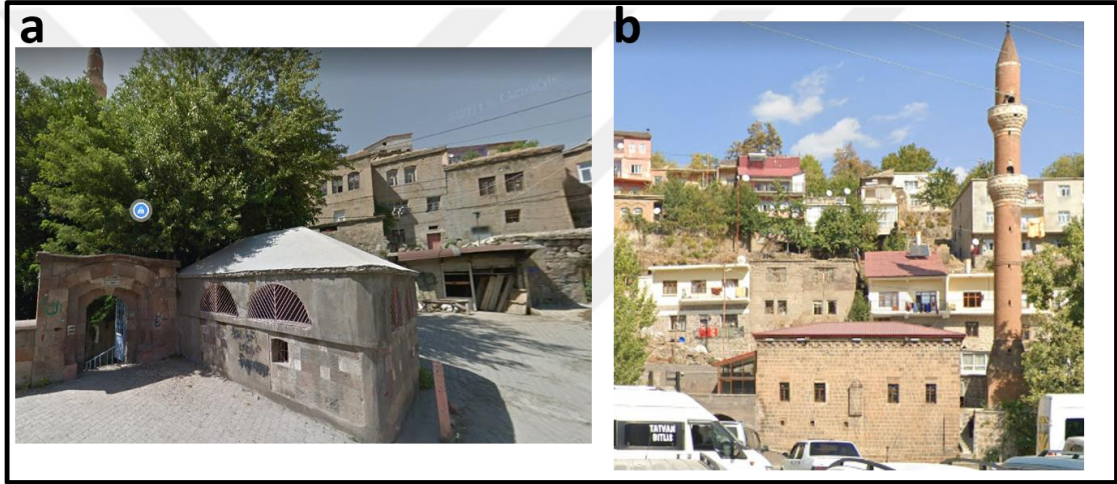
Şekil 4.31. Sultaniye Camii ve Şeyh Garip Türbesi (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı , 2023).

Alemdar Camii

Müştabkaba mahallesi kentsel sit alanında bulunan 63 pafta,457 ada,17 parsel,207 envanter numaralı Alemdar Camii, M. 1783- 1784 tarihinde Maksut Paşa tarafından yaptırılmıştır. Yaygın olmasa da Ensari Camii olarak da bilinen yapı, alt katı Eba Eyyüb El Ensarinin kardeşi Feyzullah Ensari'nin türbesi, üst katı camii olarak iki katlı olarak planlanmıştır. Tarihi kent merkezindeki çoğu yapıda olduğu gibi kesme taşla inşaa edilen duvarlar silme düz dam çatı ile örtülmüştür. Alemdar Camii'ni yapı tipolojisine benzeyen diğer camilerden ayıran özellik çörten ve konsollarla hareket katılan cepheleridir. Giriş cephesi batı yönündedir ve anıtsal ibadet yerine portal kapı ile giriş yapılır. Yine giriş cephesinde yer alan mihrap bölümü kare formda bir niş ile yapıda çıkma yapmıştır. Mihrap çıkmasında dikdörtgen ve dar pencereler ile aydınlatma sağlanmıştır.

Şekil 4.32. Alemdar Camii planı (Uluçam, 2002).

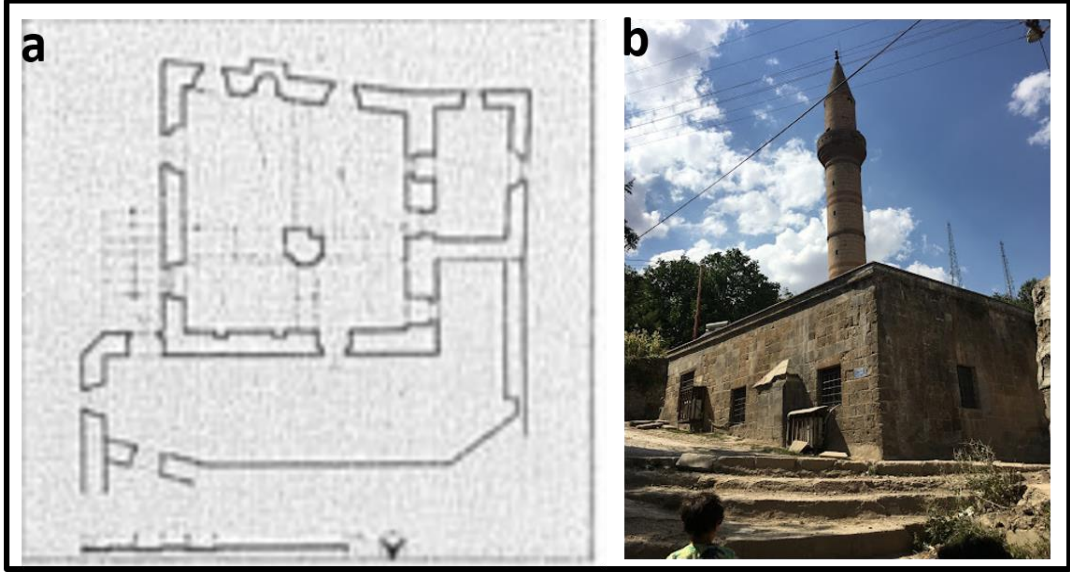

Şekil 4.33. Alemdar Camii (a- Portal Giriş Güney Cephesi b-niş çıkmalı mihrabın bulunduğu cephe)

Kureyşi Camii

Zeydan mahallesi kentsel sit alanında, ismini yapının kendisinden alan Kureyşi Sokak'ta 159 numaralı envanter numaralı Kureyşi Camii'nin yapım tarihi belli olmamakla birlikte 1810 yılında büyük bir onarım geçirdiği bilinmektedir. Yapı detaylı incelendiğinde cephe süslemelerinin olduğu fakat onarımdan sonra bu cephe hareketleri yapıya işlenmediğinden cephe özellikleri kaybolmuştur.

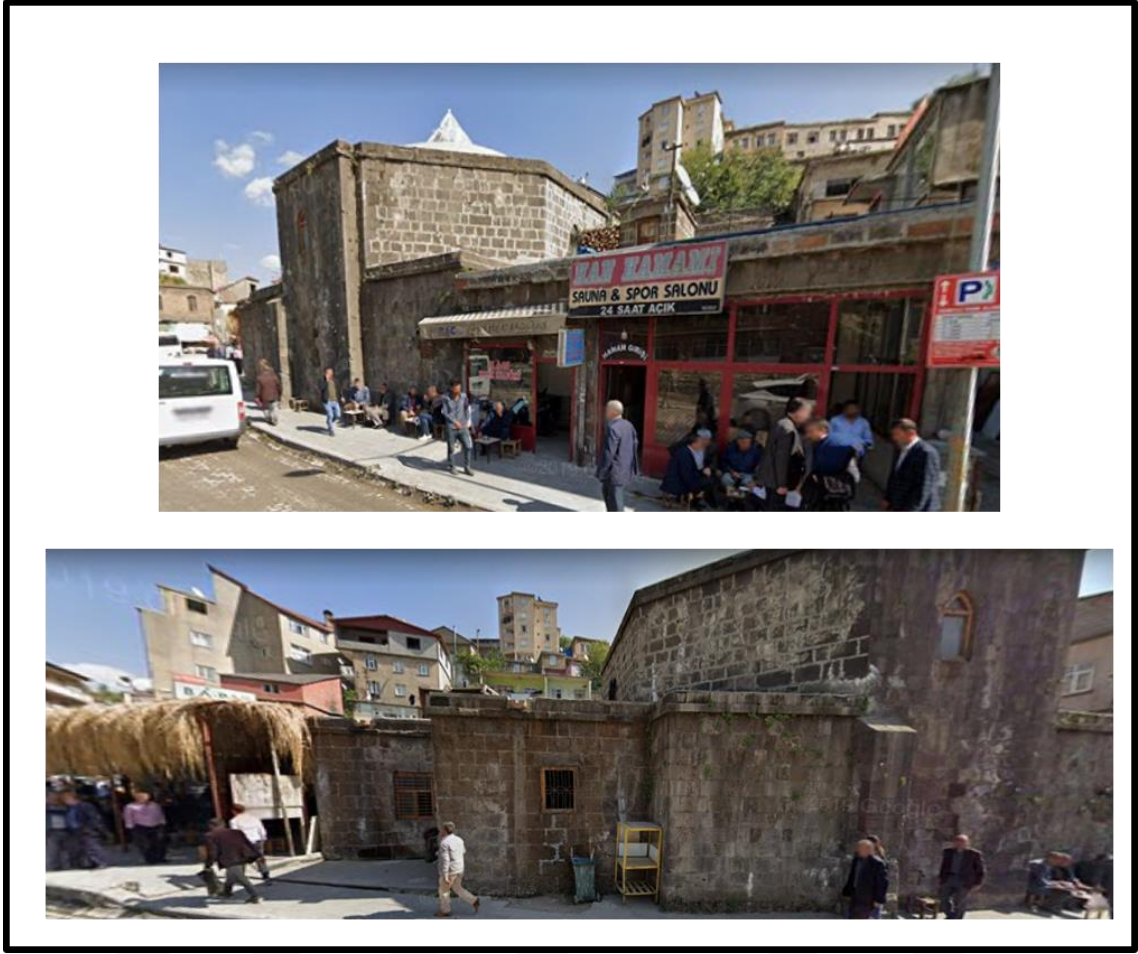
Cami tek katlı ve kare planlıdır. Tüm cephelerinde dikdörtgen dar pencereler yer almaktadır. Mekanlar, anıtsal islam yapılarındaki kubbeli sistem yerine doğu batı yönünde uzanan beşik tonozlar ile örtülüdür (Arık, 1971).

Şekil 4.34. Kureyşi Camii (a-Zemin kat planı b-giriş cephesinden görünüş)

Han Hamamı

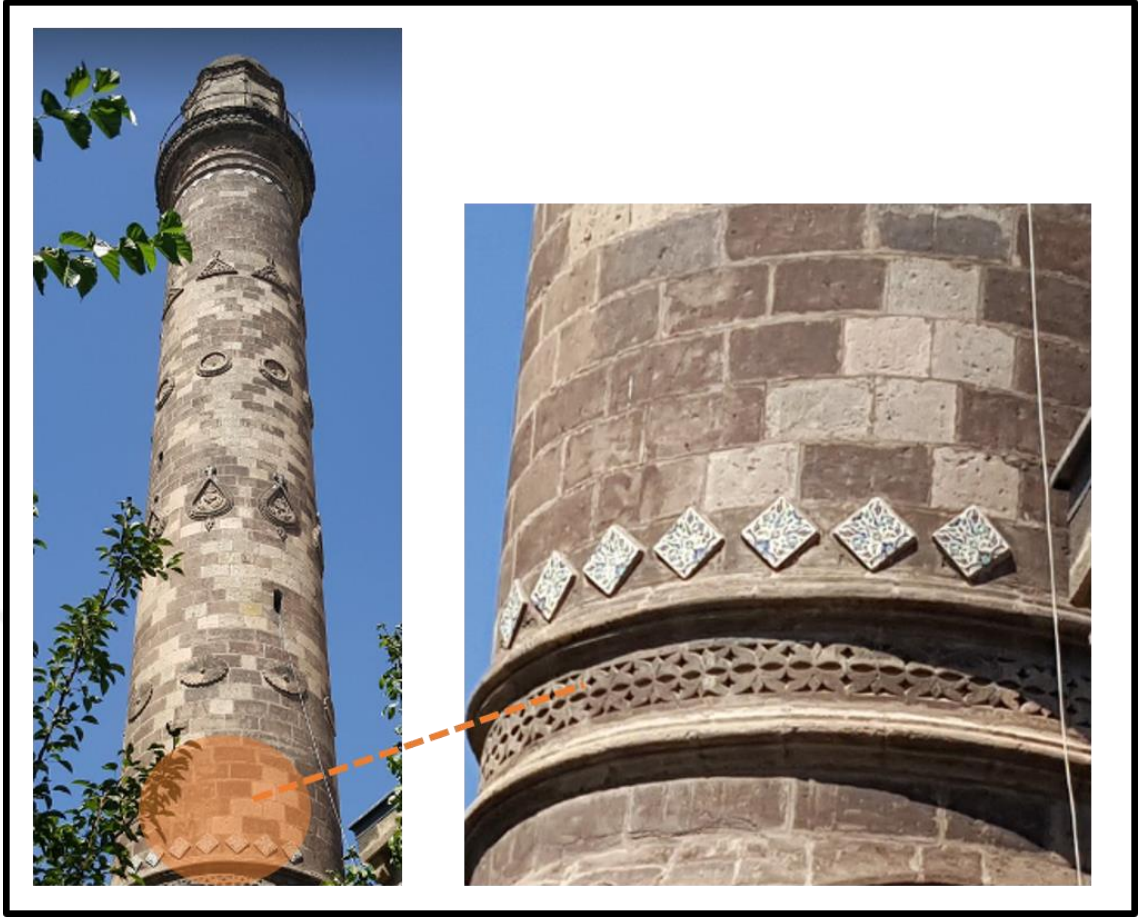
Müştabkaba kentsel sit alanı, Nur Caddesinde bulunan 230 envanter numaralı Han Hamamı yapıldığı dönemlerde Bitlis çayının kolu olarak rivayet edilen ribat nehri kenarında inşa edildiğinden kitabesine göre Ribat Hamamı olarak adlandırılmaktadır.Yapım tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte inşasının Abbasiler döneminde, Abbasilerden Sultan Evhadullah Han'ın kızı Huma Hatun tarafından 11. yüzyılda yapıldığı rivayet edilmektedir. H.1036/ M.1626 yıllarında onarımı yapılan Han Hamamı doğu batı doğrultusunda genişleyen dört eyvanlı ve merkezi kubbeli bir yapıdır. Kent merkezinden geçen Güneydoğu-Doğu bağlantısını sağlayan geçiş bölgesinde bulunan Han Hamamının etrafında,ticari faaliyetlerin gerçekleştiği alanlar ve bağlantı yoluna bakan kuzey cephesinde ticari alan kullanıcılarının dinlendiği ticari-sosyal aksın içinde bulunmaktadır.

Şekil 4.35. Han Hamamı (Nur Caddesi cephesi)

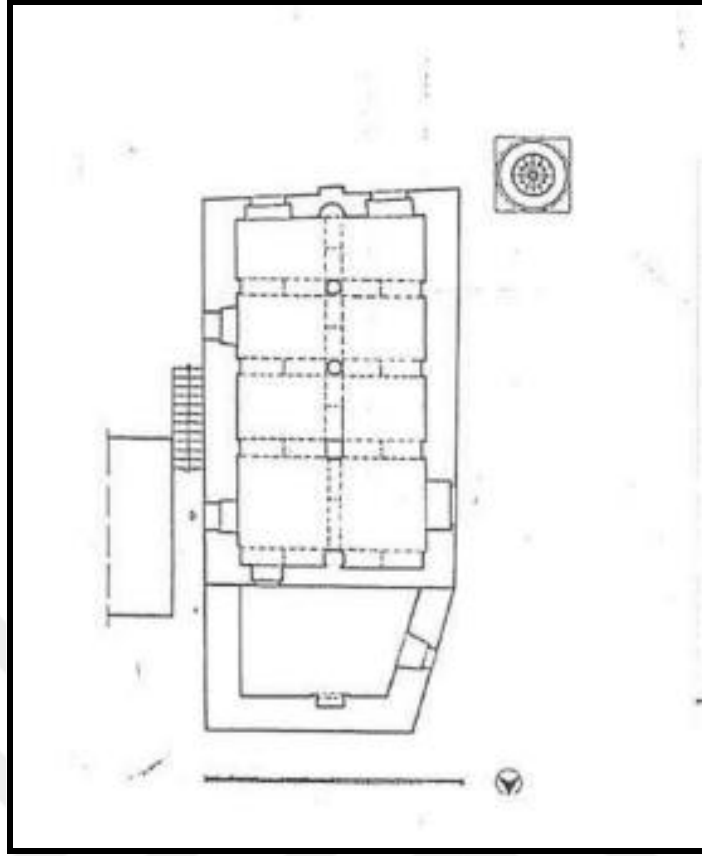
Gökmeydan Cami

Bitlis Taş Mahallesi kentsel sit alanı Gökmeydan mevkiinde bulunan 23 envanter numaralı Camii, kitabesine göre 1801 yılında yapılmıştır. Sonradan eklenen minare bölümü, Mustafa Kemal Atatürk'ün emri ile o dönem kentte Vali olarak görev yapan Kazım Dirik Paşa tarafından 1924'te yapılmıştır. Kazım Dirik Paşa, Camii restore çalışmaları sırasında minareye bir kitabe daha ekleterek Atatürk'ün ibaresini ve minare restorasyonunu işletmiştir.

Şekil 4.36. Gökmeşan Camii minaresi ve işleme detayı

Gökmeşan Camii, kent genelinde bulunan anıtsal ibadet yapılarından farklı olarak ince detaylı ve özenli bir işçilikle yapılmıştır. Özellikle sonradan eklenen minare yapısında bulunan rozetler ve kaval silmeler yapının dikkat çekici unsurlarındandır. Camii'nin güney cephesinde avlu kısmı yer almaktadır. Avlu kapısı bodur sütunlar ve çıkıntılı bir sivri kemer üzerine oturan büyük bir portal şeklindedir. Günümüzde ibadete açık olan camii, Bitlis tarihi kent merkezi için önemli odak noktaları arasındadır.

Şekil 4.37. Gökmeşdan Camii Planı (Arık, 1971).

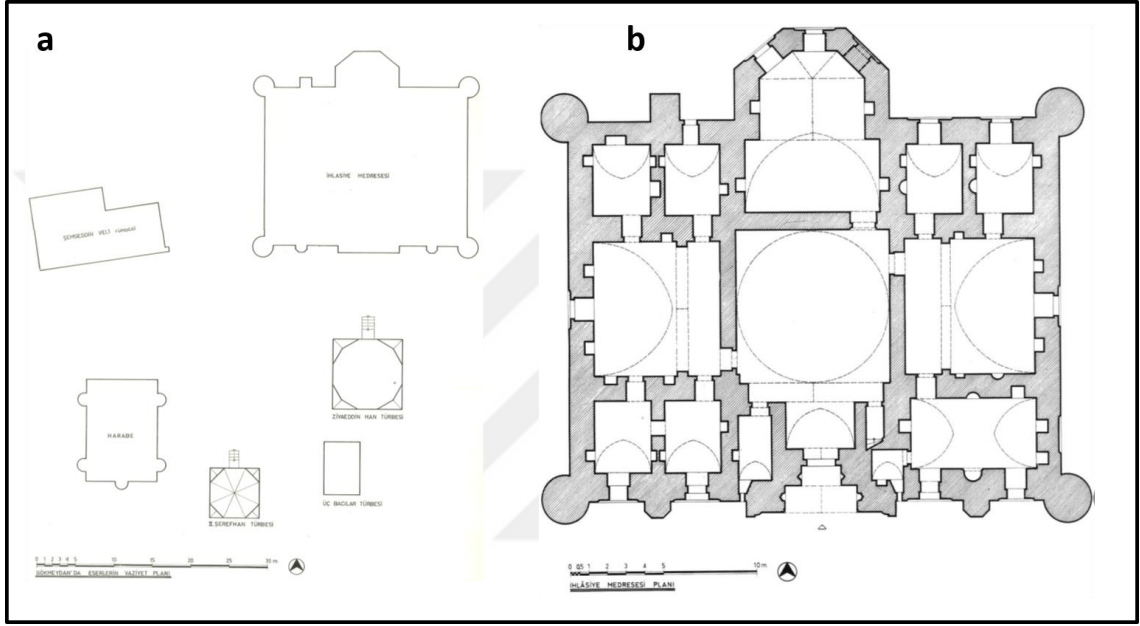

Şekil 4.38. Gökmeşdan Camii (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı , 2023).

İhlasiye Medresesi

Taş Mahallesi kentsel sit alanı, Gökmeşdan mevkiinde bulunmaktadır. Selçuklu döneminde 1216 yılında inşaa edilmiştir. Medresenin kitabesinde, V. Şerefhan

tarafından 1589 yılında ilk onarımının gerçekleştiği yazmaktadır. Plan tipolojisi olarak Selçuklu mimarisinin klasik yapı tipolojisi özelliklerini taşıyan medrese, üç ana bölümden oluşur. İlk bakıldığında dikdörtgen planlı olarak görünen yapı, üç ana bölümden kuzey yönünde olan bölümün dışa doğru yaptığı çıkıntı sebebi ile T planlı yapı tipindedir. Yapının en dikkat çeken elemanı olan giriş kapısı, iç içe geçmiş geometrik taş oymalar ile işlenmiştir. Orta avlusu kubbe ile örtülen İhlasiye Medresesi'nin diğer bölümleri, kent merkezindeki anıtsal yapılar gibi düz toprak dam ile örtülüdür. Günümüzde İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü tarafından kullanılmaktadır.

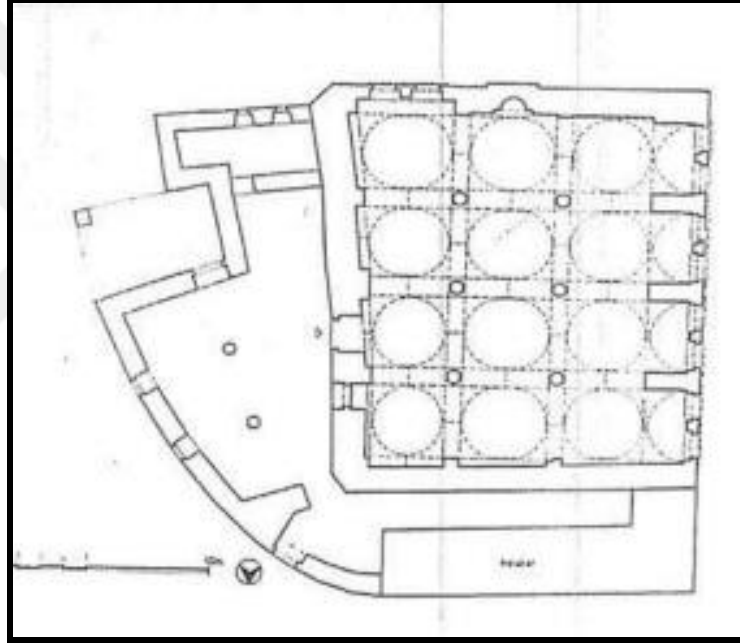
Şekil 4.39. Vaziyet ve Medrese Planı (a-İhlasiye Medresesi ve Çevredeki anıtsal yapıların vaziyet planı b- İhlasiye Medresesi planı) (Arık, 1971).

Şekil 4.40. İhlasiye Medresesi (Gelişkan, 2015).

Kızıl Mescit

Bitlis kent merkezi İnönü Mahallesi kentsel sit alanında bulunan Kızıl Mescit(Camii) alt kısmında bulunan kitabeye göre 1507 de Aka oğlu Alaaddin tarafından yapılmıştır.Kent merkezinde bulunan bir çok anıtsal dini yapıdaki gibi yapının üst kitabesinde ise 1864'te ibni Kasım El hacı Mehmet tarafından onarıldığı gösterilmektedir. Bulunduğu sit alanının yamacında bulunan camiinin yamaca bakan cephesi kentin geleneksel kent sokusu ile bütünleşmiş ve şehre dönük bir şekilde konumlandırılmıştır. İç kısmında kare plan üzerine 6 adet sütunla desteklenmekte ve 12 bölüme ayrılmaktadır. Şehre dönük dış cephesi haricindeki tüm cephelerden bakıldığında Tarihi Bitlis evi gibi görünen mütevazı yapısı aslında iç kısmında geniş bir ibadet bölümünü barındırmaktadır. Kente dönük olan Batı cephesi diğer cephelere göre daha çok özenilerek birbirine bağlanan yuvarlak kemerli sekiz adet pencere ile hareketlendirilmiştir.

Şekil 4.41. Kızıl Mescid Planı (Arık, 1971).

Şekil 4.42.Kızılmesjid Camii (Gelişkan, 2015).

Kanlı Köprü

Gazibey Mahallesi Sapkor mevkiinde Koyunlu Çayı üzerinde bulunan köprünün yapım tarihi bilinmemekle birlikte 17.yy da yapıldığı rivayet edilmektedir. DKTVKK 16.05.1991 Tarih ve 717 sayılı kararı ile tescillenen Kanlı Köprü 13.40 m uzunluğunda, 4.40 m genişliğinde ve sivri kemerlidir. Köprü yapıldığı dönemden bu yana yaya ulaşımı için kullanılmaktadır. Son dönem onarımında ayak kısımları betonarmeden yapılmıştır ve günümüzde yaya kullanımına açıktır.

Şekil 4.43. Kanlı Köprü (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı , 2023).

Hatuniye Türbe Köprüsü

Tarihi kent merkezi, Hatuniye mahallesinde bulunan Hatuniye Köprüsü Kitabesine göre H.1097/ M.1687 tarihinde Nuh HAN tarafından yapılmıştır. Adını aldığı Hatuniye Türbesi'ne ulaşımı sağlamak için bir kolu Bitlis Çayı ile birleşen Başhan Çayı üzerine inşaa edilmiştir.12m uzunluğunda,3.60 m genişliğindeki köprü içe bükülmüş dışa doğru pahlanmış 7 m kemer açıklığına sahiptir. 2019 yılında başlayan dere üstü ıslah projesi ile birlikte kemer açıklıklarından biri dere üstü yıkılan binaya bağlı olan köprü, bina yıkımından sonra gün yüzüne çıkmıştır. Onarımı sırasında ayakları kesme taş olan köprünün sağ ayağı betonarme ile desteklenmiştir (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı , 2023).

4.1.5. Sivil mimari örnekleri

• Parsel Kullanımı

Topoğrafyanın izin verdiği ölçüde şekillenen parsellerde, doğal eşğin fazla olduğu yerlerde eğime paralel ve içe dönük, az olduğu yerlerde ise dışa dönük ve geniş alanlar kullanıldığı gözlemlenmektedir. Bu sebeple Bitlis tarihi kent merkezindeki parseller organik sokak dokularının oluşmasını sağlamıştır.

Şekil 4.44. Geleneksel kent dokusu ve parsel oluşumu (a-Müştabkaba Mahallesi b-İnönü Mahallesi)

PARSEL TİPLERİ			
ADA PARSELLER	ARA PARSELLER	KÖŞE PARSELLER	TOPOĞRAFYA İLE SINIRLI PARSELLER

Şekil 4.45. Parsel-sokak ilişkisi (Oğuz & Aksulu, 2016)

• Sokak Dokusu

Tarihi merkez, kalenin eteklerinden başlayarak yamaçlara doğru yerleşmiş 1-3 katlı toprak damlı taş evlerden oluşmaktadır. Kalealtı çarşı meydanından yamaçlara doğru çıkıldıkça Bitlis çayı ve kollarının oluşturduğu yırtıkların ve engebeli arazi şartlarından dolayı oluşan kıvrımlı yamaçlar kenarına dizilmiş, dar ve dolambaçlı bir sokak dokusu gözlemlenmektedir. Arazi kullanımında elverişli bulunan parsel alanlarına yapılan evler bitişik nizamlı ya da evlere ulaşımı sağlamak için orta kısımlarından tonozlu geçitler oluşturulan yapılara sıkça rastlanmaktadır. Tonozlu geçitler, evlerin parsel ilişkileri sebebiyle komşuluk ilişkileri ve sokak kullanıcılarının küçük toplanma alanları olarak da kullanılmaktadır. Bu toplanma alanlarında ‘budak’ adı verilen ve kente özgü bir yapı ögesi olan çeşmeler bulunmaktadır.

Şekil 4.46. Kent merkezi sokak dokusu

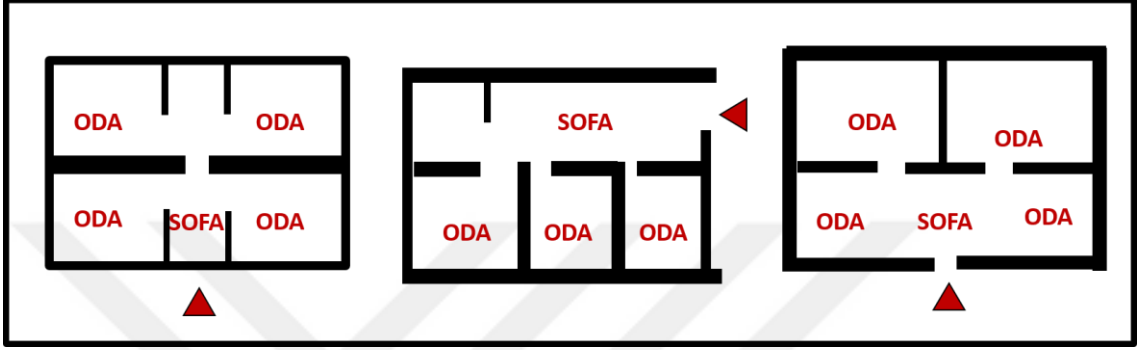
Şekil 4.47. Sokak dokusu parsel ilişkileri ve tonozlu geçit

• Plan Tipolojisi

Geleneksel Bitlis evlerinin planlanması yapılırken en önemli faktör, parselin bulunduğu konum ve araziye göre doğru tasarlanmış bir plan tipolojisi olarak gözlemlenmektedir. Aile yapısı ve ekonomik duruma göre değişiklik gösteren evler genel olarak zemin katında kiler, ahır ve ortak kullanım alanları, üst katlarda yaşam alanları olacak şekilde planlanmıştır. Bulunduğu sokağa göre alt kotta ve üst kotta bulunan evlere giriş yine doğal eşiklerle oluşan ya da kesme taş kullanılarak sonradan yapılan merdivenlerle ve rampalarla sağlanmaktadır.

Üst kotta bulunan evler, parsel büyüklüğüne göre kat bahçeli ve farklı kullanımlara bölünen bahçe düzenlemesi ile kurgulanmıştır. Topoğrafya ile sınırlı parsellerde bulunan evlerin sokak hizasında bulunan katlarından sokağa açılan kapıları bulunduğu gözlemlenmektedir. Geleneksel Türk evi plan tipolojisinde haremlik-selamlık ve sofanın planlamaya olan büyük etkisi, Bitlis evlerinde rastlanmamaktadır. Bitlis evlerinde haremlik-selamlık bölümü bulunmazken yaşam alanlarındaki odaların çoğu sofaya açılır.

Şekil 4.48. Bitlis evleri basit plan tipolojisi

- **Cephe Düzeni ve Malzeme Kullanımı**

Bitlis evleri genel olarak sade ve süslemesiz cephe özelliği taşımaktadır. Yöreye özgü ‘tuf’ adı verilen kesme taş işçiliği ile yapılan evler, plan tipolojisine göre büyük açıklıklar geçilmediğinden yığma yapım tekniği ile yapılmaktadır. Anıtsal yapılarda olduğu gibi sivil yapılar da üst örtü olarak düz toprak dam olarak inşa edilmiştir. Cephe hareketleri sadece kemerli dar dikdörtgen pencereler ile sağlanır ve yamaca oturan evlerin kent silüetini etkileyen cepheleri daha hareketli iken eğime oturan ya da dar sokaklara bakan cepheleri daha sadedir.

Şekil 4.49. Bitlis evleri cephe hareketleri

Bitlis evleri geneli incelendiğinde evlerde yapılan süslemeler ve özel işçilik detaylarının evlerin dış cepheleri yerine iç mekânlarında tercih edilmiştir. Bu durumun sivil mimarinin oluşturduğu dokunun sadece yapı-parsel ilişkisine göre değişiklik gösterdiği tek tip malzeme ve benzer yapım tekniği kullanılan evlerin bir araya geldiği bir geleneksel kent merkezi dokusu oluşturduğu gözlemlenmektedir.

- **Geleneksel Sivil Mimari: İsa Kalkan Evi Örneği**

1897 yılında Bitlis'in köklü ailelerinden biri olan Ahmet Ağa tarafından yapılmıştır. Günümüzde mülkiyeti İsa Kalkan'a ait olduğundan bu isimle bilinmektedir. Bitlis evlerinde görülen iç mekân süslemeleri ve işlemelerinin bulunduğu önemli yapılardan olan İsa Kalkan Evi bu öğeleri bir arada barındıran en önemli sivil mimari örneklerindendir.

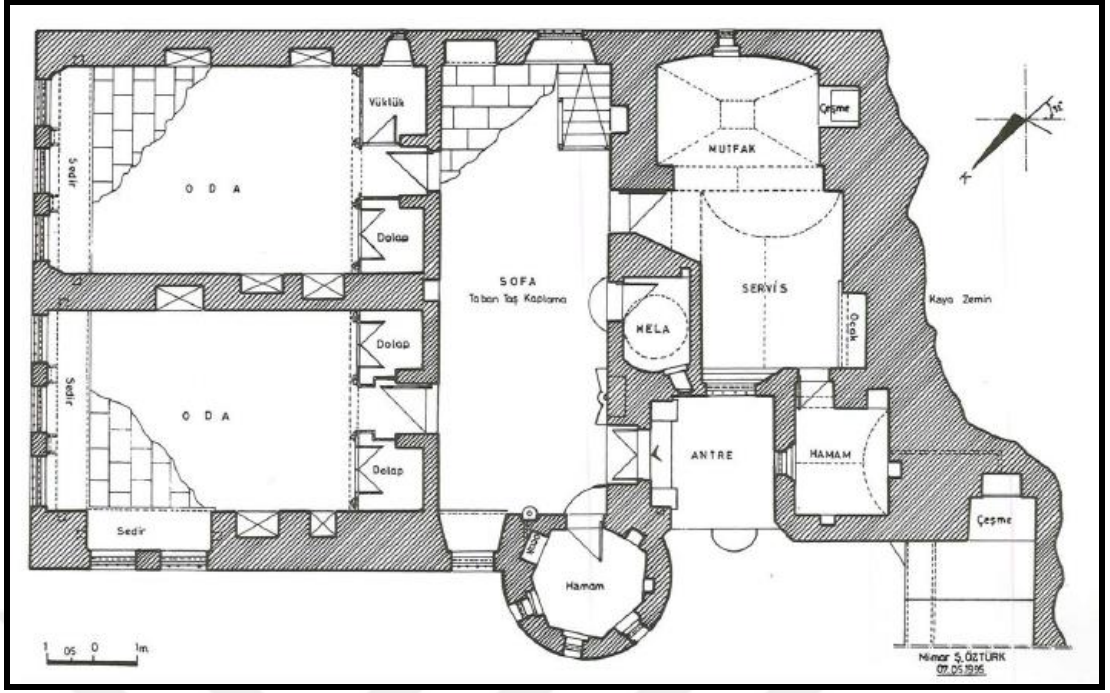
Evin giriş kapısının üzerinde yapım tarihinin de yazdığı kendine ait bir kitabe bulunmaktadır. Giriş kapısının üzerinde iki tokmak bulunur ve bu tokmakların gelen kişinin kadın ya da erkek olduğunu anlamak için tasarlandığı bilinmektedir.

Şekil 4.50. İsa Kalkan Evi giriş kapısı ve kapı üzerindeki kitabesi

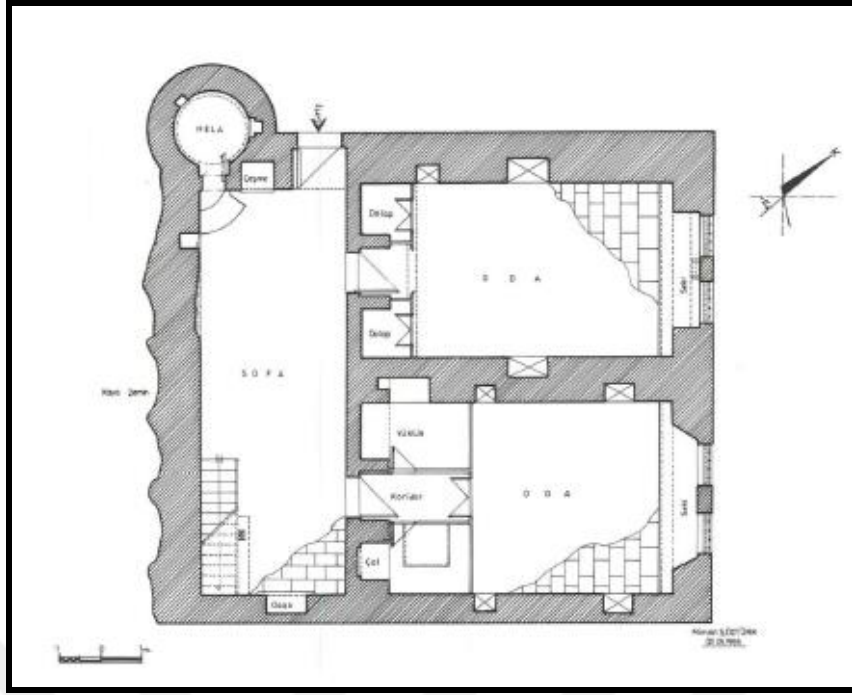
Evin dik bir yamaca konumlandırılması her cepheden farklı kat yüksekliği algılanmasına yol açmıştır. Aslında 3 katlı olan ev, giriş cephesinde sokak kotundayken diğer cepheler sokak kotundan aşağıda kaldığından sokak kotu seviyesindeki her kattan sokaklara kapılar açılmıştır. Bu durum katların bağımsız olarak çalıştığını düşündürse de iç mekânda katlar arası bağlantıyı sağlamak için ahşap merdiven kullanılmıştır. Bitlis evleri genel plan tipolojisine göre sofaya açılan haremlik-selamlık bölümü olmayan bir yapı tipolojisi yerine haremlik-selamlık bölümü bulunan nadir yapı örneklerindendir.

İsa Kalkan evi, yapıldığı dönem itibarı ile ince düşünülmüş detaylar ve planlama sistemi ile yapılmıştır. Dış cephelerinden bakıldığında sade bir yapı olarak görünen ev, iç mekan incelendiğinde o dönem için her fonksiyonun düşünüldüğü ve detaylandırıldığı güçlü bir tasarıma sahiptir. Zemin katı 2 adet ahır, 1 adet kiler ve ortak kullanım alanlarından oluşan yapının güney cephesinden zemin kat girişi sağlanmaktadır.

Şekil 4.51. Mimar Şehabettin Öztürk tarafından çizilen zemin kat planı (Sayan & Öztürk, 2001).

Orta kat olarak adlandırılan ve evin hizmetlileri için hazırlanmış üç katlı yapının tam cephe olarak görüldüğü sokak hizasından girişi bulunan katın girişinden sağ tarafta 7 köşeli ve silindirik planlı bir ıslak hacim bulunmaktadır. Bu tonozlu bölüm orta katta tuvalet olarak kullanılırken üst katta hamam olarak tasarlanmıştır. Sofadan giriş sağlanan ve sofadan verilen küçük koridordan iki odaya bölünen orta kat planı odalarında duvar içine gömülmüş yüklükler ve sandık dolaplar bulunmaktadır. Doğu cephesine bakan odada eski Bitlis evlerinde varlıklı ailelerin evlerinde rastlanabilen “çol” adı verilen 1 adet gusülhane bulunmaktadır.

Şekil 4.52. Orta kat planı (Sayan & Öztürk, 2001).

Son kat olan ve haremlük bölümünün bulunduğu 3. kata, iki tokmaklı kapının ve kitabenin bulunduğu giriş kapısından girilir. Bu katta biri baş oda olmak üzere iki oda, hamam, servis bölümü ve mutfak bulunmaktadır. Bu bölümde, özel olarak yapılan doğal bir buzdolabı ve baş oda olarak adlandırılan bölümde bulunan işlemeli, çok renkli ve motif işli bir dolap bulunmaktadır. Yapıda aynı zamanda ahşap oymalar ve tavan süslemeleri ve yörede türüne az rastlanan işleme detayları bulunmaktadır.

1989 yılında tescillenen yapı, dıştan bakıldığında cephe taşlarının kararmaya başladığı ve iç mekânda bozulmaya yüz tutmuş alanların bulunduğu bu ev 2005 yılında "Taşınmaz Kültür Varlıklarının Onarımına Yardım Sağlanmasına Dair Yönetmelik" kapsamında yapı onarımı ve restorasyonu ile ilgili bazı çalışmalar yapılmış fakat bu onarımlar yapının ihtiyacını karşılamamıştır. Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu'nun 10/04/2012 tarihli ve 35 sayılı İlke Kararı kapsamında tescilli yapının onarımına yönelik çalışmaların ilgili valilik ve belediye tarafından hazırlanarak kurula sunulması üzerine karar alınmıştır (Gelişkan, 2015).

4.5. Çalışma Alanı İle İlgili Fiziksel Analizler

4.2.1. Çevresel değer analizi

Bitlis tarihi kent merkezi için yapılan çevresel değer analiz kapsamında kent merkezinde var olan kent mobilyaları, kentte bulunan park, toplanma alanı, sirkülasyon

alanları, meydanlar ve meydancıklar, köprü, çeşme gibi çevresel donatılar ve kentin odak noktaları tespit edilerek analitik haritalama sistemi ile analiz edilmiştir.

Şekil 4.53. Bitlis Kalesi ve Kale altı çarşısı

Kent merkezinde kentsel odak noktaları sirkülasyon ve yoğunluk açısından değerlendirilerek derecelendirilmiştir. Bitlis tarihi kent merkezi için hem anıtsal hem kentin en önemli odak noktası özelliği taşıyan Bitlis kalesi, aynı zamanda kentin ticari fonksiyonlarını içerisinde barındıran arkeolojik sit alanı olma özelliğini de taşımaktadır. Kentin yapılaşma özelliği homojen bir yapıda olmadığından, kentsel sit alanı olarak belirlenen mahalleler aynı zamanda kentin odak noktaları olarak ifade edilebilmektedir. Kalenin batısında yer alan Zeydan ve Müştakbaba mahalleri kentin korunması gereken alanlarının ve sivil mimarinin en yoğun olduğu mahallelerdir. Geleneksel taş evlerin yoğunlukta olduğu Zeydan ve Müştakbaba mahalleleri yapı stoğunun yeni yerleşime açık olmamasından dolayı bu mahallelerde oluşan tahribat diğer kentsel sit alanlarına göre daha azdır.

Şekil 4.54. Müştakbaba- Zeydan mahallesi (1-Müştakbaba mahallesi 2022 halihazır haritası üzerinden düzenlenmiştir.2-Alemdar Camii ve Türbesi 3- Şerefiye Camii)

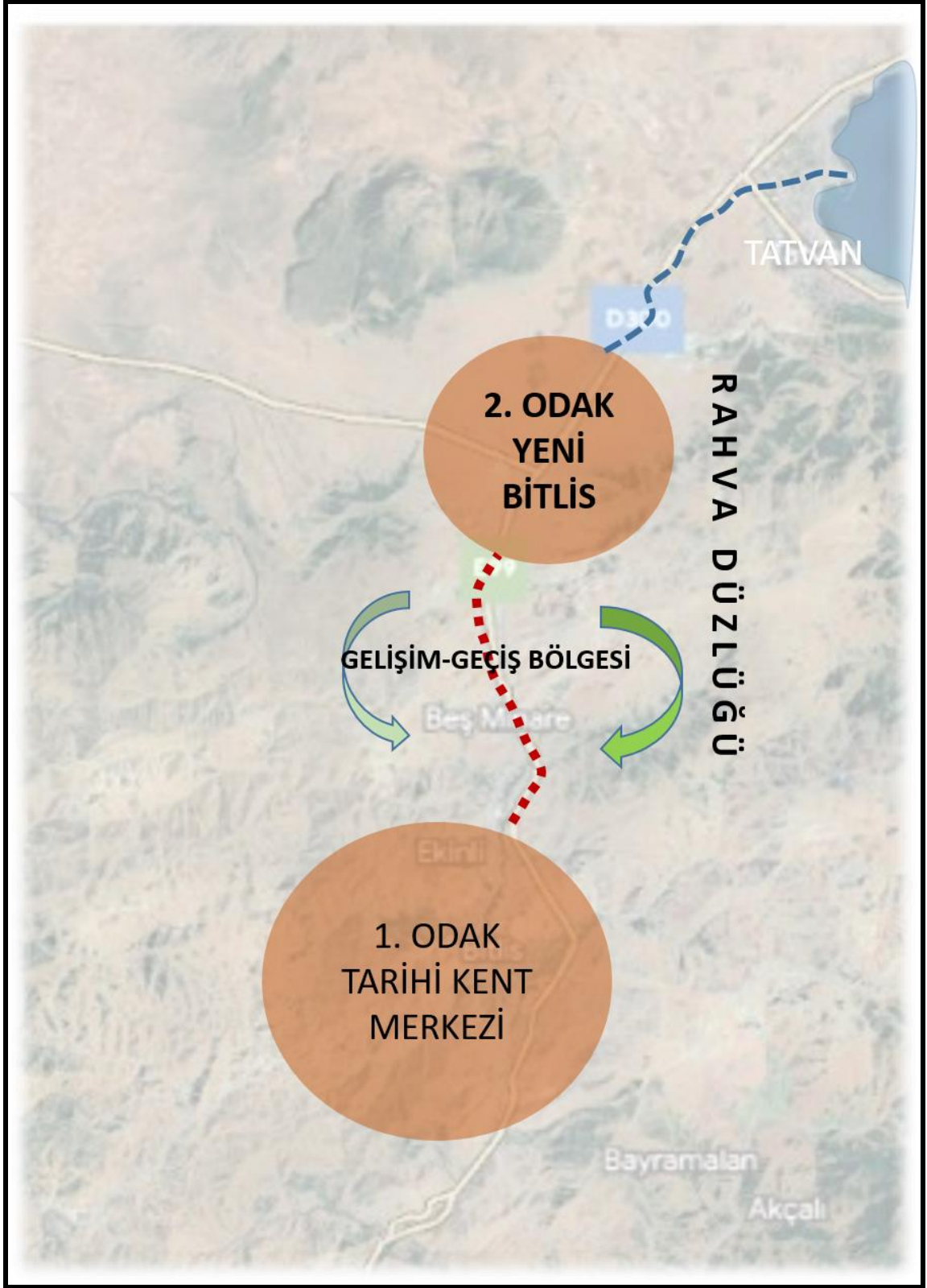
Bitlis kent merkezi birçok medeniyete ev sahipliği yapmış ve jeopolitik konumundan dolayı geçiş bölgesi olmuştur. Bu nedenle kent donatıları farklı dönemlerin farklı yapım teknikleri ve malzemeleri ile inşaa edilmiştir. Kent merkezi için düzenlenen koruma amaçlı imar planlarının uygulanamaması bu donatıların kayıtlarının oluşturulmamasına ve tarihi belleklerinin silinmesine neden olmuştur. Tairihi merkezde bulunan birçok çeşme yapılan araştırmalara göre korunması gereken kültür varlığı olarak tescillenmiş fakat yapısal kimlikleri envantere detaylı bir biçimde işlenememiştir.

Evliya Çelebi Seyahatnamesinde ve Şeref Han'ın yazdığı Şerefname'de şehrin içinde halkın gelip geçtiği yaklaşık 21 adet köprü bulunduğu ifade edilmiştir. Geçmiş dönemlerde var olan çoğu köprü, kentin geçirmiş olduğu tahribatlar neticesinde çöküntü haline gelmiştir.70'li yıllarda düzenlenen koruma amaçlı imar planları ile Van Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından Bitlis ili genelinde 14 çeşme ve 14 köprü bulunduğu belirtilmiştir. 2019 yılında başlanan "Dere Üstü Islah Projesi" kapsamında yıkılan riskli binaların yıkım aşamasında 8 adet tarihi köprü tekrar gün yüzüne çıkmıştır.

Şekil 4.55. Dere üstü projesinde bulunan tarihi köprüler

Tarihi kent merkezi topoğrafya durumundan kaynaklı oluşan yerleşim planına göre kent merkezini ikiye bölen Bitlis deresinin her iki tarafında sıkışık ve plansız bir biçimde büyüme göstermiştir. Bu durum, kent merkezinin yapılaşmaya elverişli olan kale altı bölgesindeki düzen zemin üzerine konumlanmasında etkili olmuştur. Kent merkezinin en önemli odak noktalarından biri olan Bitlis kalesi, kentin en eski ve en yoğun toplanma alanıdır. Kentin, Tatvan ilçesine doğru eklemelenen yeni gelişim merkezi, Tatvan ve Bitlis kent merkezi arasında kalan bölgede Üniversitenin kurulması, yeni yerleşim yerlerinin planlanması ve yönetim binalarının bu alana taşınmasının etkisiyle ikinci odak noktası olarak tanımlanabilmektedir.

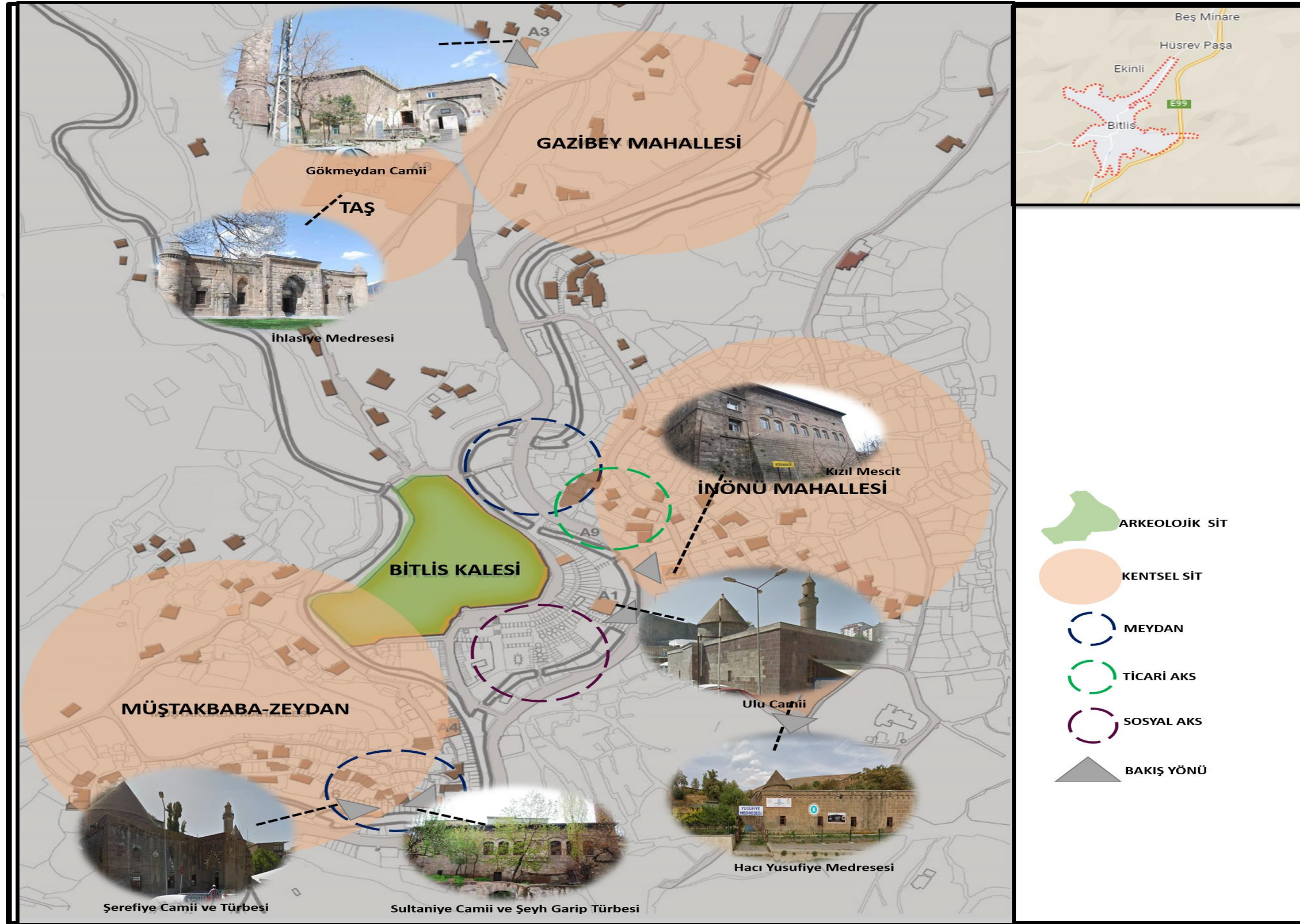

Şekil 4.56. Kent gelişimi ve odak noktaları

Kent, mekânsal, kuramsal, yönetsel ve teknik altyapı eksikliğinden kaynaklanan durumlar neticesinde uzun yıllar kendi haline bırakılmış ve gelişime açık hale getirilememiştir. 70’li yılların başından itibaren gelişim için uygun bir alan olan

görülen Rahva Düzlüğü, yeni yerleşim bölgelerinin, üniversitenin ve Tatvan Devlet Hastanesi'nin bu düzlükte yapılmasından itibaren yeni bir cazibe noktası haline gelmiştir. Bu gelişme, Bitlis tarihi kent merkezi içinde sıkışan tarihi dokunun fark edilir hale gelmesini sağlamıştır.

Şekil 4.57. Çevresel Değer Analizi

4.2.2. Ulaşım durumu

Kente ulaşım, karayolu, demiryolu ve Van Gölü kıyı şeridinde bulunan Tatvan ilçesinden sağlanan feribot ulaşımı ile sağlanabilmektedir. Havayolu ulaşımı için il sınırlarında bir havaalanı bulunmadığından kent merkezine komşu olan Muş ve Van illerinde bulunan havaalanlarından ulaşımı sağlanabilmektedir.

Şekil 4.58. Bitlis İli Ulusal Ulaşım Bağlantı Haritası (DAKA, 2011).

Bitlis ili, bulunduğu konum itibariyle geçmişten günümüze kırsaldan kentsel göç aksı, ticari ve kültürel aks görevleri gören bir geçiş alanı özelliği taşımaktadır. Bu durum, kentsel odağın ve ticaret merkezlerinin en yoğun bulunduğu kale çevresinde önemli bir ulaşım bağlantısı oluşmasını sağlamıştır. Günümüzde E-99 uluslararası karayolu olarak belirlenen 1.derece karayolu hattı, Bitlis tarihi kent merkezinden geçmektedir. Bu durum, mevcutta kent merkezinin hem toplanma alanı hem de geçiş bölgesi olmasına neden olmuştur (Şekil 4.60).

Şekil 4.59. Bitlis İli Bölgesel Ulaşım Bağlantı Haritası (DAKA, 2011).

Şekil 4.60. Bitlis kent merkezi içimdeki 1. derece karayolu bağlantısı

Bölgenin ulaşım haritasında E-99 karayolu olarak adlandırılan bağlantı kent merkezinin en önemli ulaşım aksı olan Nur Caddesi aksıdır. Bu aks üzerinde Kalealtı çarşısı olarak bilinen ticaret aksının bulunması ve kentin diğer önemli noktalarına ulaşımın bu aks üzerindeki küçük meydanlardan devam etmesi nedeniyle önem taşımaktadır. Kent merkezinde şehir içi yaya ve taşıt trafiğini sağlayan Nur Caddesi, şehir çıkışına doğru Bitlis-Diyarbakır karayoluna bağlanmaktadır. Bu ulaşım yolu engebeli ve dağlık bir bölgeden geçtiği için bu bölgede şehirleşme hareketleri oldukça kısıtlıdır. Bu Caddenin diğer ucunda Tatvan istikametine doğru uzanankolu ise Diyarbakır yönünün aksine şehirleşme faaliyetlerinin en çok gelişim gösterdiği bölgedir. Bitlis-Tatvan karayolu arasında kalan Rahva düzlüğü, günümüzde hastane, üniversite, küçük-büyük sanayi yapıları ve konutların bulunduğu bir alan haline gelmiştir. Bu durum, Bitlis tarihi kent merkezinin kentsel sirkülasyonunun Tatvan ilçesine doğru yayıma hareketi göstermesinde etkili olmuştur (Bakış & Işık, 2012).

Bitlis Kent merkezinin doğal eşiklerinden kaynaklanan kent yerleşim bölgesinin aynı zamanda şehirlerarası yol bağlantılarının üzerinde bulunması ve bu yolun şehir içi ulaşım yollarına bağlanması, kent merkezinde ulaşımın özellikle bazı lokal bölgelerde yoğunluk göstermesine neden olmaktadır. Kentin iklim özelliklerinden kaynaklı özellikle kış aylarında yağışın yoğun olması, yola paralel olarak ilerleyen Bitlis Çayı'nın taşması ve şehir içi yağmur drenajının yetersiz olması nedeniyle trafik akışında sorunlar yaşanmaktadır(Şekil 4.61).

Şekil 4.61. Bitlis kent merkezi kış ayları trafik durumu

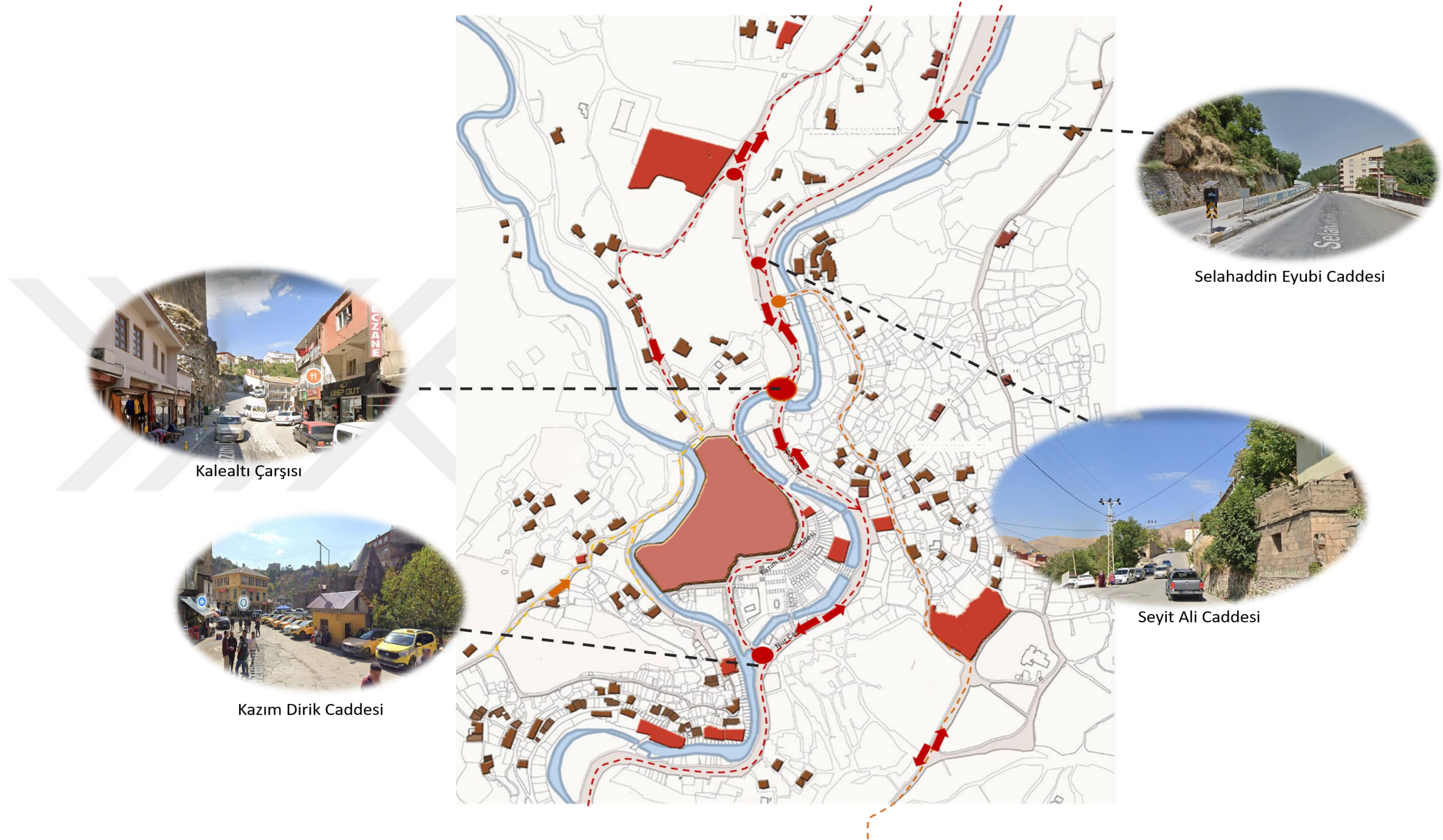
Kent merkezi, topoğrafya şartları sebebiyle tarihsel gelişim sürecinden itibaren kalealtı bölgesi üzerinde değişim göstermiştir. Bu durum artan taşıt trafiği ile birlikte düzensiz bir trafik akışı ve otopark yetersizliği sebebiyle kent merkezi içinde düzensiz park alanlarının oluşmasına neden olmuştur. Kent merkezinden geçen E-99 karayolunun bölünmüş ve dar bir güzergâh izlemesi sebebiyle toplu taşıma aracı olarak yalnızca minibüs kullanılmaktadır (Bakış & Işık, 2012). Şehir içi minibüslerinin yolcu aktarım alanlarının planlanmaması ve sabit bir rotalarının bulunmaması şehir içi yaya ve araç trafiğinin düzensiz ilerlemesinde olumsuz bir etki yaratmaktadır(Şekil 4.62).

Şekil 4.62 Tarihi kent merkezi minibüs durakları

Kent merkezinde tarihi dokusunun, altyapı çalışmalarının yetersizliği ve yapılan üst yapı çalışmalarında taşıt ve yaya trafiğinin göz ardı edilerek inşaa edilmesinden dolayı zaman zaman tahrip olması, kent merkezinde ulaşım akışının sağlanamaması ve kentin düzensiz bir silüette görünmesine neden olmaktadır.

Şekil 4.63. Ulaşım Analizi

4.2.3. Doluluk boşluk

Bitlis Kent merkezinde parsel oluşumu merkezden yakın çevresine doğru bakıldığında Bitlis Kalesi, kale eteklerinde sıralanan kalealtı ticari aksı, Bitlis Deresi dere üstü konaklama ve ticari aksı ve Kale'nin yamaçlarında bulunan konaklama alanları olarak gelişim göstermiştir. Geçmişten bugüne kadar yapılan imar planları ve uygulama kararları sonucu kullanım amaçları değişerek karma kullanım alanlarına dönüşen parseller gözlemlenmektedir.

Kent merkezinde yönetsel açıdan denetlemelerin yetersiz olması bazı parsellerde imar durumunun aksine yapılaşmaların oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bu durum, aslında ilk oluşum aşamasında bir makroform üzerinde biçimlenen kentin zamanla çarpıklaşmasına neden olmuştur.

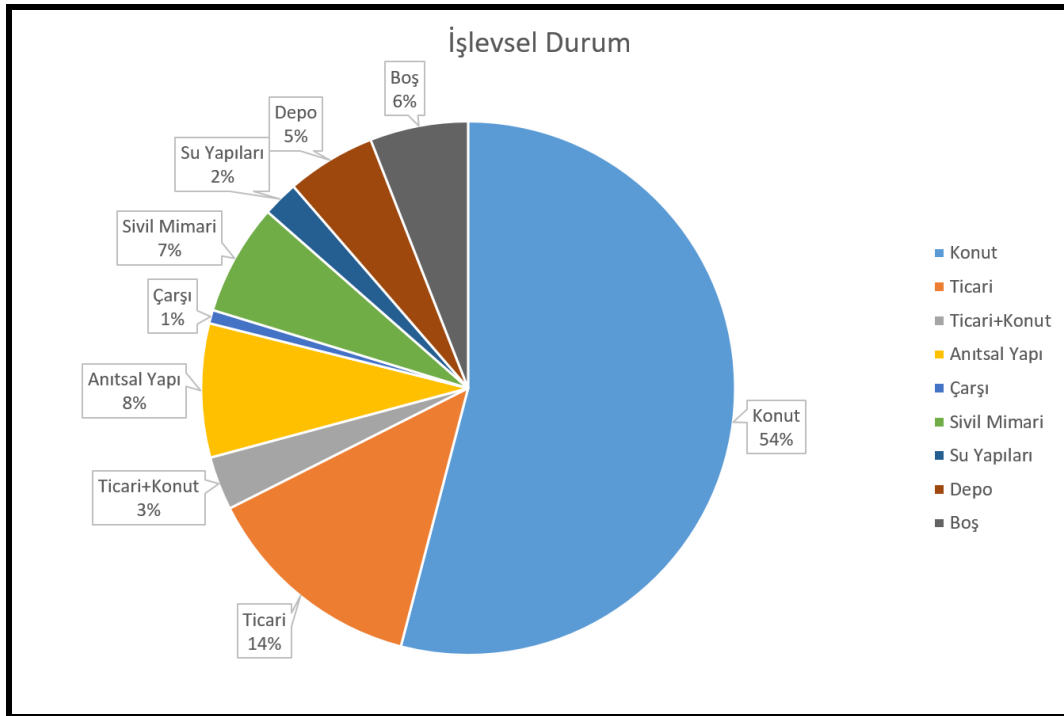
Şekil 4.64. Dolu-Boş Analizi

4.2.4. İşlevsel durum

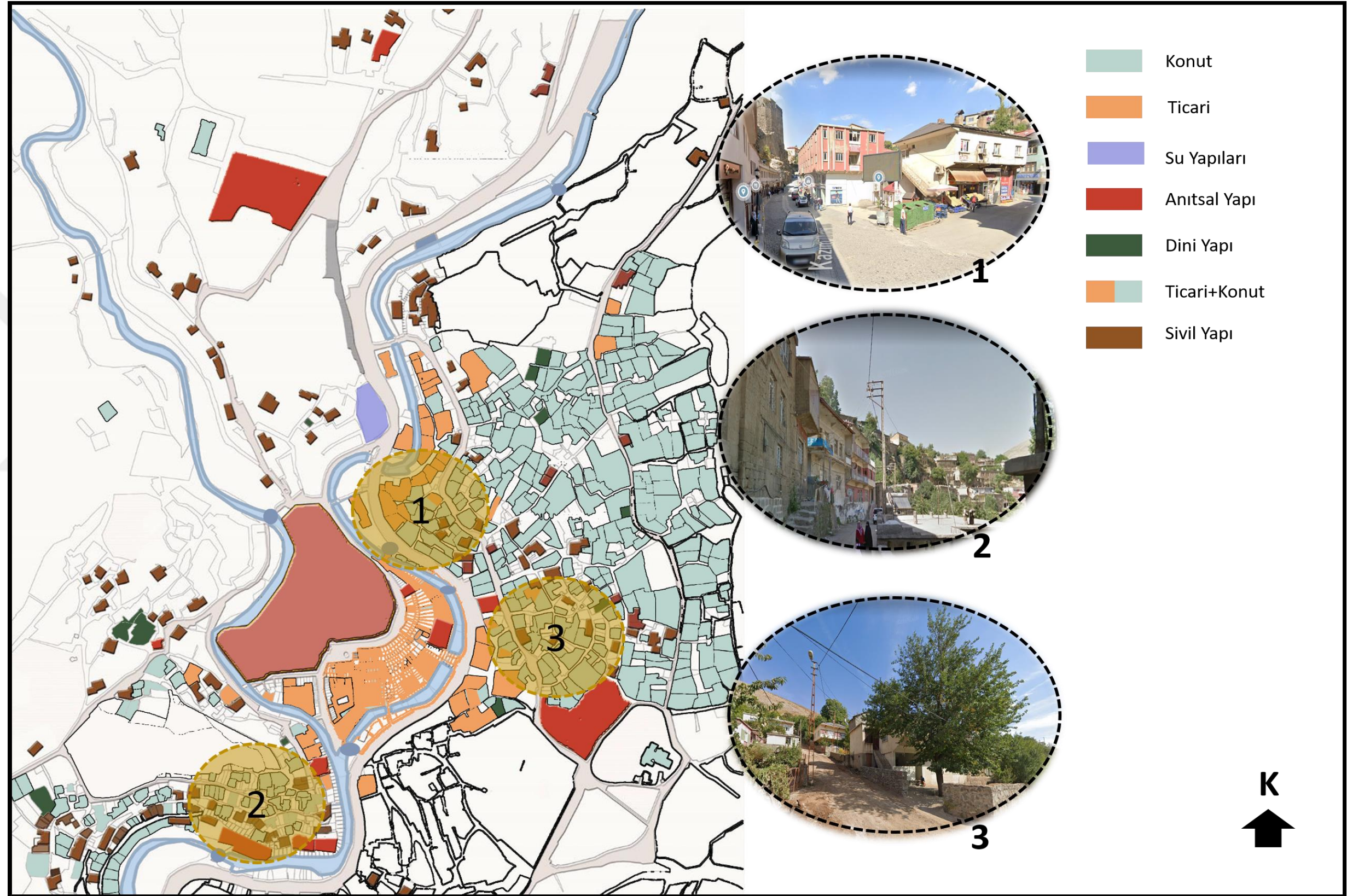
Çalışma alanının yapıların işlevsel durumu Konut, ticari, ticari-konut, anıtsal yapı, çarşı, sivil mimari ve su yapıları olarak değerlendirilmiştir. Su yapıları olarak belirlenen başlığı, tarihi kent merkezinde bulunan çeşmeler ve köprüler oluşturmaktadır.

Van Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi (VKVKBK) ve Bitlis Belediyesi'nden alınan veriler ile oluşturulan grafiğe göre tarihi kent merkezindeki yapıların işlevsel dağılımına bakıldığında kentteki yapıların %65'inin konut yapıları olduğu tespit edilmiştir. Araştırma alanında bulunan ticari faaliyetlerin yoğun olduğu Kalealtı çarşısı bölgesinde bulunan tarihi ticari yapılardan tek katlı yapılar sadece ticari işlevde kullanılırken 2 katlı yapılarda genellikle ticari alan veya depo olarak kullanılmaktadır. Geçmişten günümüze imar hareketleri değiştikçe ticari alanların bulunduğu yapıların üzerine inşaa edilen konut yapıları sıklıkla görülmektedir. Çalışma alanında bulunan karma kullanım tipindeki ticari+konut alanlarının dağılımı %3'lik bir orana sahiptir.

Kent merkezinde 9 adet dini yapı, 8 adet su yapısı, 15 adet sivil mimari ve 10 adet anıtsal mimari yapısı bulunmaktadır. Kent merkezinin %8'lik kısmını anıtsal yapılar, %7'sini sivil yapılar, %2'sini su yapıları oluştururken, %5'lik kısmı depo, %6'lık kısmı boş ve kullanılmayan yapılardan oluşmaktadır (Şekil 4.65).

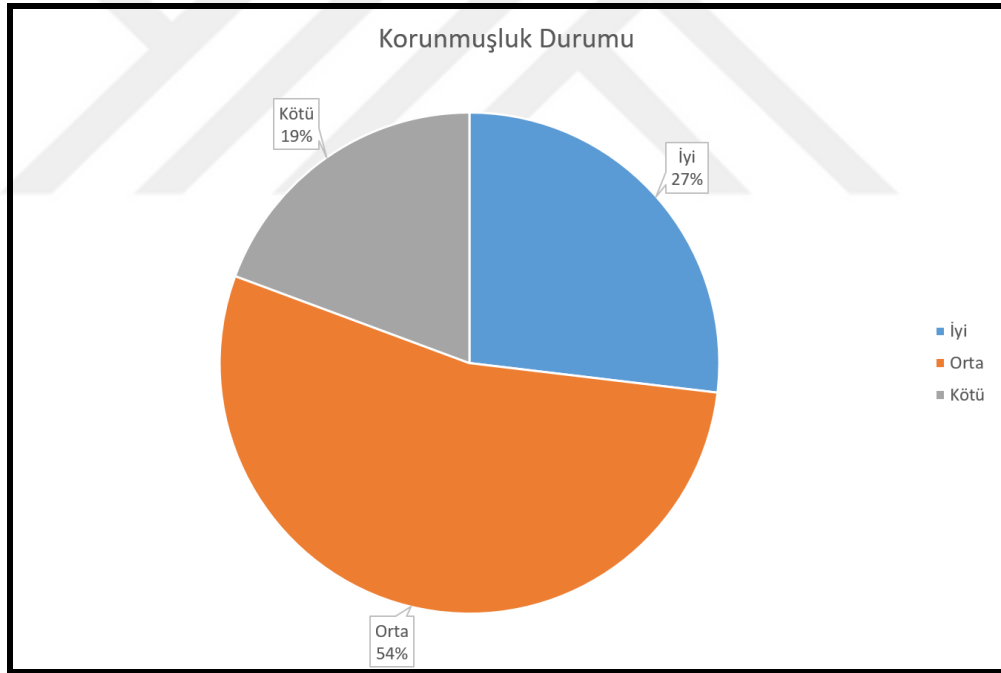
Şekil 4.65. İşlevsel dağılım analiz grafiği

Şekil 4.66. İşlevsel durum analizi

4.2.5. Korunmuşluk durumu

Çalışma alanındaki Korunmuşluk durumu ‘‘iyi, orta, kötü’’ olarak ele alınmıştır. Bu kategoriler, yapıların malzeme özelliği, yapım tekniği ve aslına uygunluğuna göre değerlendirilmiş ve tarihi kent merkezindeki yapıların %27’lik kısmı ‘‘iyi’’ olarak tespit edilmiştir. Yapım tekniği ve malzeme kullanımı olarak özgünlüğünü kısmen koruyan fakat tarihi belleğini kaybetmesi ve bazı bölümlerinin kullanılamaz ve onarılamaz halde olması sebebiyle farklı malzeme, pencere, kapı gibi mimari elemanlarında aslına uygun koruma yapılamayan yapıların %54 oranında ‘‘orta’’ Korunmuşluk durumuna sahip olduğu tespit edilmiştir. Özgün hallerinden uzaklaşmış, tarihi ve mimari belleğini yitirmiş ve sonradan eklenen alanlar ve mimari elemanlarla bütünlüğü bozulmuş yapılar ise ‘‘kötü’’ olarak değerlendirilmiş olup, kent merkezindeki bu tür yapıların kent belleğinin %19’unu oluşturduğu tespit edilmiştir (Şekil 4.68).

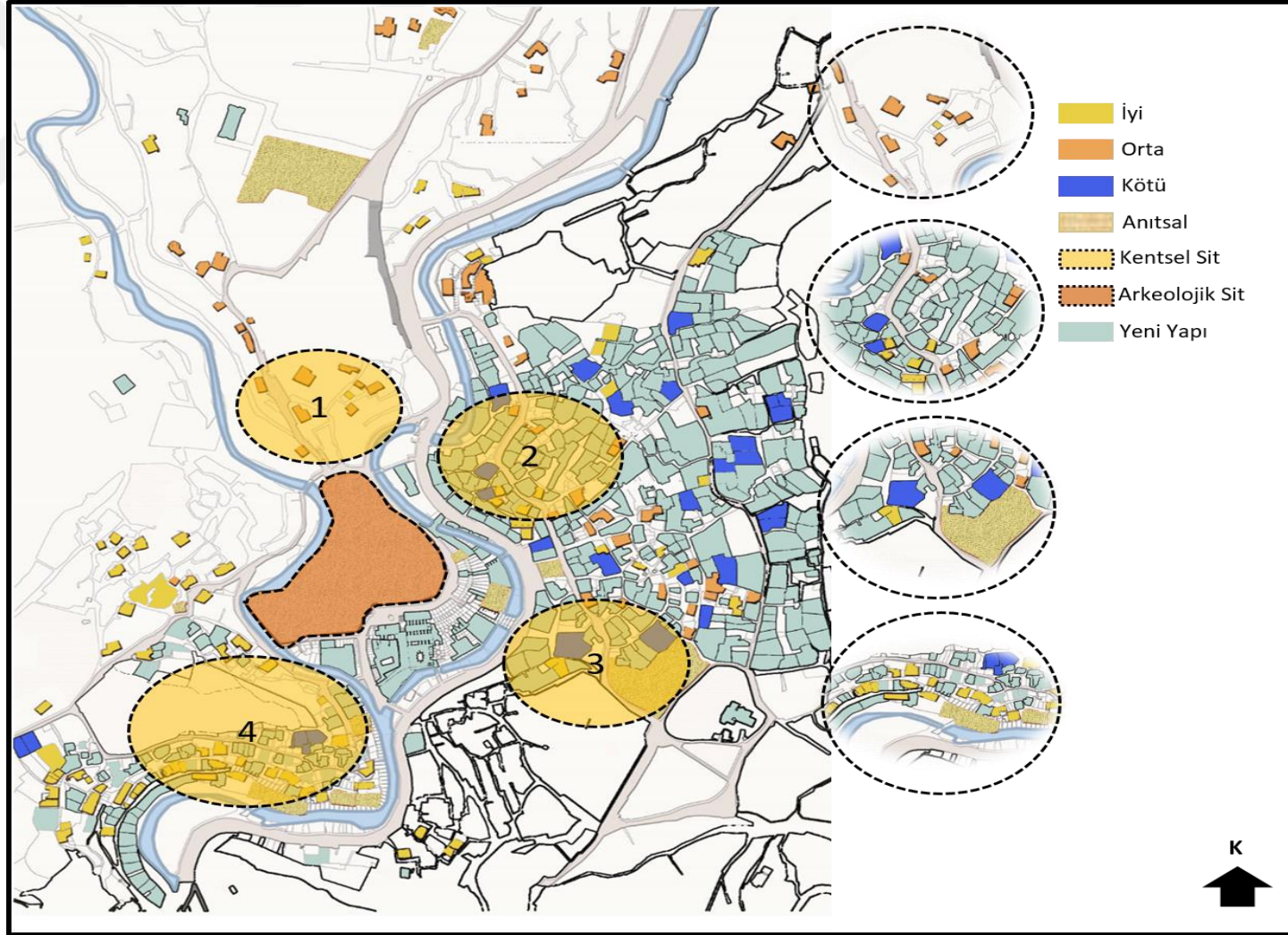

Şekil 4.67. Korunmuşluk durumu analiz grafiği

Kent merkezinde bulunan yeni dönem betonarme yapıları, kent belleğini ve bütünlüğünü büyük ölçüde bozmaktadır. Anıtsal ve sivil mimari örneklerine sonradan yapılan müdahaleler, cephelerinde bulunan uyumsuz tabelalar ve sonradan eklenen alanlar kent silüetine ve dokusuna zarar vermektedir. Yeni dönem betonarme yapılarının kat yükseklikleri, yapım teknikleri ve cephe tasarımı seçimleri kent dokusu ile uyumsuzdur. Özellikle Kale bölgesinde yapılan betonarme yapıların bazılarının, farklı

alanlardan kaleye bakış yönlerinde Kale'yi tamamen kapatması, yapıldığı çağlarda bir uyum ve akışa göre planlanan anıtların ve geleneksel konut dokusunun etrafına yapılan uyumsuz yapılar, Bitlis tarihi kent merkezinin özgünlüğüne zarar vermektedir.

Şekil 4.68. Korunmuşluk durumu analiz

4.6. Sosyo-Mekânsal Analizler

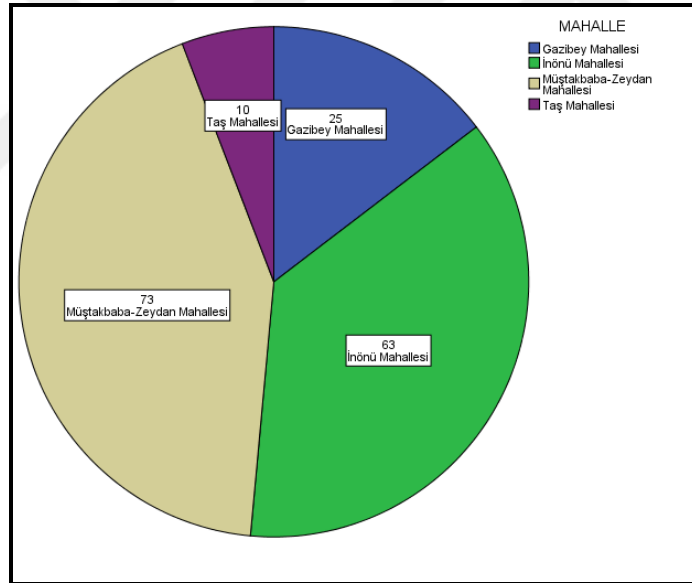
Bu çalışma kapsamında toplanan veriler, SPSS veri tabanı ile analiz edilmiştir.

Çalışma alanında bulunan 20'si ticari ve 300'ü konut olmak üzere toplam 323 tescilli yapı kullanıcısının demografik özellikleri, konut ve ticari yapılarda çalışma alanını tercih etme sebepleri ve memnuniyet düzeyleri, koruma çalışmaları hakkındaki bilgi düzeyleri ve ulaşım-erişim gibi bulguların ölçüldüğü analizler aşağıda sıralanmıştır.

4.3.1. Sosyo - ekonomik analiz

•Mahalle bilgisi

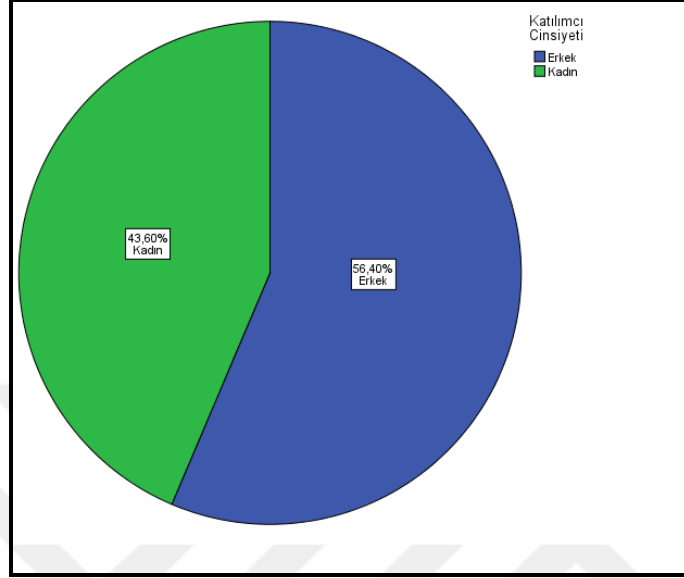
Ankete katılan kent kullanıcılarının %73'ü Müştakbaba-Zeydan mahallesi,%63'Ü İnönü mahallesi,%25'iGazibey Mahallesi ve %10'u Taş mahallesinde yaşamadığı görülmektedir (Şekil 4.69).

Şekil 4.69. Katılımcıların Yaşadığı Mahalle Dağılımı

•Katılımcıların cinsiyet dağılımı

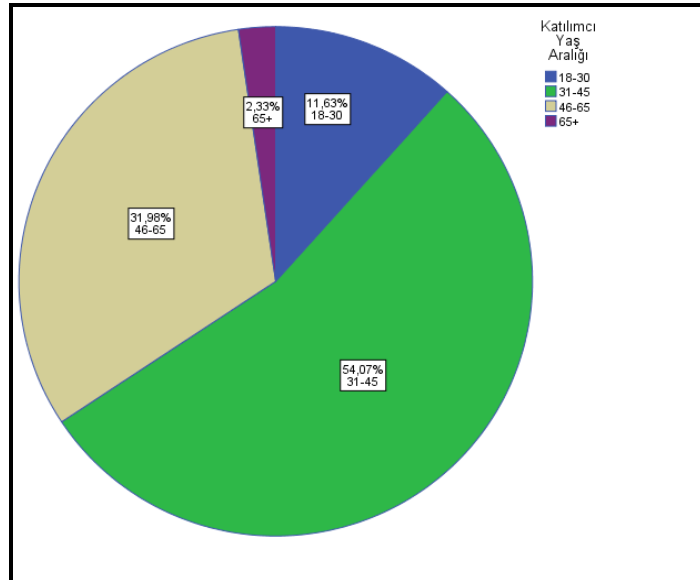
Anket çalışmasının yapıldığı mahallelerde yaşayan 18 yaş üzeri katılımcıların %56,40'ının Erkek, %43,60'ının Kadın olduğu tespit edilmiştir(Şekil 4.70).

Şekil 4.70. Katılımcıların cinsiyet dağılımı

•Katılımcıların yaş dağılımı

Katılımcıların %54,07'lik oranının 31-45 yaş aralığında,%31,98'inin 46-65 yaş aralığında,%11,63'ünün 18-30 yaş aralığında ve %2,33'lük kısmın ise 65 yaş üzeri katılımcı gurubunda olduğu gözlemlenmektedir(Şekil 4.71).

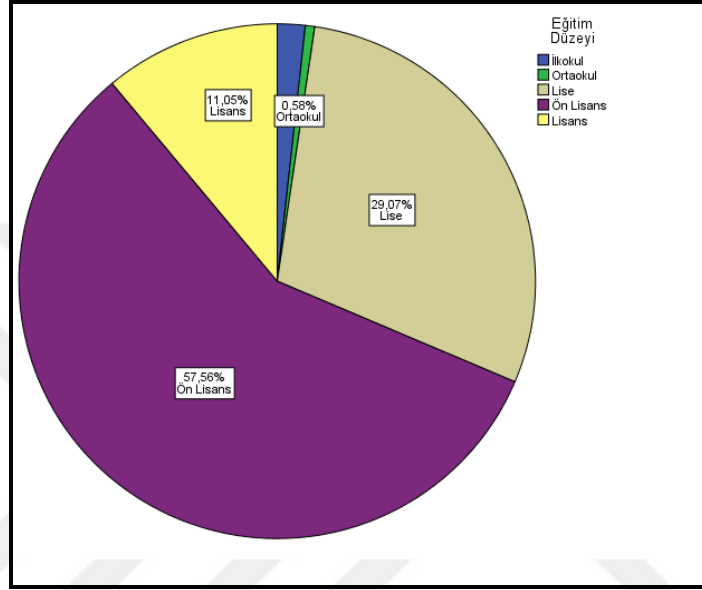
Şekil 4.71. Katılımcıların yaş dağılımı

•Katılımcıların eğitim düzeyi dağılımı

Katılımcıların eğitim düzeyi incelendiğinde %57,56'sının Ön Lisans mezunu, %57,56'sının Lise mezunu, %11,05'lik bölümünün 4 yıllık bir fakülte

mezunu,%1,744'ü ilkokul mezunu ve %0,581'i ortaokul mezunu olarak gözlemlenmektedir

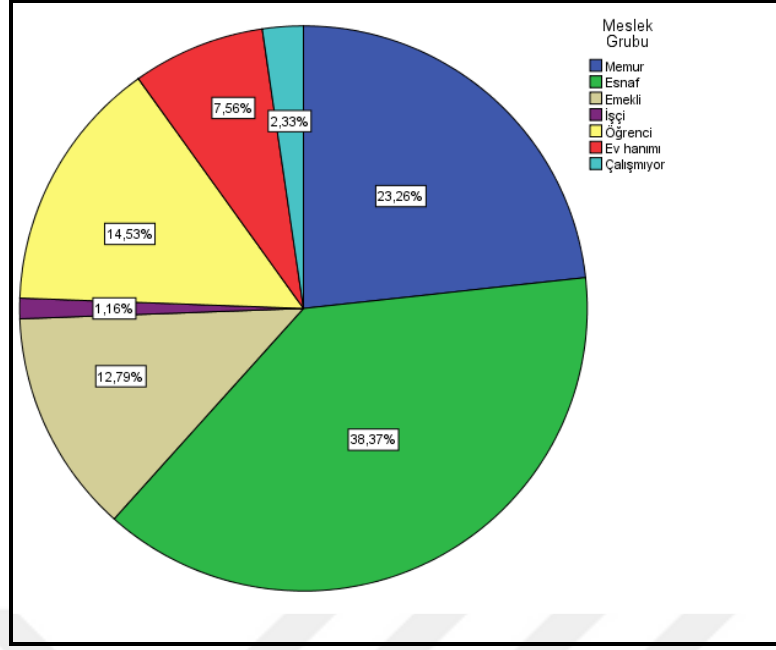
Yapılan analizler incelendiğinde analiz çalışmasının yapıldığı bölgedeki yüksekokul mezunu oranının 18 yaş nüfusunun yarısından fazlasını oluşturması ilgi çekicidir. Bu bölgede ayrıca ilkokul ve ortaokul seviyesindeki eğitim düzeyinin yok denilebilecek kadar az olması okur-yazarlık ve eğitim düzeyinin beklenilenin üzerinde olduğunu göstermektedir (Şekil 4.72).

Şekil 4.72. Eğitim düzeyi dağılımı

• Meslek grubu dağılımı

Tarihi kent merkezi analiz yapılan mahallelerdeki meslek gruplarının dağılımına bakıldığında esnafların %38,37'sini oluşturduğu, %23,26'sının memur, %14,53'ünün de öğrenci olduğu gözlemlenmektedir. Kullanıcıların %12,79'unun emekli, %7,56'sını ev hanımı ve %1,16'sının işçi olduğu belirtilmiştir. Kullanıcıların %2,33'lük kısmının çalışmadığı gözlemlenmektedir. (Şekil 4.73).

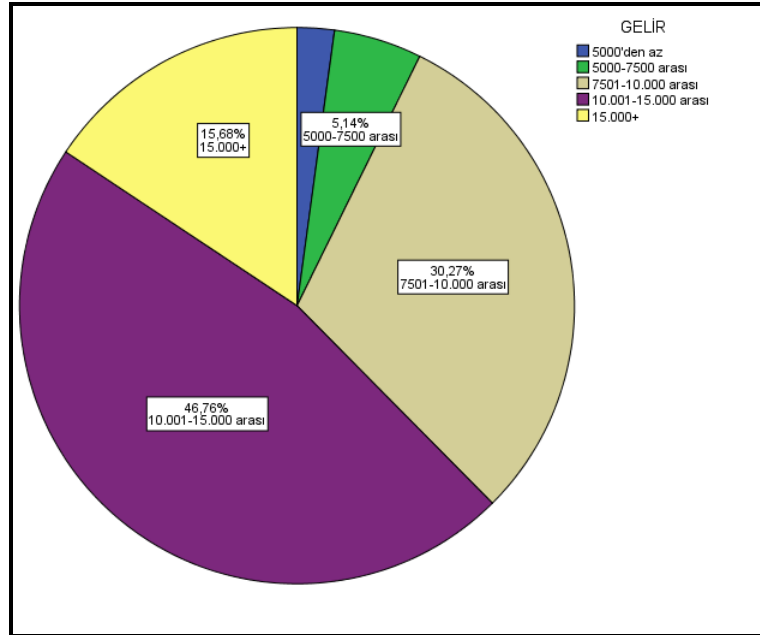

Şekil 4.73. Katılımcıların meslek grupları dağılımı

•Gelir düzeyi dağılımı

Tarihi kent merkezinde yapılan analiz çalışmasında kullanıcıların katılımcıların ekonomik anlamda gelir düzeyleri, sosyal güvence durumları, yapı mülkiyet sahipliği durumları

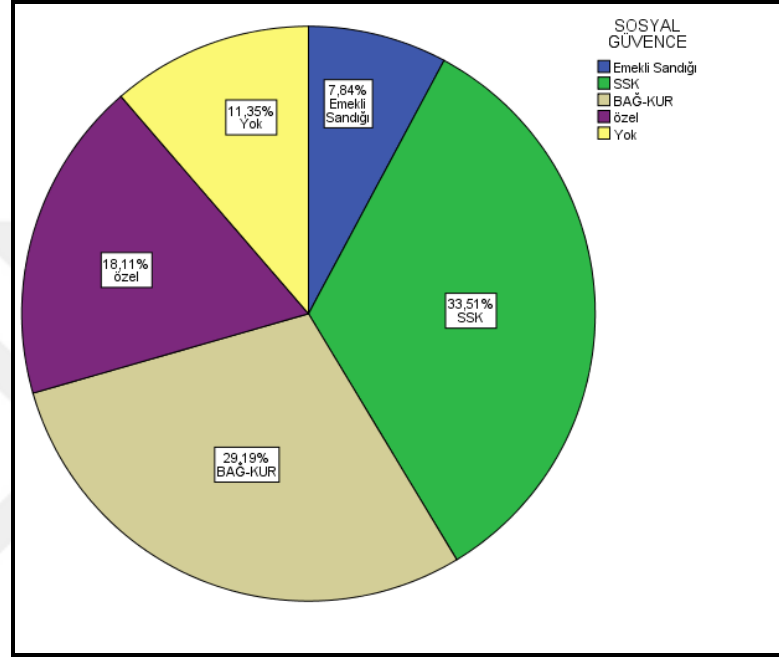
Kullanıcıların gelir durumları incelendiğinde, kullanıcıların %46,76'sının 10.000-15000 arasında, %30,27'sinin 7500-10.000 arasında,%15,68'inin 15.000 üzerinde %5,14'lük kısmın 5.000-7500 arasında gelire sahip olduğu görülmektedir (Şekil 4.74).

Şekil 4.74. Aylık gelir durumu

•Sosyal güvence durumu

Tarihi kent merkezinde yaşayan kullanıcı gruplarının büyük bir bölümü yaklaşık %33,51 ile Sosyal Güvenlik Kurumu (SSK)'ya bağlı iken, %29,19'u Esnaf ve sanatkârlar ve Diğer Bağımsız Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kurumu (BAĞ-KUR)'a, %18,11'i özel sigorta hizmetlerinden yararlanırken,%7.84'ünün emekli sandığına bağlı olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların %11,35'inin henüz bir sosyal güvencesinin olmadığı görülmektedir (Şekil 4.75).

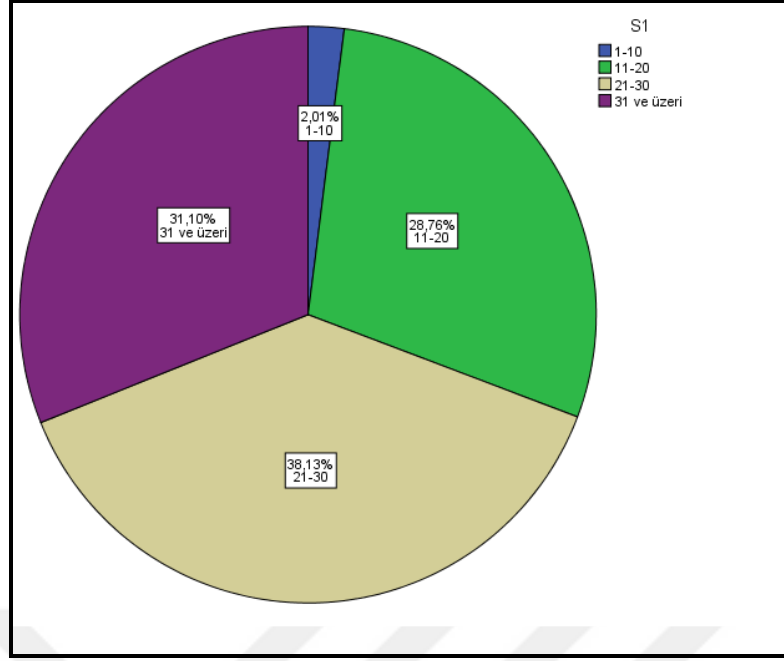
Şekil 4.75. Sosyal güvence durumu

4.6.1.1 . Konut ve ticari kullanıcıları ile ilgili sosyo-ekonomik analizler

Bu çalışmanın ikinci aşamasında tarihi kent merkezindeki konut ve ticari yapılarda yaşayan anket katılımcılarının sosyal ve mekânsal durumu hakkındaki genel görüşlerini ölçmek hedeflenmiştir.

•Kullanıcıların tarihi kent merkezinde yaşama süreleri

Yapılan anket çalışmasına göre katılımcıların yaklaşık %39'u 21-30 yıldır,%29'u 11-20 yıldır Bitlis tarihi kent merkezinde yaşamaktadır. Yaklaşık %32'si 30 yıl ve üzeri zamandır kent merkezinde yaşarken, %3'lük kısım 1-10 yıl arası bir zamandır Bitlis tarihi kent merkezinde yaşamaktadır (Şekil 4.76).

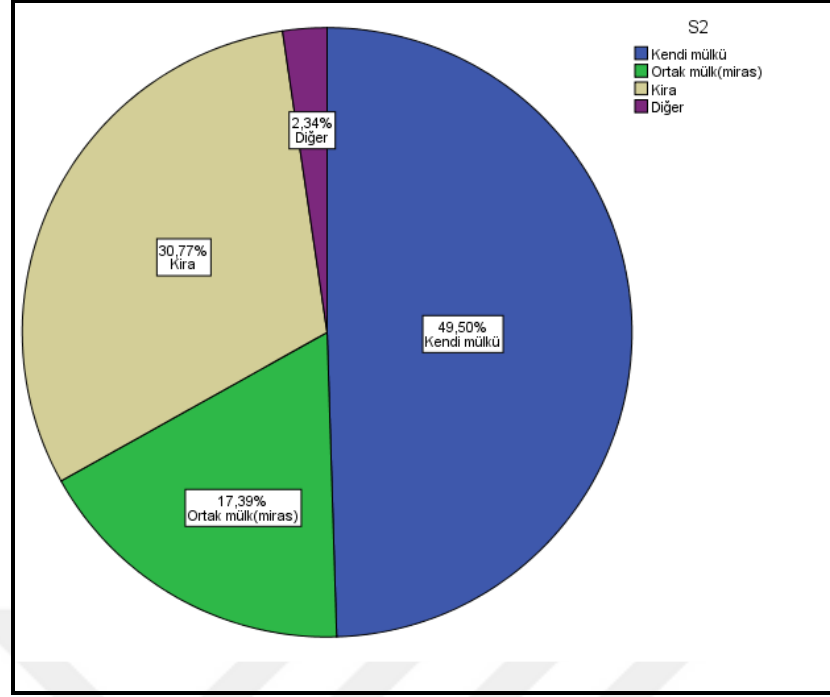

Şekil 4.76. Konut kullanıcılarının Bitlis tarihi kent merkezinde yaşama süreleri

Edinilen bu bilgilere göre, katılımcıların yaş ortalamaları da dikkate alındığında katılımcıların çoğunun kent merkezinde doğdukları yıldan beri ikamet ettiğini göstermektedir. Bu durum tarihi kent merkezinde yaşayan kent kullanıcılarının uzun yıllardır kent merkezinde bulunduklarını ve kent belleğine hakim olduklarını ortaya koymaktadır.

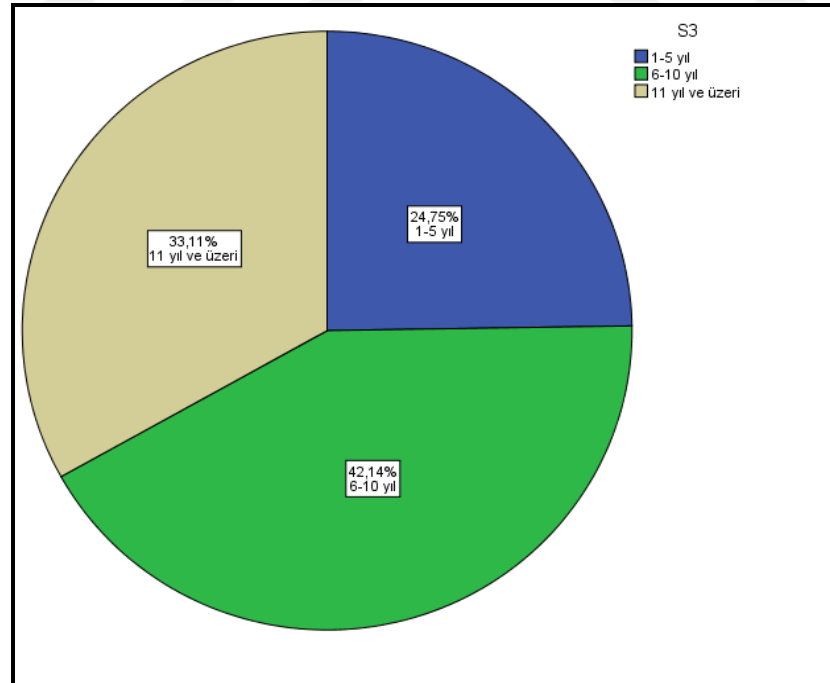
•Mülkiyet dağılımı

Bitlis tarihi merkezinde katılımcıların mülkiyet dağılımı incelendiğinde kullanıcıların yarısının kendi mülkü, %30'unun kira,%18'inin ortak(miras) olduğu gözlemlenmektedir (Şekil 4.77).

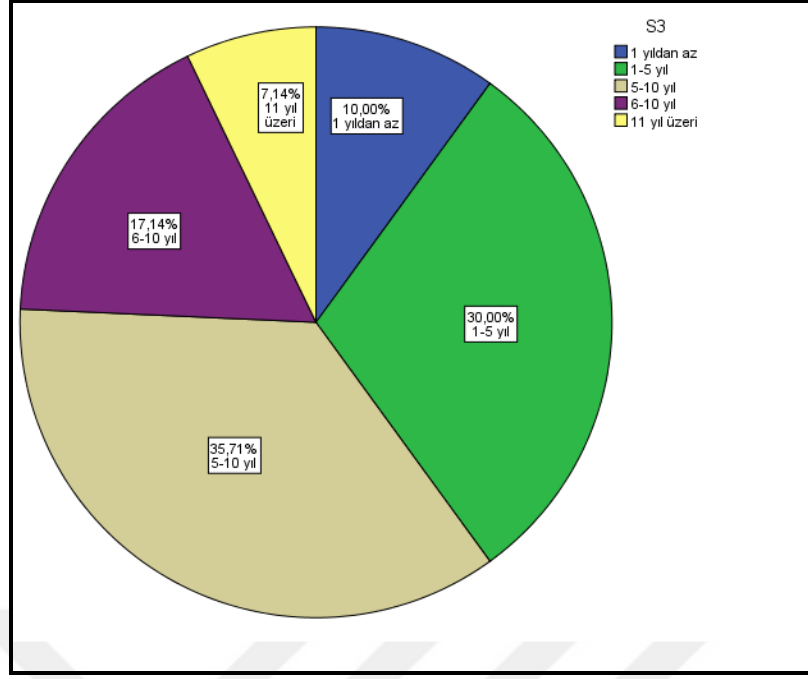
Şekil 4.77. Kullanıcıların mülkiyet durumu

Kullanıcılar bu konutlarda yıllara göre en büyük oran olan %43'ü 6-10 yıl, %34'ü 11 yıldan daha uzun süredir ikamet etmektedir.%25'lik bir bölümü ise 1-6 yıl arası olarak tespit edilmiştir (Şekil 4.78).

Şekil 4.78. Konutlarda yaşam süresi dağılımı

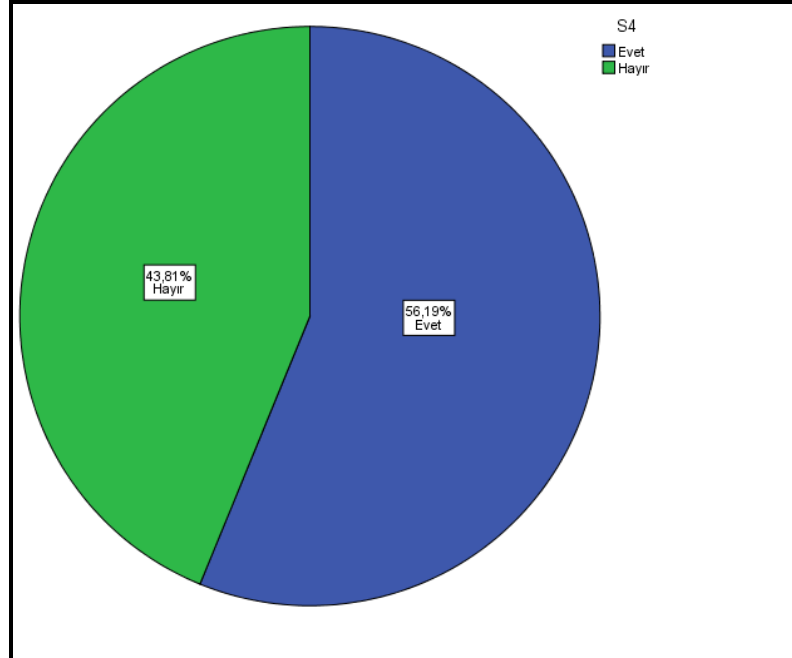
Ticari yapı kullanıcılarının dükkânlarının %35'i 5-10 yıl, %30'u 1-5 yıl, %17'si 6-10 yıldır kendileri tarafından kullanıldığı tespit edilmiştir.

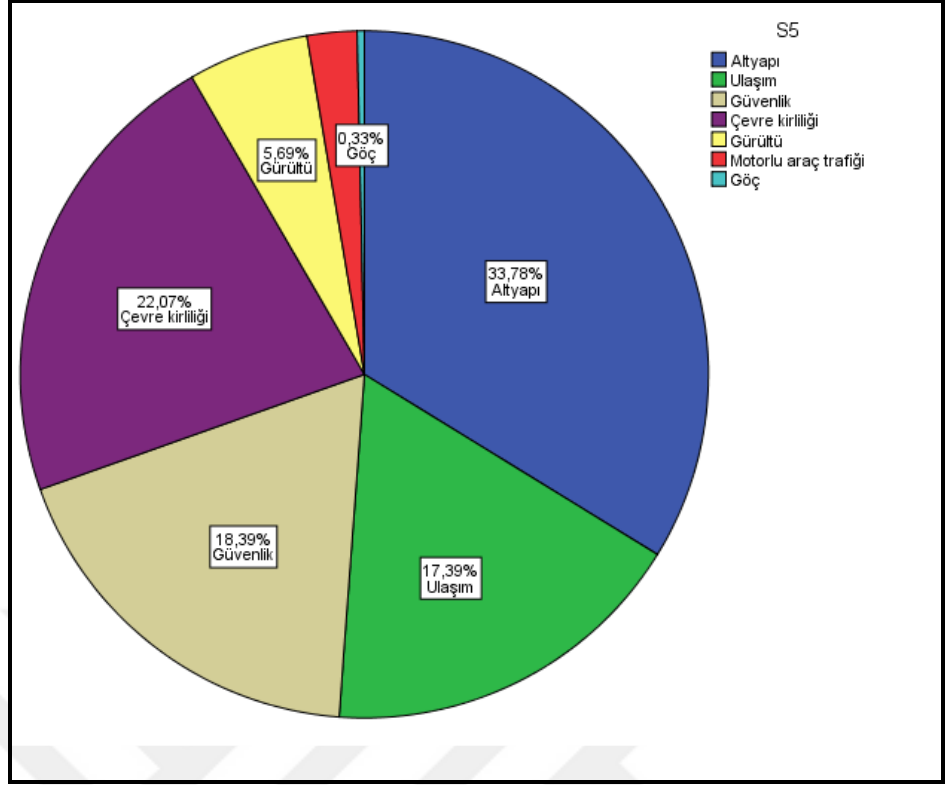
Şekil 4.79. Ticari kullanıcıların dükkân kullanım süreleri

•Kullanıcıların konut ve çevresi memnuniyet durumu

Çalışma alanında analiz kapsamında olan tarihi kent merkezi mahallelerindeki kullanıcılardan %57'si mahallelerinden memnunken %43'ü mahallelerinden memnun olmadıklarını belirtmişlerdir.

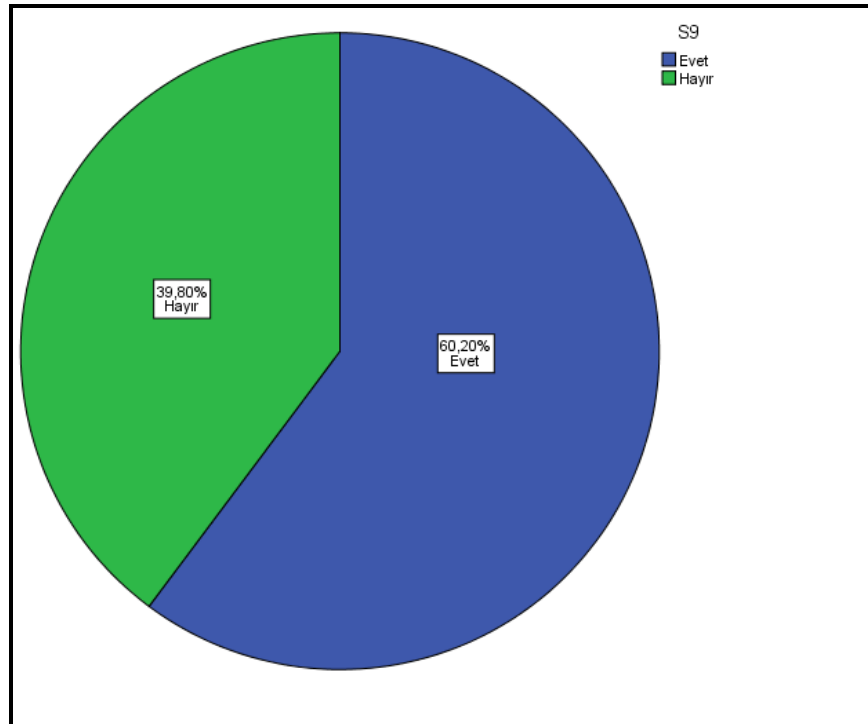

Tarihi kent merkezini oluşturan Gazibey, İnönü, Müştakbaba-Zeydan ve Taş Mahallelerindeki katılımcıların yaşadığı sorunların %34'ü altyapı, %23'ü çevre kirliliği, %18'i güvenlik problemi iken %6'lık kısmı gürültü probleminin mahallelerindeki temel sorun olduğu belirtmiştir.

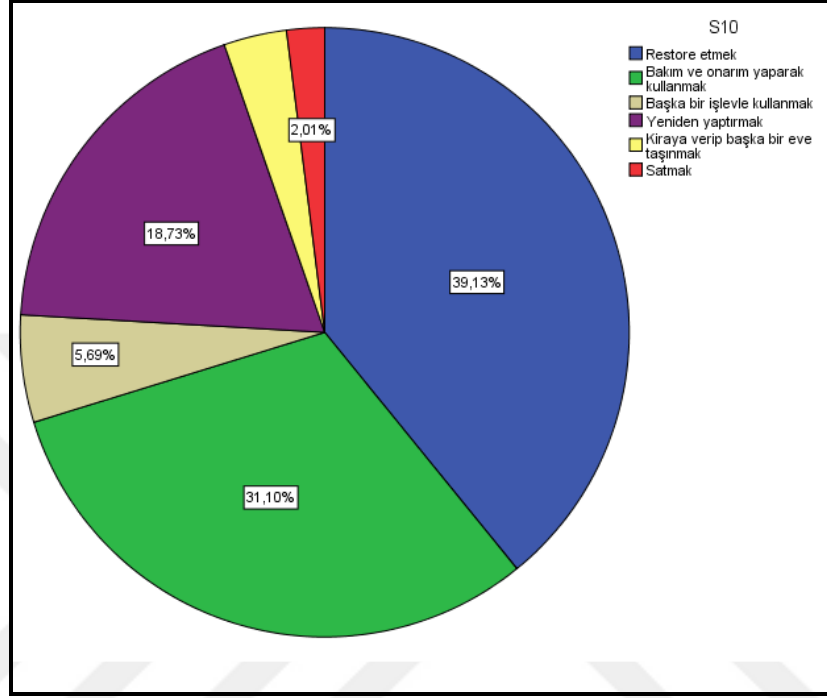

•Kullanıcılarının koruma ile ilgili bilgi düzeyleri

Bitlis tarihi kent merkezindeki konut kullanıcılarına yapılan anket çalışması kapsamında koruma ile ilgili fikirlerini tespit etmek için oluşturulan bu bölümde konut kullanıcılarına evlerinden/ dükkanlarından memnun olup olmadıkları sorulduğunda %60'ı evet cevabını verirken %40'ı memnun olmadıklarını belirtmiştir.

Çalışma kapamında katılımcılar “ maddi imkanınız olsa evinizde/dükkanınızda hangi hangisini yapmak isterdiniz ?” sorusuna %40’a yakın katılımcı restore etmek cevabını verirken %32’lik kısım bakım ve onarım yaparak kullanmak cevabını vermiştir.%18’i yeniden yaptırmak,%5’i başka bir işlevle kullanmak olarak yanıtlamıştır.

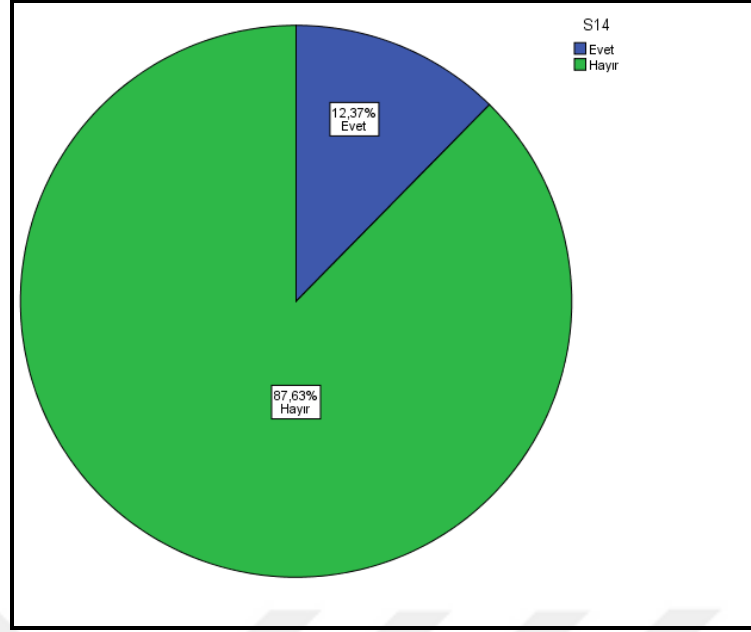
Şekil 4.80. Konut sahiplerinin yapı hakkındaki görüşleri

•Kullanıcılarının kurumsal bilgi düzeyleri

Çalışmanın bu bölümünde konut kullanıcılarına koruma ve yenileme ile ilgili yasal ve yönetsel bilgi düzeyleri ölçülmüştür.

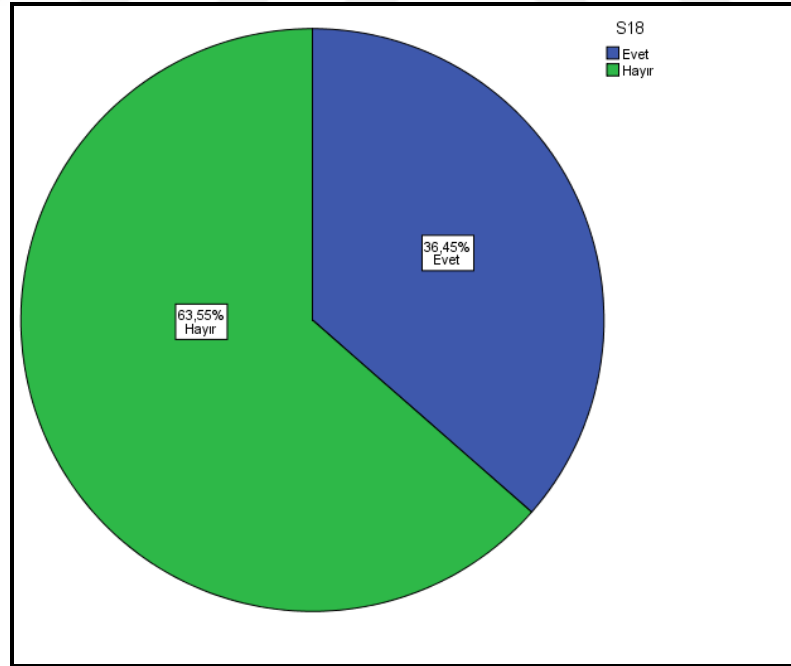
Koruma ve yenileme ile ilgili kurumsal (belediye,il özel idare v.b.) konular hakkında sorulan sorular ve yanıtları aşağıda belirtilmiştir.

Bitlis tarihi kent merkezinde koruma ve yenileme çalışmalarında sağlanan fon yardımları hakkında katılımcılarının %88’i hayır,%12’si evet olarak cevaplamıştır.

Şekil 4.81. a-Katılımcıların kurumsal durum bilinç dağılımı

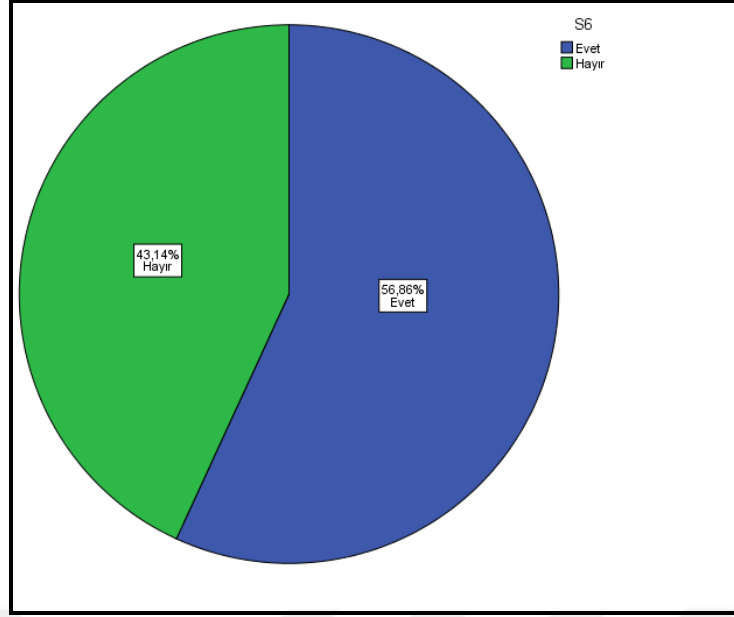
Bitlis tarihi kent merkezinde yaşayan anket katılımcılarının yaşadıkları mahallelerin kentsel sit alanı olduğuna dair bilgilendirilmesi konusunda katılımcıların %64'ü herhangi bir bilgilendirmenin olmadığını, %36'sı bilgilerini olduğunu belirtmiştir.

Şekil 4.82. b-Katılımcıların kurumsal durum bilinç dağılımı

•Araç sahipliliği dağılımı

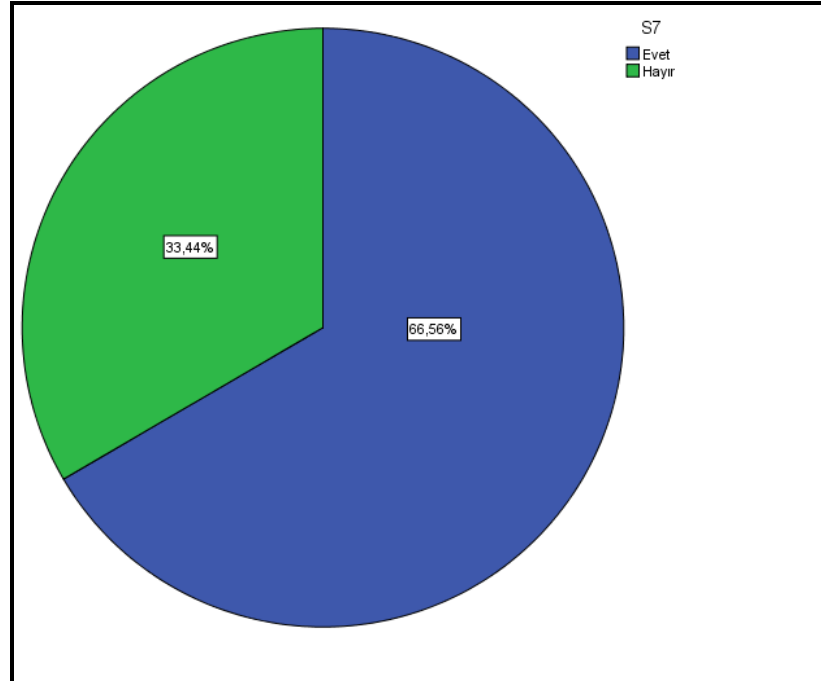
Bitlis tarihi kent merkezi içerisinde araç sahipliliğine yönelik araştırma sonucunda katılımcıların yaklaşık %57'sinin aracının olduğu ve %44'lük bölümünün aracının bulunmadığı tespit edilmiştir (Şekil 4.83).

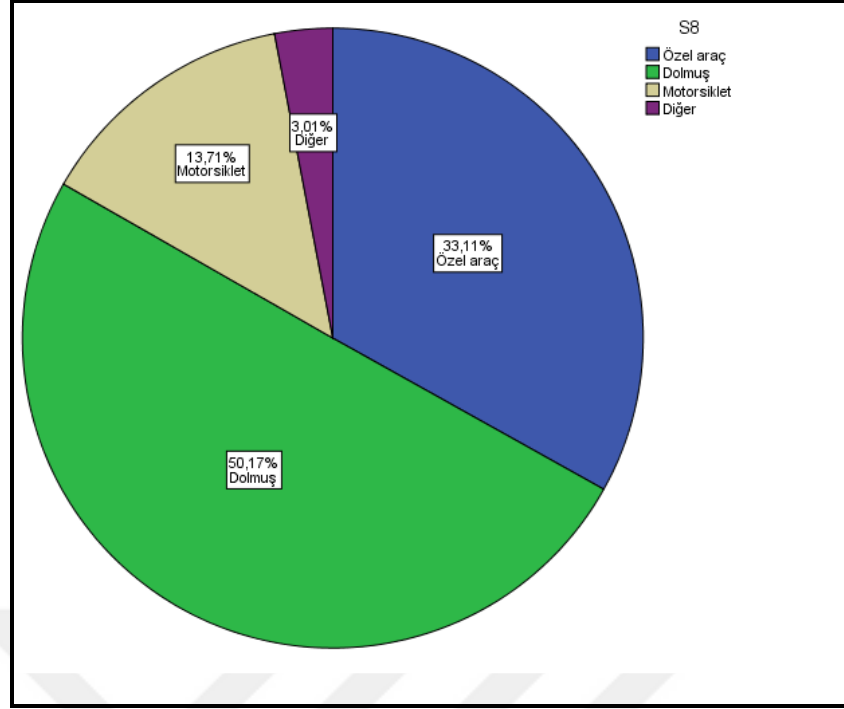
Şekil 4.83. Katılımcıların araç sahipliği dağılımı

Kent kullanıcılarının % 52'lik bölümünün tarihi kent merkezinde araçlarını park ederken park sıkıntısı yaşayıp yaşamadığı sorulduğunda katılımcıların %67'lik büyük bir kısmının sorun yaşadığı, %34'lük kısmının ise sorun yaşamadığı tespit edilmiştir (Şekil 4.84).

Tarihi kent merkezinde şehir içi erişim konusunda ulaşımda en çok hangi aracı kullandıklarına dair dağılım incelendiğinde ise katılımcıların %50'sinin dolmuş,%33'ünün özel araç,%13'ünün motosiklet ve %4'lük kısmının diğer ulaşım araçlarını kullandıkları gözlemlenmiştir (Şekil 4.85).

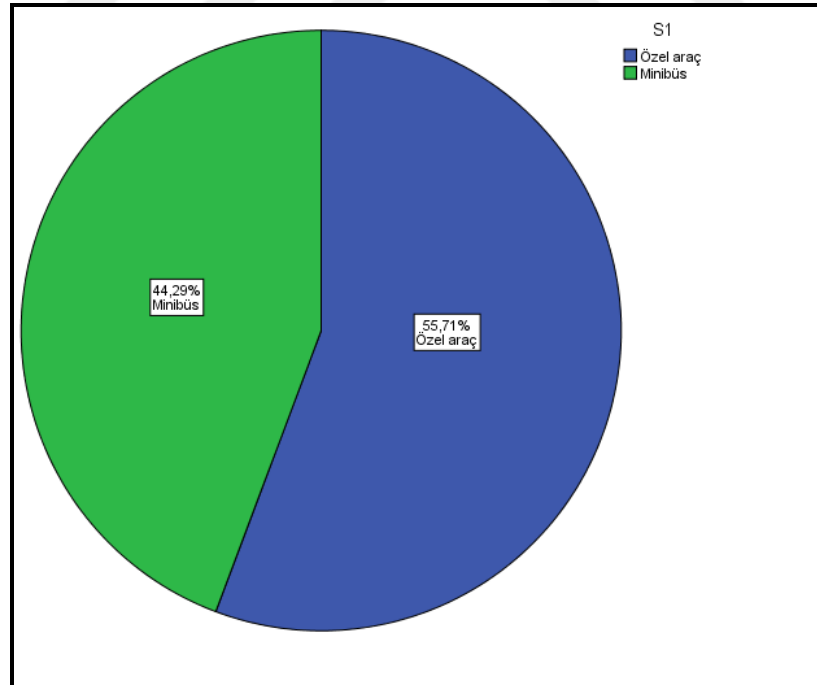

Şekil 4.84. Kullanıcıların araba park sorunu dağılımı

Şekil 4.85. Kullanıcıların şehir içi ulaşım aracı kullanım durumu

Ticari kullanıcıların %56'sı özel araç kullanırken %45'i minibüs kullanmaktadır.

Şekil 4.86 Ticari yapı kullanıcılarının şehir içi araç kullanım dağılımı

Bu verilere dayanarak %57'lik bir oranla araç sahibi olan kullanıcıların çoğunun şehir içi ulaşımında özel araç kullanımının az olduğunu ortaya koymaktadır (Şekil 4.84, Şekil 4.85).

Çizelge 4.1 5 değerli Likert tipi soruların cevaplanma sayısı tablosu

<u>Tarihi kent merkezinde koruma-gelistirme ile ilgili ifadeler</u>	Kesinlikle katılıyor	Katılıyor	Ne Katılıyor Ne Katılmıyor	Katılmıyor	Kesinlikle Katılmıyor
Bitlis tarihi kent dokusu ve tarihi yapılar korunmalıdır.	182	178	9	0	0
Bitlis tarihi kent merkezinde yapılan koruma, onarım, bakım ve çevre düzenleme çalışmaları yeterlidir	0	14	0	201	32
Bitlis kent merkezinde yer alan açık-yeşil alan ve parklar yeterlidir.	17	169	29	0	0
Bitlis kent merkezinde tarihi ve kültürel yapılara yeterince bakım yapılmaktadır.	0	0	42	163	164
Bitlis tarihi kent merkezinde yapılan uygulamalar tarihi dokuyu yeniden canlandırmıştır.	1	44	187	128	9
Devlet/Belediye tarafından Bitlis tarihi kent merkezinde bulunan Bitlis Çayı ‘‘Dere Üstü Islah Projesi’’ hakkında bilgilendirme sağlanmıştır.	0	0	41	259	69
‘Dere Üstü Islah Projesi uygulama aşamasında Devlet tarafından gerekli önlemler alınmıştır.	0	0	69	66	234
‘Dere Üstü Islah Projesi’nin yapılması Bitlis tarihi kent merkezi için gereklidir.	35	158	176	0	0
‘Dere Üstü Islah Projesi ile imara aykırı olan ve risk teşkil eden yapılar ortadan kaldırılmıştır.	2	132	159	73	3
Bitlis tarihi kent merkezinde yapılan kentsel koruma ve yenileme çalışmaları bölgenin turizme kazandırılması açısından önemlidir.	160	181	21	0	0
Bitlis halkı tarihi ve kültürel yapıları koruma konusunda bilinçli ve duyarlı davranmaktadır.	4	111	100	74	80
Devlet /Belediye koruma ve restorasyon çalışmalarında üzerine düşen görevi yapmaktadır.	8	8	42	187	124
Devlet tarafından koruma, yenileme ve restorasyon çalışmalarında mülk sahiplerine uygun koşullarda maddi destek sağlanmalıdır.	0	9	168	160	32
Kent merkezinde yapılacak koruma ve yenileme çalışmalarında karar alma süreçlerine yerel halkın katılımı sağlanmalıdır.	205	136	28	0	205
Kent merkezindeki yeni ve çok katlı yapılar tarihi doku ile uyumsuzdur.	207	140	22	0	1
Bitlis çarşı dokusunda yer alan ilan ve reklam tabelaları tarihi dokuya zarar vermektedir.	207	141	21	0	0

4.7. Bütünleşik Sentez

4.4.1. SWOT Analizi

Bitlis tarihi kent merkezinde, kentleşme hareketleri başladıktan sonra hızlı bir nüfus artışı olmuştur. Bu durum zamanla kentin fiziki ve sosyal yapısında bozulmalar meydana gelmesine sebep olmuştur. Kentin nüfusunun artması ile birlikte kentin gelişimi ve sosyo-ekonomik durumundaki farklılık ile iç içe kalan kent kullanıcılarının kentsel ihtiyaçlarının artmasına neden olmuştur. Bu ihtiyaçlar başta barınma, güvenlik alt yapı, ulaşım, istihdam, çevre kirliliği gibi sorunlar ortaya çıkmış ve kent yönetimi bu duruma yeterince müdahale edememiştir. Kent merkezi için geçmişten günümüze alınan imar kararları ve yönetsel planlamaların uygulanmasında yeterince başarılı olunmamış ve ihtiyaçlara cevap vermemiştir.

Çalışmanın bu aşamasında, Bitlis tarihi kent merkezinin sosyo-mekânsal analizine bağlı stratejik planların belirlenmesi için hâlihazırda mevcut durum ile ilgili iç etkenler ve dış etkenlerin belirlenmesine yönelik SWOT analiz tekniği kullanılmıştır.

Çalışmanın kapsamını oluşturan Gazibey, Taş, İnönü,8 Ağustos, Müştakbaba-Zeydan mahalleleri için yapılacak olan SWOT(GZTF) analizinde iç etkenler (Güçlü yönler-zayıf yönler) ve dış etkenler (fırsatlar – tehditler) belirlenerek bütünleşik değerlendirme için stratejik ölçütler değerlendirilecektir.

Çizelge 4.2 SWOT çözümlemeleri

Güçlü Yönler	Zayıf Yönler
G1- İnanç turizmi odaklı bölgelerin bulunması : Tarihi kent merkezinde bulunan anıtsal yapıların ve kültürel zenginliklerin oluşturduğu odak noktalarının bulunması. G2-Türkiye'nin en büyük gölü olan Van Gölü'nün tarihi kent merkezine yakın olması: Dünyanın en büyük sodalı gölü ve Türkiye'nin en büyük gölü olan Van Gölü'nün Bitlis il sınırları içerisinde olması G3-Anıtsal ve sivil mimari örneklerinin yoğun bulunması: Tarihi kent merkezinde bulunan İnönü, Taş, Müştakbaba, Zeydan, Gazibe y ve 8 Ağustos mahallelerinde bulunan sivil ve anıtsal mimari örneklerinin oluşturduğu odak noktaları kent merkezi için önemli kültürel miras öğeleridir. G4- Uluslararası karayolu bağlantısının, Bitlis tarihi kent merkezinin içinden geçmesi: Ticari faaliyetlerin ve uluslararası taşımacılık ağının kent merkezinin içinden geçmesi etkileşimi ve günlük ziyaretçi popülasyonunu arttırmaktadır.	Z1- Doğal- yapılı çevre ve kültürel miras varlıklarının yeterince korunamaması: Bitlis tarihi kent merkezini oluşturan doğal- yapılı çevre ve kültürel miras öğeleri için gerekli önemin verilmemesi ve bu alanların kullanım amacına yönelik kontrollerin sağlanamaması. Z2-Havayolu ulaşımının eksikliği: Bitlis iline havayolu üzerinden ulaşım çevre illerden yapıldığı ve çevre havaalanında tarihi kent merkezinin tanıtımı ve turizmi için herhangi bir yönlendirmenin bulunmaması. Z3-Kent kullanıcıların farkındalık düzeyleri: Kent merkezinde ticari faaliyetlerini sürdüren ve ikamet eden kullanıcıların kent merkezinin önemi ve değeri ile ilgili bilinç düzeylerinin yetersiz olması. Z4-Altyapı ve üstyapı çalışmalarının eksikliği ve denetlenmemesi: Tarihi kent merkezinde altyapı yetersizliği ve güncel şartlara uygun düzenlemelerin yapılmaması, ticari, sosyal ve günlük yaşam faaliyetlerini oldukça etkilemektedir.
GZTF (SWOT)	
Fırsatlar	Tehtidler
F1-İl merkezi sınırlarında bir üniversite olması ve Ar-Ge çalışmaları olanakları: 2007 yılında kurulan Bitlis Eren Üniversitesi ile işbirlikleri yapılarak tarihi kent merkezinin kalkınması için araştırma-geliştirme (Ar-Ge) çalışmaları yürütülmesi F2-Ekoturizm faaliyetleri için uygun alanların bulunması: Bitlis kent merkezi sınırları içerisinde bulunan ekoturizm alanlarının fazla olması ve günümüzde alternatif turizm alanı arayışı için uygun alternatiflerin bulunması F3-Uluslararası karayolu bağlantısının geçtiği aksta kalkınma için gerekli yatırım ve düzenlemelerin yapılmasına uygun olması: Kent merkezinin içinden geçen uluslararası karayolu bağlantısı aksı boyunca yoğun etkileşim alanının kent merkezinin gelişimi için gerekli yatırımlarla geliştirilebilir yönde olması F4-Tarım ve ticari faaliyetlerin artması: Bitlis-Tatvan arasında bulunan rahva düzlüğünde yeni bir organize sanayi bölgesinin kurulması, bu bölgede bulunan tarım faaliyetlerinde teknolojik yöntemlerin kullanılması ve kazanç oranının yükselmesi.	T1-Sosyo-kültürel faaliyetlerin eksikliği: Bölgede sosyo-kültürel faaliyetlerin az olması kentte bulunan özellikle genç nüfusun eğitim, spor, kültürel faaliyet gibi olanaklar için şehri terk etmesi. T2-Bölgenin tanıtımının yapılamaması: Bitlis ili ile ilgili tanıtımların yapılamaması ve sosyal medya - haber kaynaklarında kötü anılması. T3-Bölgenin güvenlik zaafiyeti konusunda olumsuz bilinmesi: Bölgede uzun süre boyunca terör sorunu yaşanmasından dolayı bölgeye gelecek olan geçici-kalıcı kullanıcıların güvenlik endişesi yaşaması. T4-Kültürel miras alanlarının işlevlerini yitirmeye başlaması: Bilinsiz ve doğru planlama ile korunamayan kültürel miras alanlarının zaman geçtikçe kendilerine özgü özelliklerini yitirmesi ve çöküntü haline dönüşmesi. T5-Kent kullanıcılarının bölgenin turizm faaliyetlerine açılması konusunda olumsuz düşünceleri: Kent merkezinde yaşayan insanların kültür yapılarına bağlılıklarından dolayı kültürlerinin bozulacağına olan inançlarından dolayı turizm faaliyetlerinin gelişimine sıcak bakmaması.

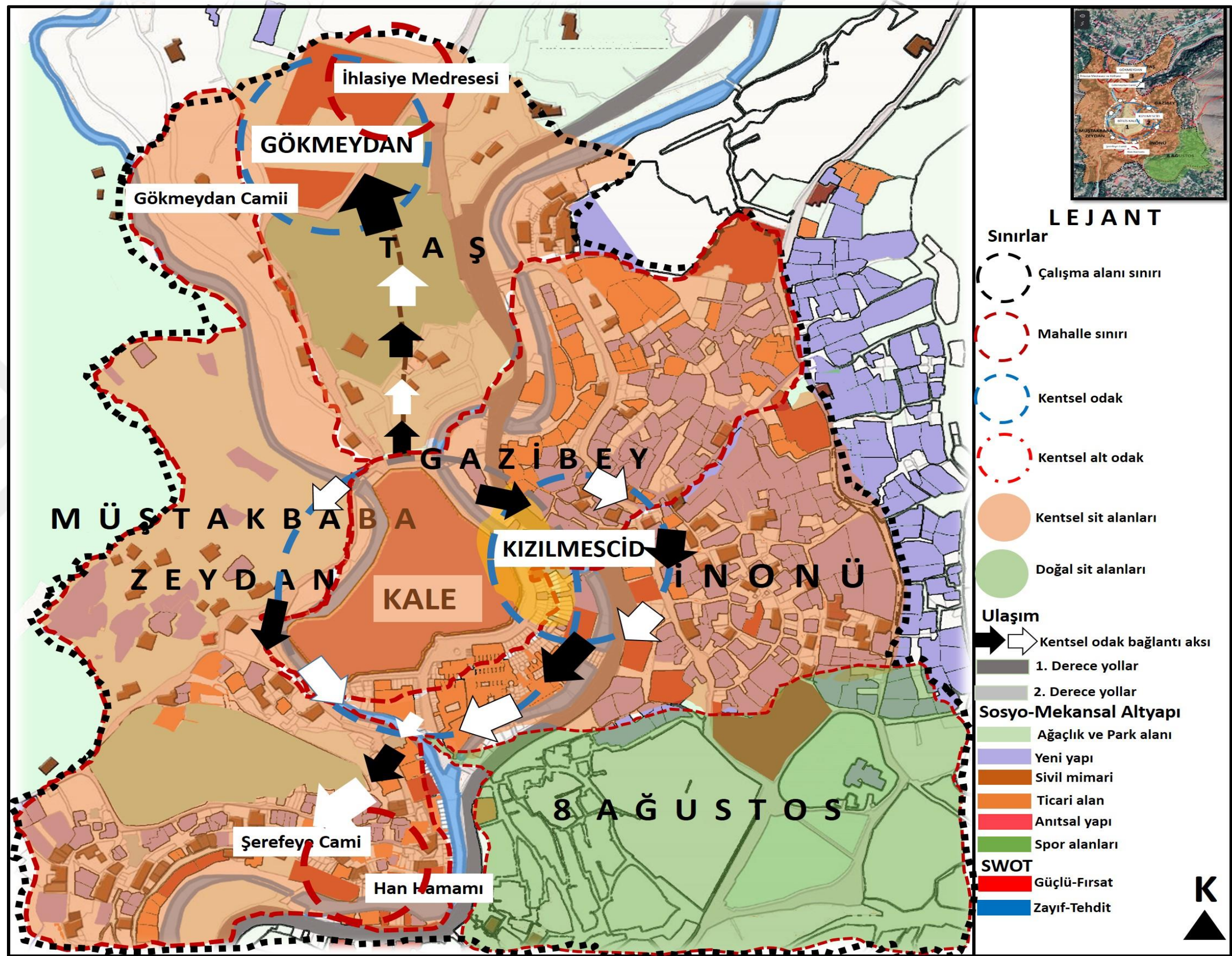
4.4.2. Bütünleşik değerlendirme ve sentez

Bütünleşik değerlendirme ve sentez; Bitlis tarihi kent merkezi için yapılan fiziksel analizler, sosyo-mekânsal analizler ve SWOT analizi ile detaylı bir şekilde belirlenen sorun(zayıf-tehdit) ve potansiyellerin(güçlü-fırsat), çalışma alanı ile karşılaştırılması sonucu elde edilmiştir. Bu değerlendirme, çalışma alanını oluşturan bölgelerdeki potansiyellerin stratejik hedef ve eylem alanlarına dönüşmesi; sorun oluşturan bölgelerde öncelikli müdahale alanlarının belirlenmesi için önem arz etmektedir.

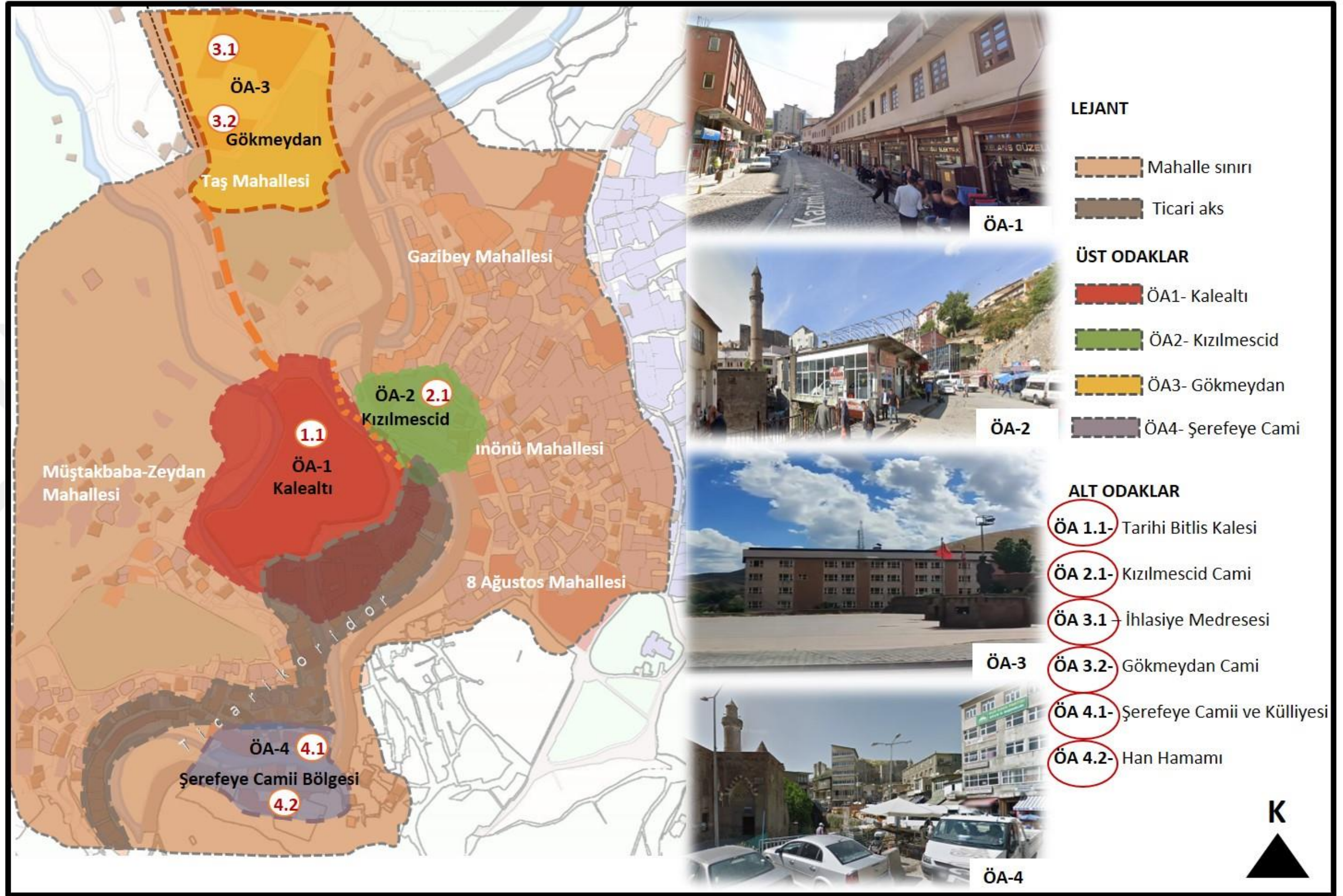
Bitlis Tarihi kent merkezinde, sorun (zayıf-tehdit) ve potansiyellerin(güçlü-fırsat) belirlenmesi için öncelikle kentsel sit olarak belirlenen Gazibey, İnönü, Taş, Müştakbaba-Zeydan mahalleleri ve doğal sit olarak belirlenen 8 Ağustos mahallesi için, ticari, sosyal ve kültürel aksın çakıştığı üst odaklar belirlenmiştir. Bu odakların oluşmasında kullanım alanına göre değişkenlik gösteren veya bütünleşen alt odaklara ulaşılmıştır. Sonuç olarak, belirlenen bu bölgelerdeki sorun ve potansiyellere göre sürdürülebilir koruma ve geliştirme stratejik hedefler ve eylemler tanımlanmıştır (**Şekil 4.87.**).

Çizelge 4.3 Bütünleşik değerlendirme matrisi

	GÜÇLÜ YÖNLER	ZAYIF YÖNLER	FİRSATLAR	TEHTİDLER
E K O L O J İ K	• Biyolojik çeşitlilik yönünden zengin olması • Yer altı ve yer üstü kaynaklar bakımından zengin olması • Su kaynaklarının zengin olması ve tarım yapılacak alan topraklarının verimli olması	• Kent merkezinde kış mevsiminin soğuk ve uzun geçmesi • Doğal ve yapılı çevrenin gerekli tekniklerle birbirinden ayrılmamış olması • Bitlis Deresi’nin bazı aylarda taşması ve kirlilik sorunu. • Atıklar için geliştirilen su şebekesinin yetersizliği • Ulaşım ve erişilebilirlik	• Ekoturizm faaliyetlerinin gelişime açık olması • Bölgede ponza madenlerinin bulunması ve verimliliği • Organik tarım alanlarının fazla olması - Yerel ve organik mahsul bakımından zengin olması	• Doğal çevrenin korunmamasından dolayı yerel halkın refah seviyesinin düşmesi • Kent merkezinin topoğrafyasından kaynaklı gelişim gösteren alanlarda doğal afet riskinin olması
M E K A N S A L	• Doğal, kültürel ve tarihi miras değerlerinin bir arada bulunması • Yeniden işlevlendirilerek farklı faaliyetler için kullanılabilecek kültürel miras değerlerinin olması • Kent merkezinin köklü bir tarihi olması ve farklı kültürlerle ait izleri barındırması.	• Kent için yapılan imar planları ve vizyon çalışmalarının kent ile örtüşmemesi • Dere üstü yapılaşma alanlarında riskli yapıların halen var olması • Meydan ve alt meydan gibi ortak kullanım alanlarının odak noktası haline getirememesi - Araç yollarının, otoparkların ve durakların plansız olması ve kültürel miras değerlerine zarar vermesi.	• Dönüşüm ve gelişime uygun potansiyeldeki alanların bulunması • Bölgenin uluslararası bağlantı yolundan geçmesi ve bölgesel kültür koridoru üzerinde bulunması.	• Restorasyon kararlarının zamanında yapılamamasından kaynaklı oluşacak tahribat • Müdahale edilmeyen bölgelerde siluete aykırı kay yükseklikleri.
S O S Y O K Ü L T Ü R E L	• Yöreye özgü el sanatları ve gastronomi zenginliği • Genç nüfus oranının yüksek olması • Dağcılık, kampçılık gibi doğa sporlarının yapılabileceği alanların bulunması	• Sosyal hizmetlere erişilebilirliğin yetersiz olması • Bisiklet ve yaya yolları hakkında gerekli düzenlemelerin yapılmaması • Gelişme alanlarında etkileşim sağlayabilecek cazibe alanlarının bulunmaması	• Kent merkezindeki nüfusun büyük çoğunluğunu genç nüfusun oluşturması ve turizm faaliyetlerinin bu kitle tarafından ilgi görmesi. • Ekoturizm ve kültürel turizm için yapılacak katkının kentin gelişiminde etkili olması. • Kente özgü yöresel ve doğal yemeklerin gastronomi faaliyetlerini arttırması. • Uzun geçen kış koşullarının değerlendirilerek kış turizmi için cazibe haline getirilmesi.	• Kent kullanıcılarının kenti terk etmesi ve başka şehirlere göçün artması • Kentte bulunan kültürel mirasın ve ekoturizm alanlarının ilgisiz kalması ve köhneleşmesi • Kentin Doğu Anadolu kültür rotasına dâhil edilememesi
E K O N O M İ K	• Kentin Ortadoğu pazarlarına olan yakınlığı • Demiryolu ulaşımının İran’a kadar devam etmesi • Canlı hayvan yetiştiriciliğinin yüksek olması • Organize sanayii bölgesinde çalışacak kalifiye eleman arayışı	• Kalifiye işçi eksikliği ve işsizlik • Ekonomik kalkınma stratejisinin eksikliği • Yerel yatırımcıların farklı şehirlerde yatırım yapma arayışı • Gelir elde edilebilecek faktörlerin yeterince tanıtılamaması	• Üniversite ve organize sanayii bölgesi işbirlikleri • Ortadoğu pazarlarına ihracat olanaklarının olması • Kültürel miras alanlarının yeniden işlevlendirilerek konaklama alanlarına çevrilmesi ve turizme olan katkısı	• Kentin yoksullaşması • Verimli tarım arazilerinin boş kalması • Köhneleşen turizm alanlarının kullanılamaz hale gelmesi. • Ticari faaliyetlerini sürdüremeyen kent kullanıcılarının göç etmesi
K U R U M S A L	• Doğu Anadolu bölgesinin kalkınması için yapılan projeler • Devlet desteğinin artması • Çevre illerle yapılabilecek işbirlikleri • Üniversitenin bulunması	• İmar planının tarihi dokuya zarar verecek şekilde kurgulanması • Kentin mevcut durumunun kentin güncel vizyon planı ile örtüşmemesi • Denetimin zayıf olması • Tescilli yapıların çevresine yüksek katlı yeni yapıların imarının verilmesi.	• Bitlis kent merkezinin yeni yatırımlara açık olması • Bölgede mevcut işbirliği yapıları olması • “İlim kenti” unvanına sahip olması	• Gelir elde edilemeyen kentte kaynak sıkıntısının oluşması • Müdahale edilmeyen imar planı kararlarında geri dönüştürülemeyecek sorunlar ortaya çıkması • Tanıtım ve uygulama yapılamayan bölgelerin gerileme göstermesi

Şekil 4.87. Bütünleşik sentez

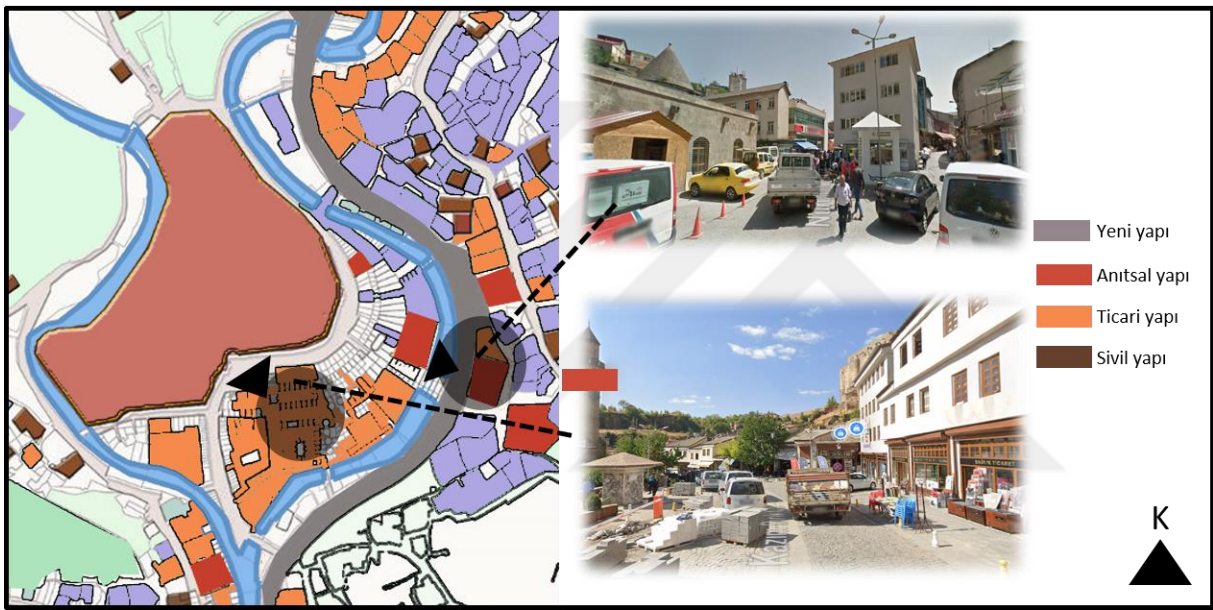

Şekil 4.88. Öncelikli planlama alanları ve odak noktaları

4.4.3. Stratejik öncelikli planlama alanları ve odaklar

Bitlis tarihi kent merkezi için öncelikli planlama alanı olarak 4 adet kentsel odak ve bu alanlara ait farklı tipolojilerdeki yoğunlaşma alanlarını ifade eden 6 adet kentsel alt odak belirlenmiştir.

Belirlenen alanlardan **ÖA1** olarak tanımlanan Kalealtı bölgesi; ticari ve sosyo-kültürel faaliyetlerin en yoğun olduğu akstır. Tarihi kent merkezinin oluşumunun ve morfolojik yapısının tarihi kale ve çevresinden başlayarak genişlemesi, kültürel miras ve ticari aksın bu bölgede yoğunlaşmasını ve önemli bir odak noktası olmasına katkı sağlamıştır.

Şekil 4.89. ÖA1-Kalealtı bölgesi

Öncelikli alan olarak belirlenen bu alanda bulunan Tarihi Bitlis Kalesi, alanın en güçlü odak noktasıdır. Kent kuruluşundan itibaren tarihi kale etrafında gelişmeye başlayan anıtsal ve sivil ticari yapılar, kentin ticari aksının önemli bir bölümünü oluşturur.

Kalealtı çarşısı olarak adlandırılan öncelikli alan bölgesi, uluslararası karayolu bağlantısının da buradan geçmesi sebebi ile trafik akışının en yoğun olduğu bölgedir. Tarihi kaleden başlayarak Baykan-Siirt istikametine doğru uzanan bu aksın özellikle Kale-Alemdar Köprüsü arasında kalan bölgede birçok korunması gereken anıtsal yapı ve sivil mimari örnekleri mevcuttur.

Kent merkezi için koruma ve gelişme alanı olan bu bölgede karma kullanım alanlarına yer verilmesi ve sosyal donatıların tanımlanmamış olması, kent kullanıcılarının ihtiyaçlarına cevap vermemektedir. Bu bölge için yapılan dolu-boş ve kullanım durumu analizlerine bakıldığında bölgede çok sayıda tanımsız ve kullanılmayan yapı olduğu tespit

edilmiştir. Bu yapılar, bölgede bulunan anıtsal ve sivil mimari yapıları ile örtüşmemekte ve kentin kültürel aks silüetine zarar vermektedir. Yoğunlaşma alanı olması sebebiyle şehiriçi ulaşım için tasarlanan donatıların yetersizliği ve plansızlığı bu bölgede erişim ve ulaşım sıkıntısı yaşanmasına neden olmaktadır.

Şekil 4.90. Kalealtı bölgesi kentsel donatılar ve ulaşım durumu

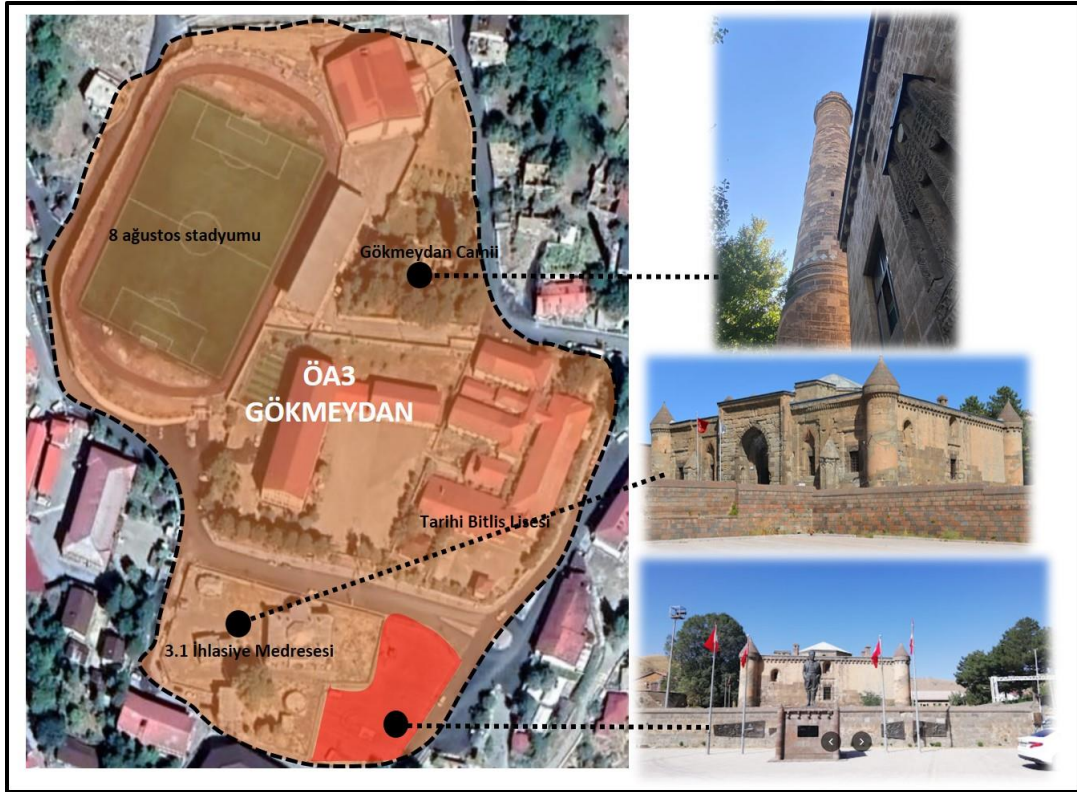
Kalealtı çarşısı içinde planlı bir otopark bulunmaması ve gelişigüzel yapılan park durumları özellikle tarihi yapılara oldukça zarar vermektedir. Şehir içi ulaşımında kullanılan minibüs hatlarının durakları belli bir rota oluşturulmadan düzenlenmiş ve şehir ile uyumsuz park alanları yapılmıştır. Topoğrafya ile doğal olarak oluşan dar ve virajlı yollar, kent merkezinde bulunmayan refüjler sebebi ile oldukça risklidir. Cadde ve trafik ışıklarının bulunmaması ve yönlendirici tabelaların eksik olması şehir içi erişim açısından en önemli sorunlardan biridir.

ÖA2 olarak belirlenen Kızılmescid bölgesi, alanda bulunan en önemli anıtsal yapı olan Kızılmescid Camii'nden dolayı, bulunduğu caddeye ve bölgeye bu isim verilmektedir. Geleneksel sivil mimari örneklerinin yoğun olduğu bu bölgede, kullanıma ve koruma durumuna bağlı gelişen taşıyıcı sistem bozulmalarına oldukça rastlanmaktadır. Kent kullanıcılarında koruma bilincinin yetersiz olması sebebi ile ihtiyacı karşılamak için yapıya eklenen yeni ekler ve bu eklerde kullanılan yanlış malzeme seçimi sebebi ile kentin geleneksel dokusu zarar görmektedir. Yapıların cephe düzenleri ve cephelere eklenen muhdes ekler, yeterince denetlenmediği için bozulmaları hızlandırmaktadır ve geleneksel yapıların niteliksiz yapılara dönüşmesine neden olmaktadır.

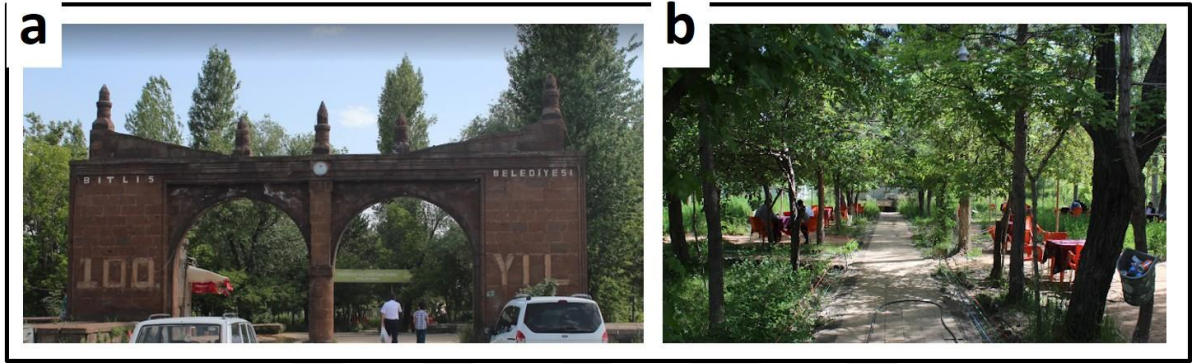
Şekil 4.91. Kızılmescid Caddesi no:69 pencerelerde muhdes doğrama ekleri

ÖA3 olarak belirlenen Gökmeysdan Bölgesi, Taş mahallesi kentsel sit alanının içinde yer almaktadır. Gökmeysdan bölgesinin öncelikli alan olarak belirlenmesinin sebebi, tarihi kent merkezinde bulunan sivil ve kamusal yapılar ve önemli anıtsal yapıların bir arada bulunduğu önemli bir meydan özelliği göstermesidir. Bu alan, özellikle İhlasiye Medresesi, Tarihi Bitlis Lisesi, Atatürk Heykeli ve Gökmeysdan Camii üçgeninde oluşan bir orta meydan özelliği göstermesi ve çevresinde Eski Valilik, İl Halk Kütüphanesi, İl Turizm Müdürlüğü gibi kamusal yapıların bulunması özelliği ile bölgenin önemli gün ve törenlerde resmi olarak kullanılan tek ortak toplanma alanı olma özelliğini taşımaktadır.

Şekil 4.92. ÖA3 Gökmeysdan odak ve alt odaklar

ÖA3 Gökmeysan bölgesi, tarihi kent merkezinin sınırları belirgin ve algılanabilir kent imgesine sahip bir alan iken, cazibe noktası ve ilgi odağı olması için gerekli müdahaleler bulunmamaktadır. Buna karşın kent kullanıcıları çevresinde bulunan alt odaklar ve kurumsal yapılar sebebi ile bu bölgeyi doğal bir toplanma alanı olarak benimsemektedir. Atatürk heykelinin bulunduğu alana komşu olan 100. Yıl parkı, uzun yıllar boyunca bölgenin tek sosyal altyapı alanı olma özelliğini taşımaktadır. Tarihi kent merkezinde planlanan dere üstü ıslah projesi uygulamaları başlamadan önce bu bölge için ‘‘uzun devreli gelişme planı’’¹ uygulanmamıştır (Şekil 4.93).

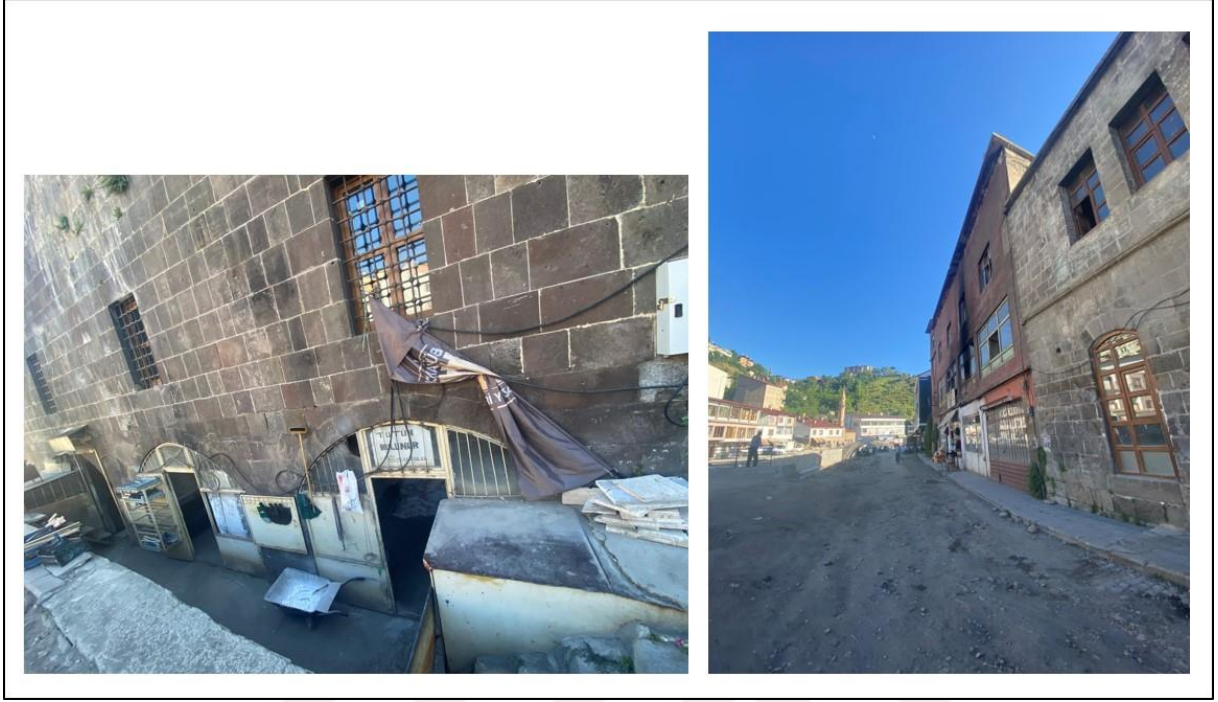
Şekil 4.93. Gökmeysan 100. yıl parkı a-Giriş kapısı b- 100.yıl parkı içi

ÖA4 olarak tanımlanan Şerefeye Camii ve Medresesi bölgesi, bir diğer müdahale alanıdır. Bu bölge; anıtsal yapıların yoğun olarak bulunduğu ve bu yapıların zemin katlarında yöreye özgü ticari faaliyetlerin yapıldığı yoğun bir alandır. Tarihi kent merkezinde doğal eşiklerden kaynaklanan yol seviyesinde ve yol kotundan aşağıda kalan dükkânlar, kentin en önemli imgelerinden olan Bitlis Deresi ile ikiye ayrılan karşılıklı ticari aksta sıralı bir biçimde dizilim göstermiştir.

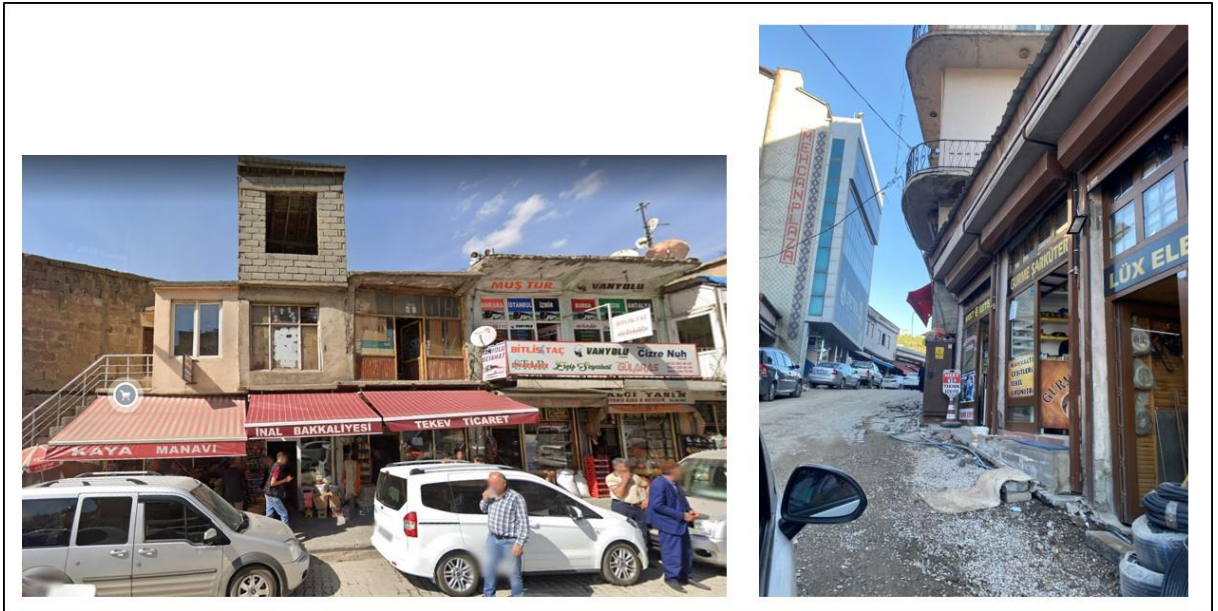
ÖA4 olarak belirlenen öncelikli alanda bulunan ticari yapıların cephe seçimi, yapı ve çevre ile son derece uyumsuzdur. Belli bir oranla ve düzenle yerleştirilmeyen dükkân tabelaları ve niteliksiz malzemeler ile yapılan cephe kaplamaları geleneksel doku bütünlüğünü olumsuz etkilemektedir. 2019 yılından itibaren uygulamaya geçilen dere üstü ıslah projesi ile birlikte bu dükkânların bir kısmı belli bir uyum ve düzene uyacak şekilde cephe

¹ **Uzun devreli yerleşim planı:** Milli parklar, tabiat parkları, tabiatı koruma alanları, sulak alanlar gibi korunan alanın sahip olduğu özellik ve nitelikleri göz önünde tutarak kaynak değerlerinin korunması, geliştirilmesi ve uzun dönemde sürdürülebilirliğinin sağlanması için teknik, sosyal, ekonomik, eylem ve yönetim modellerinin belirlendiği, ilişkilerin kurulduğu, bölgelemeye dayalı ekosistem yaklaşımı planı, ifade eder. Saldoğan,Esra; ‘‘Şehir Bölge Planlama Terimler Sözlüğü’’,[https://esrasaldogan.wixsite.com/esrasaldogan,\(2023\).](https://esrasaldogan.wixsite.com/esrasaldogan,(2023).)

düzenlemeleri yapılmıştır. Sağıklaştırma alışması yapılmayan alanlarda kalan bazı dükkanlar terkedilmiş ve bu durum kent merkezinin bir bölümünün çöküntü bölgesi olmasına neden olmuştur.

şekil 4.94. ÖA4 bölgesi ticari kullarımdaki anıtsal yapılar

şekil 4.95. ÖA4 Ticari aks a-sağıklaştırma yapılmayan alan b-sağıklaştırma yapılan bir sokak

5. SONUÇ ve ÖNERİLER

5.1. Kavramsal Çerçeveye İlişkin Sonuç ve Öneriler

Tarihi kent merkezlerinde sürdürülebilir koruma-geliştirme konusunun Bitlis Tarihi kent merkezinde irdelendiği çalışmada bu bölüm, genel sonuçların değerlendirilerek araştırma ile ilgili önerilerin ve müdahalelerin belirlenmesi üzerine oluşturulmuştur. Bu çerçevede; çalışma alanı kapsamında Bitlis tarihi kent merkezinin genel özellikleri açıklanarak yerleşimin kimliğini oluşturan unsurlar ortaya konmuştur. Alanın geçmişine yönelik araştırmaların yanında, mevcut durumu belirlemeye yönelik çalışma alanı sınırları içerisindeki anıtsal yapılar, geleneksel konutlar, ticari yapılar ve mevcut yeni yapıların çevresel ve mimari özellikleri analiz edilmiştir. Son olarak, yapılan fiziksel ve sosyo-mekânsal analizler ışığında sürdürülebilir kentsel koruma yaklaşımını oluşturan ekolojik, mekânsal, sosyo-kültürel, ekonomik ve kurumsal altyapıya yönelik olası öneriler sunulmuştur.

5.2. Sürdürülebilir Kentsel Korumaya İlişkin Sonuç ve Öneriler

5.2.1. Ekolojik Altyapının Geliştirilmesine İlişkin Sonuç ve Öneriler

Ekolojik yaklaşım, doğadaki tüm varlıklar arasındaki ve çevreleri ile olan ilişkilerine odaklanan bir yaklaşımdır. Varlıkların çevreleri ve birbirleri üzerindeki etkileşimi anlamayı amaçlayan bir tutum sergilemektedir (Kışlaoğlu ve Berkes, 1997). Bu nedenle aslında ekoloji, incelenen alanda yaşayan tüm canlıları ve doğayı ilgilendirir. Bu bağlamda ekonomi, sosyo-mekânsal ve doğal-yapılı çevreyi tümüyle kapsamaktadır.

Ekolojik çevre sürdürülebilirlik ile doğru orantılıdır. Bu sebeple ekolojik yaklaşım, kent kullanıcılarına ve kente olumlu yönde etki etmektedir. Ancak sürdürülebilir kent kavramının ekoloji ile bağdaştırılması özellikle son otuz yıl içindeki aşırı kentleşme, çevre kirliliği ve kentlerdeki kontrolsüz nüfus artışlarının etkilerine bağlı olarak ekolojinin, kentlerde koruma-geliştirmenin sürdürülebilir bir altyapısı olma özelliğine dönüşmesine katkı sağlamıştır.

Bu bağlamda bir kentin ekolojik altyapıya sahip olup olmaması ile ilgili kriterlerin belirlenmesinde bir çok kurum ve kuruluşun oluşturduğu düzenlemeler mevcuttur. Bu düzenlemeler göre özellikle tarihi kent merkezlerindeki ekolojik altyapının oluşabilmesi için; atık dönüşümü, suyun korunumu, yeşil alanların sürdürülebilirliği, yerel ulaşım ve erişilebilirlik, yenilenebilir enerji kullanımı, iklime duyarlı kentleşme gibi kriterlerin değerlendirilmesi gerektiği düşünülmektedir.

Çalışma alanı olan Bitlis tarihi kent merkezi için ekolojik altyapının gelişmesi ile ilgili belirlenen sorunlar ve potansiyeller, ekolojik altyapıyı oluşturan belli başlı kriterler doğrultusunda incelenerek olası öneriler belirlenmiştir. Bu öneriler, tarihi kent merkezini oluşturan kültür ve inanç turizmi potansiyeline sahip, Gazibey, İnönü, Taş, Müştakbaba-Zeydan ve 8 Ağustos mahalleleri için çevre tabanlı ekolojik çerçevede ve işlevsel kullanımlara yönelik turizm-tarım odaklı ekolojik altyapı önerileri olarak irdelenmiştir.

Atık dönüşümü: Atık dönüşümü, atıkların, birikim depolarında bekletilmesi yerine atık dönüşüm tesislerinde işlenmesi ve bu durumdan enerji elde edilmesini sağlamaktadır. Bitlis tarihi kent merkezi için yapılacak olası bu öneri ile kent için önemli ekolojik su kaynağı olan Bitlis Çayı ve çevresinde biriken atıklar temizlenerek çevre kirliliğinin önlenmesi ve bu önlemin enerjiye dönüştürülmesi açısından oldukça önemlidir.

Şekil 5.1. ÖA4 Şerefeye Camii çevresi ve Bitlis Çayı

Yeşil alanların sürdürülebilirliği: Kentlerde yeşil alanların korunması ve yeniden oluşturulması sürdürülebilir kent olgusu açısından oldukça önemlidir. Bitlis ili yoğun bir yeşil alana sahip olmasına karşın bu alanlar tarihi kent merkezinden uzak genelde konut ve ticari aksın erişiminin kısıtlı olduğu yüksek bölgelerde doğal oluşum haliyle bulunmaktadır. Geçmişten günümüze şehrin planlanma sürecinde, doğal eşiğin kısıtladığı alanlara sıkışma eyleminden dolayı kent kullanıcılarının rekreasyonel amaçlar ve ortak kullanımına dâhil edilen açık peyzaj alanları bulunmamaktadır. Köhneleşmiş ve çöküntü haline gelmiş boş alanların iyileştirilmesi ve ekolojik bakımdan zengin sosyal alanlara dönüştürülmesi çalışma alanı için olası öneriler arasındadır.

Ulaşım ve erişilebilirlik: Çalışma alanı için özellikle ÖA1-ÖA4 bölgesinde araç ve yaya trafiği oldukça karmaşık durumdadır. Şehir içi ulaşım ağı problemlerinden dolayı toplu taşıma araçları ile ulaşım oldukça güçleşmektedir. Bu durum kent merkezinde özel araç kullanımını yaygınlaştırmaktadır. Yaya ulaşımında herkes için tasarım ilkesi göz önüne alındığında, bozuk ve düzensiz kaldırım taşları, ticari yapıların kaldırım kullanımını

engelleyen malzemeleri ve otopark yetersizliğinden kaynaklı, araçların güvenlik önlemi için kaldırımlara park etmeleri kent merkezinin en önemli sorunlarından.

Bu bağlamda Bitlis tarihi kent merkezi için ulaşım ağlarının yaya, bisiklet ve toplu taşıma ile yapılmasını sağlayacak müdahaleler yapılması gerekmektedir. Özellikle **ÖA1-ÖA2** ve **ÖA4** bölgelerinin içinde bulunan ticari yapı kullanıcıları için, kent dokusuna uyumlu katlı otopark çözümü yapılması, **ÖA3-ÖA1** bölgelerinde yoğunlaşan anıtsal yapıların turizm odaklı ulaşım ağının düzenlenmesi, kent merkezinin erişim ve ulaşım sorunlarına katkı sağlayacaktır.

5.2.2. Mekânsal Altyapının Geliştirilmesine İlişkin Sonuç ve Öneriler

Tarihi kent merkezlerinde mekânsal sürdürülebilirlik altyapısının gelişimi, yöreye özgü somut değerlerin ve kültürel miras öğelerinin iyileştirilmesi ve mevcut potansiyellerine yönelik işlevlerin sağlanması, kent kimliğini oluşturan yöresel sivil mimari değerlerin ve yapı stoğunun, koruma ve barınma ihtiyacını karşılayabilme dengesine göre kente geri kazandırılmasına yönelik çalışmaların yapılması ile doğrudan ilgilidir.

Bu bağlamda, yapılan alan çalışmaları, sosyal ve analitik etütler ışığında, Bitlis tarihi kent merkezi için birtakım öneriler geliştirilmiştir. Bu önerilerden ilki, yapı stokunu barındıran mahallelerin ve öncelikli alanların, koruma-kullanma dengesi kapsamında bütüncül bir yaklaşımla ele almaktır. Bu kapsamda tarihi kent merkezinin silüetini etkileyen yapıların düzenlenmesi, sokak iyileştirme çalışmalarının yapılması, kültürel turizm odaklı koruma-restorasyon projelerinin yeniden işlevlendirmeye yönelik yapılması yoluyla var olan ve belleği canlı tutacak altyapının korunması gerekmektedir.

Dere üstü ıslah projesi kapsamında yapılan sokak sağlıklaştırma çalışmalarının bütüncül bir tasarım ile uygulanmaması tarihi kent merkezinde bazı bölgelerin cazibe noktası olmasını sağlarken sağlıklaştırma yapılmayan bölgelerin köhneleşmesine ve kent kullanıcıları tarafından tercih edilmemesine neden olmuştur. Özellikle **ÖA2** bölgesi olarak belirlenen Kızılmescid Camii ve civarı tarihi kent merkezinin kimliğini oluşturan yöreye özgü konut sokusunun en yoğun olduğu bölgede bulunan yöreye özgü konut dokusu, kent kullanıcılarının bilinçsiz kullanımı ve yanlış malzeme-cephe düzeni seçiminden dolayı ilgisiz ve köhne bir hal almaktadır. Aynı şekilde **ÖA1** kale altı çarşısına yapılan sağlıklaştırma ile dükkânların tek tip ve tarihi dokunun önüne geçmemesi üzerine yapılan çalışmanın, ticari aks boyunca devam etmemesi kent ticari odağının sürekliliğini bozmaktadır. Bütüncül bir tasarım ile yapılmayan uygulamalar kentin denge ve uyum sorunu yaşamasına neden olmaktadır. Kent planlamasında yapılan uygulamaların bütüncül bir planlama yaklaşımı ile değerlendirilerek kentin tümünde uyum içinde tasarlanması önemlidir. Mahallelerin geleneksel kent dokusuna doğrudan

bağlanabildiği küçük meydanlar, toplanma alanları ve kamusal alanlar, bölgenin daha iyi anlaşılmasına ve yeniden canlandırmaya doğrudan katkı sağlayacaktır.

5.2.3. Sosyo-kültürel Altyapının Geliştirilmesine İlişkin Sonuç ve Öneriler

Kent merkezlerinde sosyo-kültürel altyapının en önemli girdisi, kent kullanıcılarının yaş ortalaması, sosyal eylemleri, sportif faaliyetleri, kullanıcı tipine ve isteğine göre oluşturulacak ortak kullanım alanlarının oluşturulmasıdır. Bu sebeple sürdürülebilir gelişmenin sosyo-kültürel altyapısına ilişkin kriterler belirlenirken yeniden canlandırma, bilimsel-teknik destek, sanatsal faaliyet, kültürel-sanatsal ve sportif faaliyet alanlarının planlamaya dahil edilmesi son derece önemlidir.

Bu kapsamda Bitlis tarihi kent merkezi için olası öneriler belirlenirken bu kriterlere göre oluşabilecek potansiyeller önerilmiştir.

Yeniden canlandırma: Çalışma alanı için yapılan araştırmalar doğrultusunda, Bitlis tarihi kent merkezinde kent kullanıcıları ve turizm faaliyetleri için yapılan çalışmaların oldukça yetersiz olduğu tespit edilmiştir. Bu çerçevede; tarihi kent merkezini yeniden canlandırmak için tarihi kimlik ve bugünün ihtiyaçlarının harmanlanarak her kullanıcı grubuna uygun olası öneriler geliştirmek gerektiği düşünülmektedir. Kent merkezinde belirlenen öncelikli müdahale alanlarının kullanıcı gruplarına göre belirlenecek olan yeni etkileşim alanları ve mevcut yapılara uygulanacak yeni işlevler bu planlama için önemlidir.

Yöreye özgü gastronomi faaliyetlerinin sürdürüldüğü kermes, Pazar yerleri ve el sanatları faaliyetlerinin sürdürüldüğü atölyeler, kent merkezinin atıl alanlarının işlevlendirilmesi ve sosyo-kültürel hayatın canlandırılması açısından önerilmektedir. Kentin, doğal eşiklerinden dolayı ekstrem spor alanlarına uygun olması, kültürel faaliyetlerin gelişmesi için açık hava sineması-tiyatro gibi ortak kullanım ve etkileşimi güçlendiren faaliyetlerin gerçekleştirilmesi bir başka olası öneridir.

Güvenlik: bu kapsamda kent merkezinde bulunan kent mobilyaları, aydınlatma sistemi, işlevsiz yapıların denetlenmesindeki sorunlara müdahale edilmesi oldukça önemlidir. Tarihi kent merkezinin ortasından geçen Bitlis Deresi'nin yayalar ve araçlar için güvenli hale getirilmesi, uyarıcı tabelaların yerleştirilmesi, yaya ve araç şeritlerinin belirlenmesi ve aydınlatma elemanlarının sürekli ve yeterli düzeyde olması ile kent merkezinde yaşanan güvenlik sorununun önüne geçeceği öngörülmektedir.

Turizm: Kent merkezine turizm için gelebilecek ziyaretçiler için ve yerel halka hizmet edecek sosyal ve kültürel altyapının oluşturulması gerekmektedir. Sürdürülebilirlik ve

yeniden canlandırma bağlamında toplumsal katılımı sağlamak amacıyla, yerel halkın ekonomik kalkınmada rolünün yanı sıra karar alma süreçlerine dâhil edilmesine yönelik düzenlemelerin yapılması, bölgenin turizme açılmasına sıcak bakmayan yerel halkının doğrudan katılımı ile fikirlerinin değişeceğine katkı sağlayacağı varsayılmaktadır.

5.2.4. Ekonomik Altyapının Geliştirilmesine İlişkin Sonuç ve Öneriler

Kent merkezleri için ekonomik kalkınma ve bu kalkınmanın sürdürülebilir altyapısının oluşması için kentin ekonomik potansiyellerinin belirlenmesi ve bu alanlarda istihdamın artırılması gerekmektedir. Bu amaçla; Bitlis tarihi kent merkezi için ekonomik altyapının sürdürülebilirliği üzerine yapılacak olan çalışmaların, bölgenin elverişli toprak alanlarında yapılacak olan tarım faaliyetlerine katkı sağlayacak hedeflerin belirlenmesi önerilmektedir. Kent merkezinin bulunduğu konum ve içinden geçen uluslararası bağlantı yol ağının, bu faaliyetlerin gelişmesi için kente kazandırılması önemlidir. Yöreye özgü pomza yataklarının bulunması uluslararası pazarlamayı güçlendirecek niteliktedir. Yörenin ekonomik faaliyetlerini güçlendirecek istihdam olanaklarının oluşturulması ve bölge halkının ve esnafının katılımın sağlanması ekonomik sürdürülebilirliğin devamını sağlayacaktır. Bölgenin kültürel ve doğal değerlerinin korunarak aynı zamanda ekonomik altyapıya zemin hazırlayacak bir turizm planı oluşturulması bölgenin ekonomik açıdan sürdürülebilir kalkınmasına olanak sağlayacaktır. Konaklama, hizmet-servis, rekreasyon alanları, bu faaliyetlerin oluşturulması ve geliştirilmesi için işlevsel bir çözümleme yapılması bölgenin yeniden canlandırılmasına yönelik önemli bir adım olacaktır. Yakın çevredeki kırsal peyzaj öğelerinin ve yerel dokusunun korunarak geleneksel el sanatları, taş işçiliği gibi üretimlerin sürece dâhil edilmesi ve agro-turizm ve kültürel turizmin bir parçası olarak yer alması önemlidir. Ekonomik altyapının gelişmesine yönelik bu çalışmaların, bütüncül bir bakış açısıyla herkesin yararına ve bölgenin kalkınmasına yönelik bir uygulama planı ile ele alınması gerektiği önerilmektedir.

5.2.5. Kurumsal Altyapının Geliştirilmesine İlişkin Sonuç ve Öneriler

Kent merkezlerinde kurumsal altyapının etkinliği çok önemlidir. Bu bağlamda bir kentin yasal ve yönetsel çerçevedeki tüm karar verme-uygulama sürecinin şeffaf ve geniş katılım ilkelerini benimseyen çok yönlü ve yenilikçi bir ekip ile yürütülmesi gerekmektedir.

Bitlis tarihi kent merkezinde geçmişten günümüze kentin sürdürülebilir koruma-gelişme hedeflerine göre gelişim gösterememesinin en önemli nedenlerinden biri kurumsal altyapıda bulunan eksikliklerden oluşmaktadır. Kamu ve özel kuruluşların işbirliği ile hareket

etmemesi, alınan kararlarda kent kullanıcılarının katılımının sağlanamaması, yönetim ile kent kullanıcılarının ortak paydada buluşmasının önüne geçmiştir.

Yatırımcı kurum ve kuruluşlar, sivil kuruluşlar, halkın katılımı ve bölgede yeni açılan ve gelişen bir üniversitenin bulunması bölgenin işbirlikleri ve geniş katılım konusunda geliştirilebilir önemli bir potansiyelidir. Bu kurumların işbirlikçi yaklaşımları, bölgenin belleğinin canlı tutulmasına ve kaynakların daha etkin kullanılmasına yönelik planların geliştirilmesine son derece katkı sağlayacaktır. 2020 yılında bölge için ilk defa bir stratejik plan hazırlanması, bölgenin bu planlar karşısında verebileceği geri bildirimlerin tahmin edilmesini güçleştirmektedir. Bu nedenle Bitlis tarihi kent merkezinin yönetsel sürdürülebilirliğinin sağlanması için kurumlar arasında meydana gelen koordinasyon eksikliğinin giderilmesi ve kamunun elindeki kıt kaynakların daha etkin kullanılması için kısa süreli bir alan yönetim planının hazırlanmasının gerektiği öngörülmektedir.

Sürdürülebilir koruma-geliştirmeye yönelik önerilerin sunulduğu bu çalışma sonunda elde edilen bulguların sürdürülebilir kentsel koruma-geliştirme yaklaşımı çerçevesinde değerlendirilmesi sonucunda geleceğe yönelik ve sürdürülebilir birtakım öneriler sunabilmesi mümkün olmuştur. Bitlis tarihi kent merkezinin somut ve somut olmayan kültürel miras kapsamında oldukça zengin ve çeşitlilik gösterdiği tespit edilmiştir. Anıtsal ve yöreye özgü sivil mimarlık örnekleri, geleneksel ticaret ve inanca yapıları bu miras konuları içerisinde bilinen en yaygın alanlardandır. Ancak Bitlis tarihi kent merkezi, sahip olduğu zengin miras alanlarına ve güçlü bir tarihi belleğe sahip olmasına karşın yönetsel altyapıdaki eksiklikler nedeni ile tarihi kent merkezindeki tarihi dokuyu zedeleyen koruma planları, zamanında yapılmayan ve uygulanmayan koruma amaçlı imar planları, sağlıklaştırma projeleri ve kent halkının doğal-kültürel çevreye bilinçsizce yaklaşımı bölgenin özgün karakterini yitirmesine sebep olmuştur. Bu durum beraberinde tarihi kent merkezine olan cazibeyi azaltmış ve yapı-kullanıcı bakımından dejenerasyon ve köhneleşmeye neden olmuştur.

Araştırma sonucunda Bitlis tarihi kent merkezi için önerilen sürdürülebilir koruma-geliştirme ilkeleri kapsamında, bölgenin mevcut durum tespitinin tarihsel gelişim süreci ve mevcut saha araştırmasına dayalı olarak mekânsal ve işlevsel arka planı irdelenmiş, bu incelemeler analitik haritalara dönüştürülmüştür. Fiziksel analizlerin yanında, yapılan çalışmaya, kent kullanıcılarının genel bilgilerine ve koruma bilincine ilişkin bilgi düzeylerini ölçmeye dayalı yapılan sosyal anket verileri değerlendirilerek oluşturulan SWOT çözümlemelerine dayalı bütünsel değerlendirme matrisi yapılmış ve bu çözümlemeler ışığında sürdürülebilirlik ve yere özgü olma bağlamlarında olmak üzere beş temel başlıkta

öneriler sunulmuştur. Yapılacak bu müdahaleler ile Bitlis tarihi kent merkezinin canlandırılmasına ve bölgenin ekolojik, ekonomik, mekânsal, sosyo-kültürel bağlamda değer kazanmasına katkı sağlanacağı gibi tarihi şehir dokusunun da yenilenerek korunmasına öncülük edeceği düşünülmektedir. Araştırma geliştirdiği bakış açısı ile tarihi merkezlerin sürdürülebilir koruma-geliştirme ölçütlerine dikkat çekmekle birlikte, bu kurgunun hayata geçirilmesi için detaylı bir süreç hazırlığı, tespit, araştırma, değerlendirme, planlama ve gerçekleştirme tanıtım süreçlerinin bulunduğuna dikkat çekerek bu alanda akademik anlamda bir çok yeni çalışma alanı bulunduğuna da işaret etmektedir.

KAYNAKÇA

- Resmi Gazete. (1999). *Arkeolojik Mirasın Korunmasına İlişkin Avrupa*. Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Ahunbay, Z. (2009). *Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon*. İstanbul: Yem Yayın.
- Akkar, Z. (2006). Kentsel Donusum Uzerine Batı'daki Kavramlar, Tanimlar, Surecler ve Turkiye. *Planlama Dergisi*, 29-30.
- Arık, M. O. (1971). *Bitlis yapılarında Selçuklu rönesansı*. Selçuklu Tarih ve Medeniyeti Enstitüsü.
- Arıncı, K. (1995). Geçmişteki önemi azalmış kent yerleşmelerine bir örnek: BİTLİS. *Atatürk Üniversitesi Doğu Coğrafya Dergisi*, 67-95.
- Colantonio, A., & Dixon, T. (2009). Measuring Socially Sustainable Urban Regeneration in Europe . *Oxford Institute for Sustainable Development (OISD)* .
- COUNCIL OF EUROPE. (2000). *Archaeological Heritage, the Council of Europe Initiatives and the Valletta Convention (1992)*, Directorate of Culture and Cultural and Natural Heritage,Cultural Heritage Division. . France: Council of Europe.
- Çelebi, E. (2010). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: Bağdad-BasraBitlis-Diyarbakır-İsfahan-Malatya-Mardin-Musul-Tebriz-Van* (Cilt 4). (S. A. Kahraman, & Y. Dağlı, Dü) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- DAKA. (2011). *TRB2 Bölge Planı*.
- DAKA. (2011). *TRB2 Bölge Planı*. Van: DAKA.
- Demirel, M. (2021). Bitlis İlinin Sosyoekonomik Durumunun SWOT Analizi. *Yüksek Lisans Tezi Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ekonomi ve Siyaset Anabilim Dalı*.
- Gelişkan, N. N. (2015). *Matrakçı Nasuh Gözüyle Bitlis*. İstanbul: Yüksek Lisans Tezi İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Gladwin, T. N., Kennelly, J. J., & Krause, T.-S. (1995). Shifting Paradigms for Sustainable Development: Implications for Management Theory and Research. *The Academy of Management Review*, 874-907.

- Gospodini, A. (2004). Urban morphology and place identity in European cities: built heritage and innovative design. *Journal of Urban Design*, 225-248. doi:https://doi.org/10.1080/1357480042000227834
- Günerhan, S. A. (2012). *Doğal Öneme Sahip Alanlar Kapsamında Sürdürülebilir Kent Olgusu Üzerinde Araştırmalar: İzmir İli Örneği*. İzmir: Ege Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü (Doktora Tezi).
- Gürpınar, E. (2001). Kültür Ve Tabiat Varlıklarını Koruma Üzerine. *I.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 187.
- Hasol, D. (2008). Kentsel Mekân ve Kentlilik Bilinci. *Kentleşme Şurası*. Ankara: Kentlilik Bilinci, Kültür Ve Eğitim Komisyonu.
- Hasol, D. (2020). *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*. İstanbul: YEM Yayın.
- ICOMOS. (1964). *VENEDİK TÜZÜĞÜ*. Venedik: ICOMOS.
- ICOMOS. (1987). *Tarihi Kentler ve Kentsel Alanların Korunması Tüzüğü*. Washington: ICOMOS.
- ICOMOS. (2011). *Endüstri Mirası Sitleri, Yapıları, Alanları ve Peyzajlarının korunması için "DUBLİN İlkeleri"*. ICOMOS.
- ICOMOS. (2011). *Tarihi Kentlerin Ve Kentsel Alanların Korunması Ve Yönetimiyle İlgili Valetta İlkeleri*. Paris: ICOMOS.
- İzgi, U. (1999). *Mimarlıkta Süreç, Kavramlar-İlişkiler*. İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi Yayınları.
- Keleş, R., & Yılmaz, M. (2004). Sürdürülebilir Konut Tasarımı ve Doğal Çevre. *Yerel Kimlik*.
- Lichfield, N. (2009). *Economics in Urban Conservation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lynch, H. (1901). *Armenia, Travels and Studies*. London.
- Madran, E. (1991) Arkeolojik Sit Alanlarının Korunması ve Değerlendirilmesinde Yasal, Parasal ve Örgütsel Sorunlar ve Olanaklar, Arkeolojik Sit Alanlarının Korunması ve Değerlendirilmesi I. Ulusal Sempozyumu (14–16 Ekim 1991), Antalya, s.43–44.
- Memiş, P. D. (2003). *Eskiçağ Türkiye Tarihi* (5 b.). Konya: Çizgi Yayınevi.
- Oğuz, G. P., & Aksulu, I. B. (2016). Geleneksel Bitlis Evleri: Koruma Sorunları ve Öneriler. *Yıldız Teknik Üniversitesi Megaron Dergisi*, 63-64.
- OĞUZ, G. P., & AKSULU, I. B. (2016). Geleneksel Bitlis Evleri: Koruma Sorunları ve Öneriler. *MEGARON*, 63-64.

- Özcan, K., Yenice, M. S. (2008). Arkeolojik mirasın sürdürülebilirliği: Koruma–geliştirme stratejileri için bir yöntem önerisi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi* [Bağlantıda]. 5:1. Erişim: <http://www.insanbilimleri.com>
- Özcan, K. (2009). Sürdürülebilir Kentsel Korumanın Olabilirliği Üzerine Bir Yaklaşım Önerisi: Konya Tarihi Kent Merkezi Örneği. *Metu Journal Of The Faculty Of Architecture*, 1-18.
- Polat, S., & Dostoğlu, N. (2007). Kentsel Dönüşüm Kavramı Üzerine:Bursa’da Kükürtlü Ve Mudanya Örnekleri. *Uludağ Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 12(1), 62-63.
- Resmi Gazete. (1954). 6235 Sayılı Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği Kanunu. Resmi Gazete.
- Resmi Gazete. (1956). 6785 Sayılı İmar Kanunu. Ankara: Başvekâlet Devlet Matbaası.
- Resmi Gazete. (1969). İmar ve Yol İstikamet Planlarının Tanzim Tarzları ile Teknik Şartlarına ve bu İşleri Yapacak Uzmanlarda Aranacak Ehliyeteye dair Yönetmelik. Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Resmi Gazete. (1983). Çevre Kanunu. Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Resmi Gazete. (1989). Resmi Gazete Avrupa Mimari Mirasının Korunması Sözleşmesi. Başbakanlık Basımevi.
- Saldoğan, E. (2023). <https://esrasaldogan.wixsite.com/esrasaldogan>. Şehir Bölge Plancısı Esra Saldoğan Web Sitesi. adresinden alındı
- Sayan, Y., & Öztürk, Ş. (2001). *Bitlis Evleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Şen, K. (2021). Bitlis Kalesi’nde Bulunan Sinan Bey (Kale) Hamamı ve Rölöve Çalışmaları Üzerine Bir Değerlendirme. *Erdem İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 161-196.
- T.C. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu - Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı. (2021, Nisan 12). *Atatürk Ansiklopedisi Jansen Planı*. Atatürk Ansiklopedisi Web Sitesi: <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/> adresinden alındı
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı . (2023, Haziran). *Türkiye Kültür Portalı*. Türkiye Kültür Portalı Web Sitesi: <https://www.kulturportali.gov.tr/> adresinden alındı
- Tepe Küçükoğlu, M. (2019, Şubat 20). *Sürdürülebilirlik Yolculuğunun Neresindeyiz? Farklı Sektörlerden Örnek İşletmeler Üzerinden Keşfedici Bir Araştırma*. <http://www.dergipark.gov.tr/gjeb>: <https://doi.org/10.30855/gjeb.2019.5.1.004> adresinden alındı

- Tiryaki, V. (2014). *Kentsel Sit Alanlarında Koruma Çalışmalarının Finansal, Yasal Ve Yönetmelik Boyutları İle Değerlendirilmesi: Ankara İli Altındağ İlçesi Hacettepe Ve Sakarya Mahalleleri Örneği*. Ankara: Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi. (1996). *Avrupa Kentli Hakları Deklerasyonu*. Ocak 17, 2023 tarihinde TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi Web Sitesi: <http://www.mimarlarodasiankara.org> adresinden alındı
- TUİK.(2022).Türkiye İstatistik K: <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr>
- Tuncel, M. (1992). *Bitlis*. İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi.
- Türkiye Cumhuriyeti Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı. (2018). *BM-HABITAT*. Türkiye Cumhuriyeti Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı BM-HABITAT: <https://habitat.csb.gov.tr/habitat-konferanslari-i-5746>
- Uluçam, A. (2002). *Ortaçağ Sonrasında Van Gölü Çevresi Mimarlığı II : Bitlis*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- UNESCO . (1954). *Report of the Secretary-General on the Results of the Meeting of Governmental Experts on the Revision of the Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict*. Lahey: Unesco.
- UNESCO. (1972). *Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunmasına dair sözleşme*. Paris: UNESCO Türkiye Millî Komisyonu.
- UNESCO. (2001). *Unesco Kültürel Çeşitlilik Evrensel Bildirgesi*. Unesco.
- UNESCO. (2003). *Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi*. Paris: UNESCO.
- United Nations. (1982). *World Charter for Nature*. New York: UN. The General Assembly.
- Yenice, M.S. (2011). *Tarihi kent merkezlerinde sürdürülebilir yenileme için bir model önerisi; Konya örneği*. [Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi]. Yüksek Öğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi. (Tez No: 283515)
- Yenice, M. S. (2014). *Türkiye'nin Kentsel Dönüşüm Deneyiminin Tarihsel Analizi*. Balıkesir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 16 (1) , 76-88.
- Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/baunfbfd/issue/23851/254086>
- WCED. (1987). *Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future*. United Nations

EKLER

EK 1 Sosyo-mekânsal analiz anket soruları

T.C. HASAN KALYONCU ÜNİVERSİTESİ

BİLGİLENDİRİLMİŞ GÖNÜLLÜ ONAM ve ANKET FORMU

Değerli Katılımcı;

Sizi ‘ ‘ Bitlis Tarihi Kent Merkezi için Sürdürülebilir Koruma-Geliştirme Önerileri” başlıklı araştırmaya davet ediyoruz. Araştırmada sizden tahminen 10-15 dakika ayırmanız istenmektedir. Bu çalışmaya katılmak tamamen **gönüllülük** esasına dayanmaktadır.

Çalışmanın amacına ulaşması için sizden beklenen, bütün soruları eksiksiz, kimsenin baskısı veya telkini altında olmadan, size en uygun gelen cevapları içtenlikle verecek şekilde cevaplamanızdır. Bu formu okuyup anket çalışmamıza başlamanız, araştırmaya katılmayı kabul ettiğiniz anlamına gelecektir. Ancak, çalışmaya katılmama veya katıldıktan sonra herhangi bir anda çalışmayı bırakma hakkına da sahipsiniz. Bu çalışmadan elde edilecek bilgiler tamamen araştırma amacı ile kullanılacak olup kişisel bilgileriniz **gizli tutulacaktır**; ancak verileriniz yayın amacı ile kullanılabilir.

Çalışmaya destek olduğunuz için Teşekkür ederiz.

SOSYAL ANKET FORMU (KONUT)

1.Cinsiyetiniz?

() Erkek () Kadın

2.Yaşınız?

() 18-30 () 31-45 () 46-65 () 65+

3.Eğitim durumunuz?

() Okur-yazar değil () İlkokul () Ortaokul () Lise () Ön Lisans () Lisans () Lisansüstü

4.Mesleğiniz?

() Memur () Esnaf () Emekli () İşçi () Özel sektör () Çiftçi () Ev hanımı () Diğer

5.Kaç yıldır Bitlis’te ikamet ediyorsunuz?

() Doğduğumdan beri () 1-10 () 11-20 () 21-30 () 31 ve üzeri

6.Konutunuzun mülkiyet durumu nedir?

() Kendi mülkü () Ortak mülk (miras) () Kira () Diğer

7.Kaç yıldır bu evde yaşıyorsunuz?
() 1 yıldan az () 1-5 yıl () 6-10 yıl () 11 yıl ve üzeri

YAPI- ÇEVRE BİLGİLERİ

8.Mahallenizden memnun musunuz?

() Evet () Hayır

9.Size göre mahallenizin temel sorunları nelerdir?

() Altyapı () Ulaşım () Güvenlik () Çevre kirliliği () Gürültü () Motorlu araç trafiği () Göç () İşsizlik

10.Aracınız var mı?

() Evet () Hayır

11.Aracınız için park sorunu yaşıyor musunuz?

() Evet () Hayır

12.Ulaşımında en çok hangi aracı tercih edersiniz? () Özel araç () Dolmuş () Motorsiklet () Diğer

KORUMA- YENİLEME BİLGİLERİ

13.Evinizden memnun musunuz?

() Evet () Hayır

14.Maddi imkânınız olsa evinizde hangisini yapmayı tercih edersiniz?

() Restore ettirmek

() Bakım ve onarım yaparak kullanmak

() Başka bir işlevle kullanmak

() Yeniden yaptırmak

() Kiraya verip başka bir eve taşınmak

() Satmak

15.Evinizi korumaya değer buluyor musunuz?

() Evet () Hayır Neden

16.Evinizde daha önce bakım, onarım, restorasyon, iyileştirme çalışmaları yapıldı mı?

() Evet () Hayır

17.Evinizde yapmak istediğiniz onarımlar veya değişiklikler var mı?

() Evet () Hayır

18.Evinizin onarımı için devletin kredi ve fon yardımı sağladığını biliyor muydunuz?

() Evet () Hayır

19.Devlet teknik ekip ve uzun vadeli kredi yardımı sağladığı takdirde evinizi restore ettirir misiniz?

☐ Evet ☐ Hayır

20.Evinizi yeni bir işlevle kullanılmak üzere turizme açmak (otel, pansiyon, müze, kütüphane vb.) ister misiniz?

☐ Evet ☐ Hayır

21.Evinizin kamulaştırılmasını ister misiniz?

☐ Evet ☐ Hayır

22.Bitlis Kent Merkezi'nin "kentsel sit alanı" olduğunu biliyor musunuz?

☐ Evet ☐ Hayır

23.Bitlis'in "kentsel yenileme alanı" olduğunu biliyor musunuz?

☐ Evet ☐ Hayır

24.Bitlis kentsel sit alanı ile ilgili hazırlanan koruma amaçlı imar planı ve projelerden haberiniz var mı?

☐ Evet ☐ Hayır

25.Koruma Amaçlı İmar Planı yapıldıktan sonra mahallenizde neler değişti?

☐ Yapılar ilgisizlik ve bakımsızlıktan köhneleşti

☐ Yapıların düzenli bakım ve onarımı yapıldı

☐ Yapılar yeni işlev verilerek kullanıldı

☐ Altyapı (su, elektrik, kanalizasyon) iyileştirildi

☐ Bir değişiklik olmadı

Bitlis Tarihi Kent Merkezi hakkındaki aşağıdaki ifadelere katılma düzeyinizi belirtiniz. İlgili kutucuğa X işareti koyunuz.

<u>Tarihi kent merkezinde koruma-geliştirme ile ilgili ifadeler</u>	Kesinlikle katılıyorum	Katılıyorum	Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum
Bitlis tarihi kent dokusu ve tarihi yapılar korunmalıdır.					
Bitlis tarihi kent merkezinde yapılan koruma, onarım, bakım ve çevre düzenleme çalışmaları yeterlidir.					
Bitlis kent merkezinde yer alan açık-yeşil alan ve parklar yeterlidir.					
Bitlis kent merkezinde tarihi ve kültürel yapılara yeterince bakım yapılmaktadır.					
Bitlis tarihi kent merkezinde yapılan uygulamalar tarihi dokuyu yeniden canlandırmıştır.					
Devlet /Belediye tarafından Bitlis tarihi kent merkezinde bulunan Bitlis Çayı "Dere Üstü Islah Projesi hakkında bilgilendirme sağlanmıştır.					
Dere Üstü Islah Projesi uygulama aşamasında Devlet tarafından gerekli önlemler alınmıştır.					
Dere Üstü Islah Projesi'nin yapılması, Bitlis tarihi kent merkezi için gereklidir.					
Dere Üstü Islah Projesi ile imara aykırı olan ve risk teşkil eden yapıları ortadan kaldırmıştır.					
Bitlis tarihi kent merkezinde yapılan kentsel koruma ve yenileme çalışmaları bölgenin turizme kazandırılması açısından önemlidir.					
Bitlis halkı tarihi ve kültürel yapıları koruma konusunda bilinçli ve duyarlı davranmaktadır.					
Devlet /Belediye koruma ve restorasyon çalışmalarında üzerine düşen görevi yapmaktadır.					
Devlet tarafından koruma, yenileme ve restorasyon çalışmalarında mülk sahiplerine uygun koşullarda maddi destek sağlanmalıdır.					
Kent merkezinde yapılacak koruma ve yenileme çalışmalarında karar alma süreçlerine yerel halkın katılımı sağlanmalıdır.					
Kent merkezindeki yeni ve çok katlı yapılar tarihi doku ile uyumsuzdur.					
Bitlis çarşısı dokusunda yer alan ilan ve reklam tabelaları tarihi dokuya zarar vermektedir.					

EK 2Sosyo-mekânsal analiz tanımlayıcı istatistik normal dağılım tablosu

Değişken	Min. Değer	Max.Değer	Ortalama	Standart Sapma	Çarpıklık	Basıklık
Cinsiyetiniz	1	2	2,25	0,076	0,076	-1,955
Yaşınız	1	4	2,15	1,001	0,118	-1,190
Eğitim durumunuz	1	7	4,76	0,724	0,805	-2,328
Mesleğiniz	1	8	3,13	1,276	0,577	-1,071
Kaç yıldır Bitlis'te ikamet ediyorsunuz	1	5	2,22	1,226	0,351	-1,501
Konutunuzun mülkiyet durumu nedir	1	4	1,33	0,472	0,723	-1,495
Kaç yıldır bu evde yaşıyorsunuz	1	4	1,33	0,472	0,723	-1,495
Mahallenizden memnun musunuz?	1	2	1,75	0,676	0,351	-1,33
Size göre mahallenizin temel sorunları nelerdir	1	9	1,33	0,472	0,723	-1,495
Ulaşımında en çok hangi aracı tercih edersiniz	1	6	1,91	1,141	1,189	0,421
Evinizden memnun musunuz?	1	2	1,42	0,495	0,333	-1,912
Maddi imkânınız olsa evinizde hangisini yapmayı tercih edersiniz	1	6	1,72	0,450	0,994	-1,024
Evinizi korumaya değer buluyor musunuz?	1	2	1,44	0,497	0,260	-1,13
Evinizde daha önce bakım, onarım, restorasyon, iyileştirme çalışmaları yapıldı mı?	1	2	1,13	0,335	2,248	-1,086
Evinizde yapmak istediğiniz onarımlar veya değişiklikler var mı?	1	2	1,71	0,455	0,930	-1,149
Evinizin onarımı için devletin kredi ve fon yardımı sağladığını biliyor muydunuz?	1	2	1,48	0,455	0,930	-1,149
Devlet teknik ekip ve uzun vadeli kredi yardımı sağladığı takdirde evinizi restore ettirir misiniz?	1	2	1,48	0,501	0,094	-2,015
Evinizi yeni bir işlevle kullanılmak üzere turizme açmak (otel, pansiyon, müze, kütüphane vb.) ister misiniz?	1	2	1,64	0,482	0,586	-1,676
Evinizin kamulaştırılmasını ister misiniz?	1	2	1,52	0,685	0,428	-1,065
Bitlis Kent Merkezi'nin "kentsel sit alanı" olduğunu biliyor musunuz?	1	2	1,65	0,421	0,823	-1,025
Bitlis'in "kentsel yenileme alanı" olduğunu biliyor musunuz?	1	2	1,15	1,025	0,450	-1,606
Bitlis kentsel sit alanı ile ilgili hazırlanan koruma amaçlı imar planı ve projelerden haberinizi var mı?	1	2	1,74	1,452	0,090	-1,652
Bitlis tarihi kent dokusu ve tarihi yapılar korunmalıdır.	1	5	4,60	0,492	0,407	-1,856
Bitlis tarihi kent merkezinde yapılan koruma, onarım,	1	5	2,38	0,488	0,482	-1,788

bakım ve çevre düzenleme çalışmaları yeterlidir.						
Bitlis kent merkezinde yer alan açık-yeşil alan ve parklar yeterlidir.	1	5	4,55	0,486	0,508	-1,763
Bitlis kent merkezinde tarihi ve kültürel yapılara yeterince bakım yapılmaktadır.	1	5	4,59	0,494	0,357	-1,894
Bitlis tarihi kent merkezinde yapılan uygulamalar tarihi dokuyu yeniden canlandırmıştır.	1	5	3,34	0,564	0,121	-1,688
Devlet /Belediye tarafından Bitlis tarihi kent merkezinde bulunan Bitlis Çayı ‘‘Dere Üstü Islah Projesi hakkında bilgilendirme sağlanmıştır.	1	5	1,85	0,353	2,030	-2,147
Dere Üstü Islah Projesi uygulama aşamasında Devlet tarafından gerekli önlemler alınmıştır.	1	5	2,06	0,492	0,136	-1,130
Dere Üstü Islah Projesi’nin yapılması, Bitlis tarihi kent merkezi için gereklidir.	1	5	4,67	0,470	0,751	-1,453
Dere Üstü Islah Projesi ile imara aykırı olan ve risk teşkil eden yapıları ortadan kaldırılmıştır.	1	5	2,80	0,757	0,358	-1,173
Bitlis tarihi kent merkezinde yapılan kentsel koruma ve yenileme çalışmaları bölgenin turizme kazandırılması açısından önemlidir.	1	5	4,37	0,497	0,389	-1,493
Bitlis halkı tarihi ve kültürel yapıları koruma konusunda bilinçli ve duyarlı davranmaktadır.	1	5	2,34	0,523	0,163	-1,931
Devlet /Belediye koruma ve restorasyon çalışmalarında üzerine düşen görevi yapmaktadır.	1	5	1,62	0,510	0,238	-1,318
Devlet tarafından koruma, yenileme ve restorasyon çalışmalarında mülk sahiplerine uygun koşullarda maddi destek sağlanmalıdır.	1	5	3,35	0,515	0,219	-1,086
Kent merkezinde yapılacak koruma ve yenileme çalışmalarında karar alma süreçlerine yerel halkın katılımı sağlanmalıdır.	1	5	4,83	0,381	0,731	-1,008
Kent merkezindeki yeni ve çok katlı yapılar tarihi doku ile uyumsuzdur.	1	5	4,76	0,427	0,471	-1,239
Bitlis çarşı dokusunda yer alan ilan ve reklam tabelaları tarihi dokuya zarar vermektedir.	1	5	4,72	0,499	-1,500	1,500